

DIYANET İŞLERİ BAŐKANLIĐI YAYINLARI

MEDENİYET ÂLEMİNDE YAZI
VE İŐLÂM MEDENİYETİNDE

KALEM GÜZELİ

MAHMUD BEDREDDİN YAZIR

D YANET LER BA KANLI I YAYINLARI

MEDEN YET ÂLEM NDE YAZI
VE
SLÂM MEDEN YET NDE
KALEM GÜZEL

III. Kısım

Yazan
Mahmud Bedreddin YAZIR

Ne re Hazırlayan
Ecz. U ur DERMAN

DIYANET 1ERLER BA KANLI ı YAYINLARI No : 277

Bu eserde, merhum Mahmud YAZIR'ın seçip yerle tirdi i mahdud sayıdaki resimler dı ında

**Adil ARIKAN (merhum)
Mustafa DÜZGÜNMAN
Hasan Âli GÖKSOY
Kâzım ZA M**

tarafından muhtelif zamanlarda çekilmi olan foto raflardan istifâde edilmi , kitabın sahife tertibi Osman ÖZÇAY eliyle gerçekle tirilmi tir.

ISBN 975-19-0051-4

Yayın Hakkı (Copyright) : Diyanet 1eri Ba kanlı ı

"Bu eser, Din 1eri Yüksek Kurulu'nun 11.6.1987 tarih ve 96 numaralı mütalaasıyla yayımlanmı tir."

MEĐEN YET ÂLEM NDE
YAZI VE
SLÂM MEĐEN YET NDE
KALEM GÜZEL

BA LİK'LARA GÖRE
ALFABET K F HR ST

Sahife

	Sahife
A	
Aks-i Hayal.....	315
Ayın.....	350
Ayn.....	365
B	
Bâ'.....	346
Bazı Misâller Üzerinde Kritikler. . .	367
Bir Kritik.....	307
Bölme ne.....	316
Bu Üç Mebde'in Tahlîlî izahı	323
Bünye Dı ı Unsurlar.....	340
Bünye ç i Unsurlar.....	339
C	
Cezimli Tirfil.....	364
Cezm.....	362
Cim.....	347
Ç	
Çizgi Yazıların Tashîhi.....	306
D	
Dal.....	348
Dı ne.....	316
E	
Elif.....	344
Estetik Bir Yazının Do u u.....	320
F	
Fâ.....	351
Foto raf Usûlü.....	315
H	
Ha.....	363
Hâ'.....	355
Hâ'.....	363
Hareke.....	360
Hareket Gâyesi.....	322
Hareket Mebde'i.....	321
Hareket Sahası.....	322
Harflerin Tarif ve Talimleri	343
Hemze.....	363
ç	
ç ne.....	316
Itikaaî ttisal.....	342
Itisâkî ttisal.....	341
nce Yazıların Tashîhi.....	299
âretlerin Târîf ve Talimleri	358

VII

5 —Tenvin.....	362	
6 — Med.....	363	
7 — Hemze.....	363	
8 —Sıla.....	363	
II — Mühmel (Noktasız) Harf	âretleri.....	363
1 — Hâ.....	363	
2 — Sin.....	363	
3 — Sad.....	363	
4 — Tá'.....	363	
5 — Ayn.....	363	
6 — Kâf.....	363	
7 — Mim.....	363	
8 — Ha.....	363	
III — Tezyin	âretleri.....	364
1 — Ufak Tırmak.....	364	
2 — Kalın Tırmak.....	364	
3 —Ters Tırmak.....	364	
4 — Tirfil.....	364	
5 — Tırmaklı Tirfil.....	364	
6 — Mimli Tirfil.....	364	
7 — Cezimli Tirfil.....	364	
8 — Yuvarlak Nokta.....	365	
H — âretler Hakkında Bazı Artistik Tavsiyeler.....	365	
K — Bazı Misâller Üzerinde Kritikler.....	367	

IX

âretler Hakkında Bazı			
Artistik Tavsiyeler.....	365	Sad.....	349
ttisal ve nfisâl.....	340	Sad.....	363
		Sıla.....	363
Kaf.....	352	Silkme, Çizme ve Doldurma.....	317
Kâf.....	352	Sin.....	349
Kâf.....	363	Sin.....	363
Kalın Tırnak.....	364	Sülüs Kalemî.....	325
Kalın Yazıların Tashîhi.....	300		
Kalıp Yazıların Tashîhi.....	303	edde	362
Lâm.....	353	Tâ'.....	350
Lâm - Elif.....	357	Tâ'.....	363
		Ta'lik Kalemî.....	334
M		Tashihli Yazmak.....	296
MECAZÎ YAZILARIN YAPILI I.....	312	Tashihsiz Yazma.....	293
Med.....	363	Tashih Usulleri.....	299
Mim.....	355	Tenvin.....	362
Mim.....	363	Terkîb Metodları.....	324
Mimli Tirfil.....	364	Terkîb Unsurları.....	339
Muhakkak Kalemî.....	328	Terkîb ve Tahlil Mebde'leri.....	321
Murabbaât (Satranç) Usûlü.....	314	Ters Tırnak.....	364
Mühmel (Noktasız) Harf âretleri	363	Tezyîn âretleri.....	364
		Tırnaklı Tirfil.....	364
		Tirfil.....	364
N			
Nesih Kalemî.....	326	U	
Nokta.....	359	Ufak Tırnak.....	364
Nûn.....	354		
		U	
Okutma âretleri.....	359	ÜÇÜNCÜ KISIM (AMELÎZ AHLAR).293	
R		Vav	355
Ra'.....	348		
Reyhâni Kalemî.....	329	Yâ ..	357
Rıkaa' Kalemî.....	331		

X

Yazı Büyütme Usulleri.....	312	Yazı Taklid Etmek.....	310
Yazı İneleme Usûlü.....	315	YAZMA ÇE TLER	293
Yazı Kopya Etmek.....	309	YAZMANIN ART ST K İZÂHI.....	320
Yazının Tohumu.....	320	Yuvarlak Nokta.....	365

Ç NDEK LER

Konu	Sahife
ÜÇÜNCÜ KISIM (AMELÎ İZAHLAR).....	293
1 — YAZMA ÇE TLER.....	293
a — Tashihsiz Yazma.....	293
b—Tashihli Yazmak.....	296
c — Tashih Usulleri.....	299
I — nce Yazıların Tashihi.....	299
II — Kalın Yazıların Tashihi.....	300
III — Kalıp Yazıların Tashihi.....	303
IV— Çizgi Yazıların Tashihi.....	306
V — Bir Kritik.....	307
d — Yazı Kopya Etmek.....	309
e — Yazı Taklid Etmek.....	310
2 — MECAZÎ YAZILARIN YAPILI LI.....	312
a —Yazı Büyütme Usulleri.....	312
1 — Murabbaât (Satranç) Usûlü.....	314
2 — Foto raf Usûlü.....	315
3 — Aks-i Hayal Usûlü.....	315
b — Yazı neleme Usûlü.....	315
I — ç ne.....	316
II — Dı ne.....	316
III — Bölme ne.....	316
c — Silkme, Çizme ve Doldurma.....	317
3 —YAZMANIN ART STK ZAHLI.....	320
I — Estetik Bir Yazının Do u u.....	320
A — Yazının Tohumu.....	320
B — Terkib ve Tahlil Mebde'leri.....	321
I — Hareket Mebde'i.....	321
II — Hareket Sahası.....	322
III — Hareket Gâyesi.....	322

IV —Bu Üç Mebde'in Tahliî izâhı.....	323
C — Terki b Metotları.....	324
I — Sülûs Kalemî.....	325
II — Nesih Kalemî.....	326
III — Muhakkak Kalemî.....	328
IV — Reyhâni Kalemî.....	329
V—Tevkî Kalemî.....	330
VII — Ta'lik Kalemî.....	334
D — Terki b Unsurları.....	339
I — Bünye ç i Unsurları.....	339
II — Bünye D ı ı Unsurları.....	340
E — ttisal ve nfisâl.....	340
I — Itisâkî ttisal.....	341
II — Itikaai ttisal.....	342
F — Harflerin Tarif ve Talimleri.....	343
I —Elif.....	344
II — Bâ'.....	346
III —Cim.....	347
IV -Da l.....	348
V—Ra'.....	348
VI—Sin.....	349
VII—Sad.....	349
VIII —Tâ'.....	350
IX —Ayrın.....	350
X—Fâ.....	351
XI —Kaf.....	352
XII —Kâf.....	352
XIII —Lâm.....	353
XIV—Mim.....	354
XV—Nûn.....	354
XVI—Vav.....	355
XVII — Hâ'.....	355
XVIII — Lâ m - Elif.....	357
XIX —Yâ.....	357
G — âretlerin Târîf ve Tâlimleri.....	358
I — Okutma âretleri.....	359
1 —Nokta.....	359
2 —Hareke.....	360
3 —Cezm.....	362
4 — edde.....	362

ÜÇÜNCÜ KISIM

(AMEL ZAHLAR)

1- YAZMA ÇE TLER

a- TASH HS Z YAZMA:

"Bir yazının tashihsiz yazılması" demek, kalemden çıktığı gibi kalması, yâni sonradan düzeltilmeye lüzûm ve ihtiyaç göstermeyecek kadar olgun, metîn olması, güzel yazılımı ve kürsüsüne oturmuş bulunması demektir. San'atta asıl olan böyle yazmaktır ki **Bir kalemde yazmak** da tâbir olunur.

Nesih, cazet Nes-ta'lîk, Siyakat Çep, Rıkaa'gibi yazılar, umûmiyetle bir kalemde yazılırlar. Yazarken, kalem ucu ile yapılan ufak tefek düzeltmeler tashihden sayılmazlar. Esâsen, sırf amelfî mâhiyette olup estetik de eri haiz olmıyan ince yazıları tashih etmek bahis mevzûu değildir. Estetik olanlarda ise, güzelliğini hırpalamamak, aksine arttırmak kaydı ile cevaz verilebilir. Nitekim, tashihi dikkatle ve güzel yapanlar, **Nesih** gibi bazı yazılarda da tashihe ehemmiyet vermişler ve muvafak da olmuşlardır.

Kalem kalınlığı arttıkça, **tashihsiz yazma** için de o nisbette zorlanır ve **tashih yapmak** zarûret hâlini alır. Kalın, **celî müsennâ, istifli ve girift** yazıları tashihsiz yazmak, hemen hemen hiçbir hattata nasîb olmamıştır, diyebiliriz. Fakat, öyle tashihler yapmışlardır ki, tashihsiz yazılımı intiba'ını verir. Göz ve ruh bir gûnâ menfî te'sir altında kalmaz.

Tashihsiz yazabilmek için bilek kuvvetli, el mûmâreseli, kalem keskin, kâğıdı elverişi, mürekkep koyu, yazan da kalemine tamamiyle hâkim olmalıdır. Kalem keskin olmazsa, akı tashihlik ve tâbîlik bulunmaz. Kâğıdı, böyle yazmaya müsâid olmazsa, kalemin keskinliğinden bir netice alınmaz; mürekkep koyuca olursa, renk yeknesaklığını muhâfaza etmek kolay olacaktır. Bu bakımdan tashihe girişmekle doğabilecek falsolara yer kalmaz.

Harfi bir kalemde yazmalı, hareketleri bölmeden tamamlayabilen bölmeye lüzûm ve hacet gösteren yerlerde ve hâllerde de hareketin cereyânındaki husûsiyetleri aksatmadan kalemli yerli yerince koyup nefes akar gibi yürütebilmeli, ufak tefek tashihleri mümkün olduğu kadar yazının mürekkebi kurumadan yapmalıdır. Tâki, fazla mürekkep kullanmak yüzünden tashihler sırtmasın.

Bazıları, tashihsiz yazarken ağız ağız, bazıları çabukça yazmayı tavsiye ederlerse de, doğrusu, ağız yazmak îcâbeden yerlerde (**inkibâb** ve **tedvirlerde**) ağız; inmeler, çıkmalar, **ke ide** ve emsâli gibi çabukluk isteyen yerlerde de çabuk, ikisi ortası hareket iktizâ eden yerlerde ise ona göre yazmaktır.

Bu husûsda, **Yâkût** ile **bn Hilâl** u be aslı tavsiye etmi lerdir:

1 - Yazının **itmâm**dan gelen hazzını verebilmek; yâni; harfi bir kalemde tam olarak yazmak için itmâmı **tevkîf-siz**, yâni, durmayâarak veyâ kalemi durdurmâarak ve ihcâmsız, yâni def'aten yapmayâarak ifâ etmeli, bir çırpıda çıkarmamalıdır.

2- Takvîs: (Kavisli yapmak)

3- Tâstîh: (Düz veyâ düzümsü yapmak)

4- nkibâb: (Gözlü yapmak) gere-

ken harflere iyi

bir ekil verebilmeli, sıhhatli ve güzel yapmalıdır.

5- E er bir yazıda müstelkıyen (arkaya dayanır ekilde) bir harf gelirse

 bunu tam ve hakkı

ile hatasızca ba armalıdır. Herhangi bir harfin i bâ' denilen kısmını (İstılahlar kısmına bakınız: s. 221) kalemin gö sü ile doyurmalıdır.

gibi.

Çünkü hat (yâni yazı) iki müsâvi parçadan ıstıfâ edilerek (seçilerek) vücuda getirilebildi i cihetle, bu iki parçada hiçbir sakatlık ve e rilik bulunmamalıdır. Ke ideleri, salmaları tevkîfsiz (kalemi durdurmada), akı a tâbi' olarak ve imtinâsız, yâni sūf'atle yapmalı. Kalemin tâbîi akı ına mâni' olarak de il, hızla ve akı a uygun olarak yazmalıdır (1).

İstılahlar bahsinde târif edilen; tevfiye, itmâm, ikmâl i bâ', irsal, tar-sîf, te'lîf, tastır ve tansîl sûretinde bn Mukle'nin tavsiyeleri ile bu esâslar a a ı yukarı birbirini îzah eder mâhiyettendirler.

Kalke endî, Subhu'l-Â' â'nın üçüncü cildinde bn Mukle'nin tavsiyelerini kaydettikten sonra öyle der:

"Bu husûsta, Serramerra ve bn Abdüsselâm gibi bazı âlimler u tavsiyede bulunmu lardır: Dik yazılan her hatta lâyıık olan; kalemin iki ucuna birden dayanarak çıkmasıdır. Sa dan sola yazılan harflerde kalemin sola do ru biraz meyl ettirilmesi icab eder. Soldan sa a yazılan harflerde de kalemin ba ını biraz sa a meyl ettirmelidir. Her azza(takma)yı kalemin sa di i (vah îtarafı) ile yapmalıdır. Her noktayı kalemin iki ucu ile birden yapmalıdır. Nun ve sad çanaklarında çukurları kalemin sa di i ile yazmalıdır. Her irsali ve cim, ayn gibi harflerde görülen ta'ricleri ka-

(1) Hat ve Hattâtân: (Bidâatü'l-Mücevvîd) sahife: 281.

lemin sol di i (ünsî tarafı) ile yapmalıdır. **Lâm** gibi sa dan ba layıp sola giden her harfde kalemin ba ı sola do ru biraz meylettirilmelidir. **Cim** ba ı gibi soldan sa a yapılan harflerde de kalemin ba ı sa a biraz meyilli tutularak yürütülmelidir. Dökülürcesine yazılan her harfin sonunun **irsâl** sûretiyle yapılması gerekir. **Sin** gibi di li harflerin di uzunlu u yazıldı ı kalemin **elif** harfinin altıda biri kadar olmalıdır. 'Yedide biri kadar olmalıdır' diyenler de vardır. Ba ta veyâ sonda olan her azza (takıntı), yazıldı ı kalemin elif'inin yedide biri kadar olmalıdır." (sahife: 44)

Görülüyor ki, her yerde a ır veyâ çabuk yazmak bahis mevzûu olamayacaktır. A ır yazılmak gereken yerde çabuk yazmak yazının itmâm ve sıhhatini bozacağı gibi, aksi de, cereyânı a ırla - tırarak, kalemin tabiatından do an estetik icabları yerli yerince izhâra mâni' olur, kalem hakları yerli yerince verilemeyece i cihetle, i bâ' kısımlarında te-sâvî ve tenâsüb sa lanamaz. Binâenaleyh, nerede ne sûretle hareket edilece ini bilmeli, üstâdın târif ve tâlimlerini görmeli, yazılı ı da birçok misâller üzerinde fiilen tatbîk ede ede meleke hâsıl etmelidir. Çünkü bu târif ve tâlimlere yabancı ellerin ve kalemlerin çıkaracakları harfler ve kelimeler bir kalemde de yazılmı olsalar, kenarları çok keskin de görünseler, esâsları sanat

tekni ine ve estetik îcablara uymadı ı takdirde, bediî ekil ve durumun mevcûdiyeti tedkîka muhtaç kalır. Nitekim, bile i kuvvetli acemilerin yazıları, umûmiyetle keskin olmasına ra men bozuk olur. Güzel olmamakla berâber tashihsiz yazılmı bazı yazılar da vardır ki, yazılmalarında amelî maslahat hâkim olmu bulundu undan, bunlar **lek yazılar** adıyla kendi nev'ilerinden olan estetik yazılardan ayırt edilirler.

Demek oluyor ki, estetik bakımdan her keskin ve i lek yazıya güzel vasfı verilemeyece i gibi, her güzel yazının da kenarları muhakkak bıçak gibi keskin olsun diye tashîhe tâbi' tutulması zarûrî de ildir. Fakat keskin de olursa daha kıymetli olur. Acemi yazıları ne kadar keskin olurlarsa olsunlar, ilk bakı ta bu keskinlik nazarı üzerine çekse bile, keskin sezi li bir rûhu yava yava didiklemeye ba lar. Fakat, bir yazı hakikaten güzel ise-tashih görmemi de olsa-ilk bakı ta te'sîrini göstermese bile, baktıkça içe i ler ve rûhu yava yava teshîr eder. Yukarıda verdi imiz yüzlerce örnek arasında böyle yazıları bulmak mümkündür. Biz burada tashihsiz bir yazı misâli vermi olmak için, Sâmi Efendi (1838 - 1912)'nin Hulûsi Efendi (1869-1940)'ye siyah kâ ıda sulu zırnık mürekkebiyle, istif târifi için yazıverdi i u Sülûs hattını koyuyoruz (Resim: 229).

Resim: 229 — Sâmi Efendi'nin ihtiyarlı ında tashihsiz olarak yazdı ı Sülûs hattıyla istif.

b- TASHİHLİ YAZMAK:

Tashihli yazmak, yazının fazla kısımlarını gidermek ve noksanlarını tamamlamak sūreti ile gereken en güzel ekli ve durumu sağlamamak demektir. Bu itibarla, tashihli yazı, bir heykeltrafin hammaddeyi yontma yontma veyâ bazı ilâveler yapma yapma düzene koyması gibi bir nevi' ameliyedir. Bu ameliyeye takaddüm eden yazma işi, o hammaddeyi vücûda getirmeye benzetilebilir. Yâni, kalem, kâğıt ve mürekkep gibi vâsıtaları yazının hammaddesi de ilâhî onu hazırlayan ve veren vâsıtalar ve âletler olarak anlamak lâzımdır. Bu hammaddeyi hazırlamak, sonra bunun üzerinde ayrıca çalışarak bakımından; tashihli yazma işi önce ressamlık, sonra da heykeltrafik çalışmaları andırır.

Yazı tekniği bakımından gerekli vâsıtaların kullanılmasında ve gerekli hammaddenin istihşâlinde hatsan'atının uveyâ bu nevi'e tahmil ettiği bütün estetik artları ve îcabları gözönünde bulundurmaya zarûrî oldu undan, yazma ve tashih etme işleri, biridi erinin elinden tutan ve müsterek netice veren bir ameliye olarak dü ünülmelidir. Yani, yazma göre tashih yapmak, yâhut tashih derecesini önceden hesaba katarak yazıyı ona göre yazmak gerektiğini önceden dü ünmemek gerekir. Ancak bu noktayı da hatırlatalım ki, tashihli yazmada esâsen tashih yapmak matlub olmayıp, yazdıktan sonra tashih yapmak gerekirse yapılır. Bu, demek ki, hiçbir yazıyı sonradan tashih yapmak fikri ile yazmamalıdır. Çünkü böyle bir fikir altında yürüyen kalem, karımıza ümit etmediğimiz menfî tezâhürleri yitirir de, tashihle dahi başa çıkılmaz, tekrâr tekrâr yazmak zo-

runda kalınır. Binaenaleyh, tashih işini dâimâ ihtiyâtî bir tedbir olarak nazara almak ve tashihsiz yazmak fikri hâkim bulunmak îcâb eder. Nitekim, üstâdlar bu husûsu ihtâr ederlerken: "Her harfi levha olacakmı gibi yaz" derler.

Yazı tashihinde başlıca:

- 1- Satır ve istif tashihî,
- 2- Kelime tashihî,
- 3- Harf tashihî,
- 4- Parça tashihî,
- 5- Hareke v.s. tashihî

dü ünülür. Bu tertipte dikkati çeken nokta şudur: Tashihde kaaide, yazmanın aksinedir. Yazmada, azdan çoğa, küçükten büyüğe, basitten mürekkebe doğru gidildiği halde; tashihde mürekkepten basite, büyükten küçüğe, çoktan azaya inilir. Çünkü kürsüsüne oturmamı, istifi bozuk, satırı çarpık, kelimeleri ve harfleri yerlerini almamı, ekli ve durumunu bulmamı bir yazının hareke ve noktalarından veyâ uradaki buradaki parçalarından tashih başlamakta bir mânâ yoktur.

Tashih işinin-biri kaba, diğeri ince-iki ekli veyâ safhası vardır. Kaba tashihde yazının sıhhatle yazılmış olması arttır. Kenarlarının fazla keskin olmasına ehemmiyet verilmez. Göze batan iri kabalıklar giderilmek ve fazla bozukluklar kapanılmak sūreti ile yazının kalemden çıkan fitrî ve tâbîî hâlini muhâfazaya dikkat edilir. Böyle tashihler, daha çok kalıp olarak yazılan **Celî** yazılarda tercih olunur.

İnce tashihde, kenarların keskin olmasına, hiçbir yerinde küçük bir kusur dahi bulunmamasına, renginin baştan sona aynı karakteri göstermesine, tashihin belli olmamasına son derecede îtinâ olunur. Bazan da öyle yerler ve hâller zuhûr eder ki, kaba ve ince tashih birleşir. Yâni önce kaba tashih

yapılır, sonra da incesine geçilir. Yazının ince veyâ kalın veyâ Celî olarak yazılması olmasına, mevzû ve muhtevanın uzun ve zengin olmasına göre tashihli yazı yazmak, kaba veyâ ince tashihden geçirmek, tashihsiz yazma kadar, hattâ bazı yerlerde ve hâllerde ondan daha zordur. Buna da bir misâl vermek için me hûr üstâdlardan Filibeli Hacı Ârif Efendi (1830-1909) merhumun bir yazısını koyuyoruz (Resim: 230).

Yukarıdaki misâlin tedkîkından de anlaşılacağı üzere, tashih yapmakta en zorlu cihet:

- 1- Kalemin hakkını vermek,
- 2- Kalemin nefes gibi akmasını muhâfaza etmek,
- 3- Tenâsüb ve tenâzurları korumak,
- 4- Bu kayıtlar ve artlar altında noksanları görüp tamamlamak,
- 5- Fazlalıkları giderip yazıyı ekil ve durum bakımından lâyık oldu u kürsüsüne oturtmaktır.

Nitekim, üstâdlar bile bunları sağlamak için uğraşırken yazıyı büsbütün bozarlar da, yeni baştan yazmak zorunda kalırlar.

Filhakika, tashih yaparken yandan da, yazı da pek a ır buhranlara ve inkı-lâplara mâruz kalırlar. Hattat, bu esn--da bir operatör gibidir. Önce, iyi bir te - his yapabilmelidir, sonra yazının husûsiyetine, bünyevî. tahammülüne ve hastalığın nev'ine ve derecesine göre, neresinden ve ne sûretle ameliyat yapmak gerektiğini bilmeli ve yapmaya muktedir de bulunmalıdır. Bir vavın başını, bir hanın gözünü, bir aynın karnını tashih etmek, bir göz, bir beyin, bir apandisit veyâ kalp ameliyatı yapmaya benzer. Kaldı ki, zâhiren, yazıya veyâ yazmaya atfedilen hastalıkların nice gizli sebepleri ve âmilleri vardır. Bunlar uzun mü âhedeler, muâyene ve tedkiklerle meydana çıkan gizli hastalıklar gibidirler. Tashih esnâsında bazı tezâhürlerden urasını kazımak veyâ silmek, urasını doldurmak, düzlemek lüzümü hissedilse bile, bununla asıl sebebin ve bundan tevellüd eden hastalığın anlaşılması her zaman mümkün olmaz.

Meselâ, (Resim: 230)'daki birinci elif'in başındaki **zûlfenin** güzel olmasına rağmen, **sadırla kuyruk** arasında

Resim: 230—Hacı Ârif Efendi'nin üstte Sülüs Besmelesi, altta Rıkaa' hattıyla dört satır. (Besmele baştan nihâyete tashih edilmiş ve bu tashih sanatı lehinde muvaffakiyetle sağlanmıştı. nce yazılarda ise tashih yoktur)

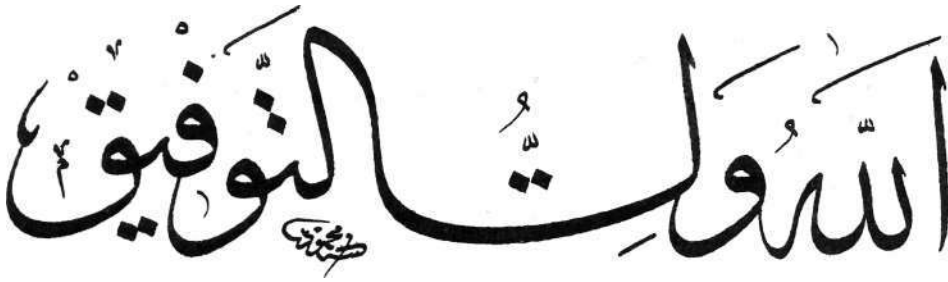
görülen çarpıklık gidermek için; sadır-daki tahdîbi, kuyruktaki tahrîfi düzeltmeden zülfenin tashihi ile u r a a u - r a a nihâyet yazı ölür de, bir tarafa atmak ve yeniden yazmak îcâb eder.

Ve yine meselâ, tashih sırasında mü âbih harfleri kıvâmına getirmek için u r a ırken di er harflerin tarzları ve iveleri üzerinde de de i klilik yapmak lüzûmu ba gösterir. Tabiatıyla, tashih i i bir mertebe daha ince ve sert bir mahiyet almı bulunur da, müsbet bir netice elde etmek ansa kalır. Tâlih yardım etmezse, yazının güzel bulunmasına ra men, bazı falsolar, o yazıyı diri diri gömmeye sevkeder. Nitekim (Resim: 231)'deki yazı da böyle bir âkıbete u ramı bir hâldedir.

Hâsılı, yazı tashih etmenin a ırlı-ını hissetmiyen bir hattat tasavvur edilemez. Nitekim birâderim ve üstâdım Hamdi Yazır merhum, bir yazı tashih ederken öyle demi ti: "Bozuk bir yazıyı ve hattâ bir harfi düzeltmek, yüzüne bakılır bir hâle getirmek, bozuk bir adamı îslâh etmek kadar zordur." Çünkü, o adam belki söz anlar; nasihat dinler de, kendisini düzeltmeye çalı ır. Halbuki, bir harfin bozuklu unu gör-

mek, sebebini anlamak, nasıl yola gelece ini bilmek ve düzeltmek yine onu yazana terettüb eden bir i tir. Tashih i inde, nefsin bîtaraf ve do ru bir görü ten ba ka, vukufu bir kudrete sahip bulunması da arttır. Hele ince tashih i lerinde öyle garip, sıkıcı, üzücü ve hattâ güldürücü safhalar ve hâller gelir çatar ki, yazıdaki terki b ameliyesinin ve yazı güzelli inin ne demek oldu u bu sıralarda daha iyi anla ılır.

Mamafih îtirâf edelim ki, bu gibi a ır anlar ve üzücü haller san'at a kı ve merâkı ile zâil olur da, yerini bedî bir zevk istilâ eyler. Onun için yazma ve tashih etme zevki, yazı seyretme zevkinden daha cana yakındır. Fakat, unutulmamalıdır ki, tashih sırasında duyulan zevklerin yalancı ve aldatıcı olanları da bulunabilir. Bunlar daha ziyâde ace milerde ve henüz olgunla mamı olanlarda bulunur. Bu bazların ilerisine ve gerçe ine yü kselememî olanlar, mahdud sâhada kalmak zorundadırlar. Aldatmayan hazlar ise, sanatkârı daha ileri bir görü e ve zevke tevdi' ede de yürütür ve yükseltir. Böyle ellerden doacak eserler de, üphe yok ki yüksek gönüllerde ba tâcı sayılma a müstahak olur.

Resim: 231 — Tashih neticesi "diri diriye gömülmeye sevk edilmi ", müellife âid bir Cefî Sülüs satır.

c- TASH H USULLER :

I- nce yazıların tashihi: Burada ince yazılardan maksadımız **Sülüs, Nesih, Ta'lik** ve bunlar ayârındaki yazılardır. Böyle yazıları tashih ederken evvelâ fazlalıklar giderilir, sonra eksikler tamamlanır. Aksi takdirde, tashih yaparken göz fazlalıklara takılarak yazının bünyesini kalınlı tırmak ve bu yüzden yazıyı bozmak ihtimâli artar.

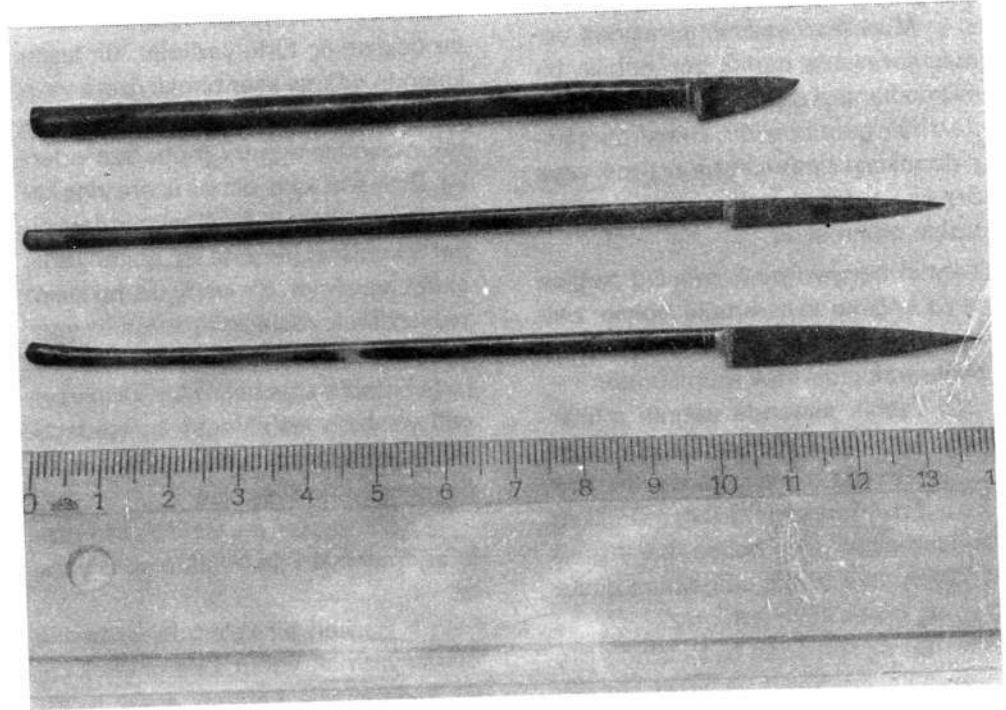
Tashih i inde, **silme, kazıma, kalemle düzeltme** olmak üzere ba lıca üç safha vardır.

Silme öyle yapılır: El ile silmek mümkün olmıyan yerler için, bükülmü ince bir kâ ıdın ucu dil üzerinde hafifçe tükürülenek ıslatılır, tükürük lü-

zûcetli oldu undan silerken mürekkebi da ıtmaz, bunun yerine su kullanmak akla gelirse de su lüzûcetsiz oldu undan mürekkebi da ıtır. Yalnız tükürü ün ya lı olmamasına dikkat etmelidir. Kâ ıdın tükürüklü ucu ile yazıdaki fazlalıklar dı tan içe do ru silinir. Silerken leke bırakmamaya ve kâ ıdı zedelememeye dikkat etmelidir.

Kazıma: Silmek mümkün olmıyan veyâ lüzûm görülmeyen ufak pürüzler **tashih kalemtra ı*** (Resim: 232) ile -yâhut keskin uçlu bir çakı ile- yine dı tan içe do ru hafifçe kazıyarak giderilir. Bunda da kâ ıdı delmemeye dikkat etmelidir.

Sonra **tashih kalemi** ile noksanlar doldurulur ve kenarların keskin ve

Resim: 232 — Tashih kalemtra larından birkaçı

(*) **Tashih kalemtra ı** ikinci kısmın 175. sahifesinde tafsilatıyla anlatılmı tır. — U.D.

mürekkebinin düzgün olmasına dikkat edilir. Tashih kaleminin ucu ince ve pürüzsüz olmalı ve çok mürekkepli bulunmamalıdır. Tarama kalemi ile de tashih yapılabilirse de, ucu sert ve esnemesi az oldu undan kâ ıda takılıp yazıyı ve kâ ıdı zedeleyebilir. Bundan sakına sakına yapılan tashihler ise, çok kere yazıyı bozmaya ve donukla tırmaya sebep olur. Onun için ince yazıların tashihinde kamı kalem tavsiye olunur.

Noksanlar, mümkün oldu u kadar yazının mürekkebinin yedirmek sûreti ile doldurulmalı, zarûret olmadıkça sonradan mürekkep ilâve etmemelidir. Çünkü her ilâve, yazının kabarmasına ve kalemin hareketinden ve tabiatından do an fitrî karakterlerin kaybolmasına sebep olur da, yazı "yazma" değil, "yapma" çe nisi verir.

Mürekkep yazının urasında donuk, urasında parlak görünebilir, bir yazıda hangisi çok yer almı sa az olanı da o hâle getirilmelidir. Zamklı parçaları donukla tırmak için, biraz zımkık veyâ zımkıklı ve donuk mürekkeple o yerler tashih olunmalıdır.

Yazının bünyesi buna müsâid de ilse veyâ kâ ıdın tahammülü yoksa, balmumunu ılık ılık zamklı kısımlar üzerine bastırarak gidermek mümkündür.

Tashih sonunda yazının mürekkebi kırçılı bir durum arz etmemeli, parlaklık ve matlık bir ayârda olmalıdır. Bu ayârı vermek için tashih mürekkebi kullanılmalıdır (Bu bahse bakınız: s. 186). Buraya tashih safhalarını gösteren üç örnek ilâve ediyoruz.

Bu üç levhadan birincisinde (Resim: 233) yazı bozuk ve kırçılı olmakla berâber, tashihlerde silinti ve hâk yoksa da, gâyet kaba bir tashih yapımı ve bu da mahzâ bu kayıtlara bir misâl vermi olmak için müellif tarafından bi'l-il-

tizam yapımı tır. kincisinde (Resim: 234) yazı güzel ve renk bir siyâkda olmakla berâber, silme ve kazıma sûretiyle ba tan nihâyete kadar dikkat ve îtinâ ile ince bir tashîhe tâbi'tutulmu oldu u açıkça görülmektedir. Bu yazı, Filibeli Hacı Ârif Efendi merhumundur. Üçüncü yazının (Resim: 235) Nesh'in de hiç tashih yoktur. Sülüs'te yapılan silme ve kazıma ise yok denecek kadar azdır; belli de de ildir. Yazılar ise hakîkaten güzeldir ve Hacı Kâmil Akdik (1861-1941)'in olması gerekir.

II- KALIN YAZILARIN TASH H :

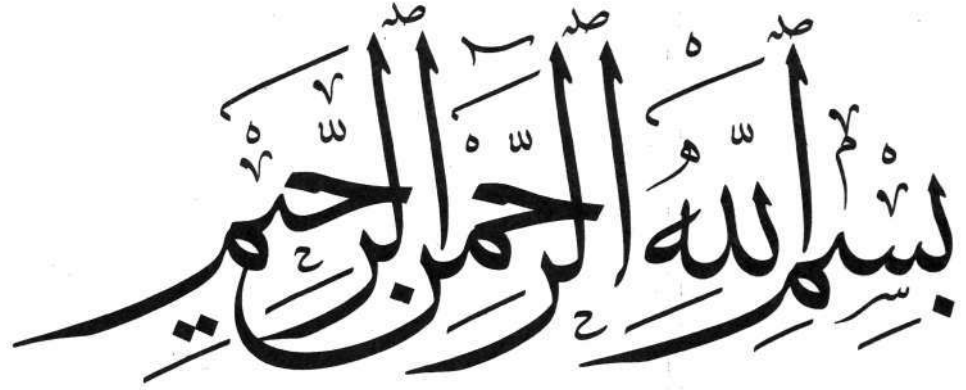
Kalın yazıdan muradımız, **Sülüs** kaleminden kalın olan ve kalınlı tıkça **celî** namını alan yazılara âmildir. Bunlar ba lıca üç türlü yazılırlar. Bir kısmı kalemlerle orijinal eser olmak üzere yazılırlar ve do rudan do ruya levha olarak mevcûdiyetlerini muhâfaza ederler. Bir kısmı, kalıp olmak üzere yine kalemlerle yazılırlar ve i neli kalıplardan, di er sanatların yardımı ile, âbide yazısı olarak yapılırlar. Bir kısmı da, bu kısım yazılardan faydalanmak sûreti ile **yapma yazı** olarak vücuda getirilirler. Burada birinci kısma dahil olan kalın veyâ **celî** yazıların tashihinden bahsedeceğiz. Di erlerini de bundan sonra sırası ile mütâlâa eyleyece iz.

Kalın yazılar, muhtelif tarzda yazılırlar. Tashihleri de bunlara göre yapılır.

I- Harfleri bir kalemde ve keskin olarak yazmak, yâhut, kalemi kesik kesik kullanmakla berâber aralık bırakmadan hareketleri birbirine takarak yazmaktır. Bu çe it yazımı yazıların tashihleri ince yazıların tashihinde görüldü ü veçhile yapılır. (Resim: 234)

Resim: 233 — Müellife âid kabaca tashih edilmi Sülüs bir satır.

Resim: 234 — Filibeli (Bakkal) Hacı Ârif Efendi'nin dikkat ve itina ile tashih ettiği Muhakkak hat-tyla Besmelesi.

Resim: 235 — Hacı Kâmil Akdik'e âid Sülüs'ü az tashih edilmi , Nesih hattına hiç dokunulmamı iki satır.

buna güzel bir misâl olabilir. Müellifin mu amba üzerine yazımı oldu u u iki levha da bu sûretle tashih edilmi yazılardandır. (Resim: 236 ve 237)

II- Harfleri tırtıllı yazmaktır. Bunda kalemin hareketi a ır ve tam oldu u için kenarlar pürüzlü olsa bile yazı oturaklı olur, yazılması da nisbeten kolaydır. (Resim: 238), bunun güzel bir misâlidir.

III- Harfleri parça parça, aralıklı yazmaktır. Kalemin tâbîî hareketini ve cereyânı muhâfaza etmek, meyilleri, dönü leri, tenâzurları yerleri yerince sa layabilmek için bilhassa kalın ve **celî** yazılarda bu tarzda yazmak kolaylıktır. Lâkin, bunları tashih etmek birinciye nisbetle biraz daha zor oldu undan fazla dikkat ve mesâî ister. Önce

parçalar birle tirilir, tırtıllar ve fazlalıklar silerek veyâ kazıyarak giderilir. Noksanlar tashih kalemi ile tamamlanır. Sonra ba tan ba layıp yazılı sırasını ve kalem akı nı takip ederek ince bir tashîhe tâbi tutulur. Tashih sırasında kalem kalınlı nı ve hakkını, meyilleri ve tenâsüheri muhâfaza edebilmek için, noksan kısımlar birinci tashih esnâsında ve sıra tâkibi sûreti ile tamamlanmalıdır. Yâni, bir oradan, bir buradan tashih yapmaktan sakınmalıdır. Çünkü böyle intizamsız tashihler, yazının umumî hüviyeti ve durumu üzerinde yer yer menfî izler husûlüne ve ekseriyâ yazının heder olmasına sebep olur.

Tashih i i umûmiyetle yazının az çok kalınlı masını mûcip oldu undan,

Resim: 236 ve 237 — Müellife âid mu amba üzerine yazılmı iki levha.

harflerin ve kelimelerin ba tan sona kadar kalınlıklarını muhâfaza edebilmek için, kontrolü tashih esnâsında kolayla tıracaq olan

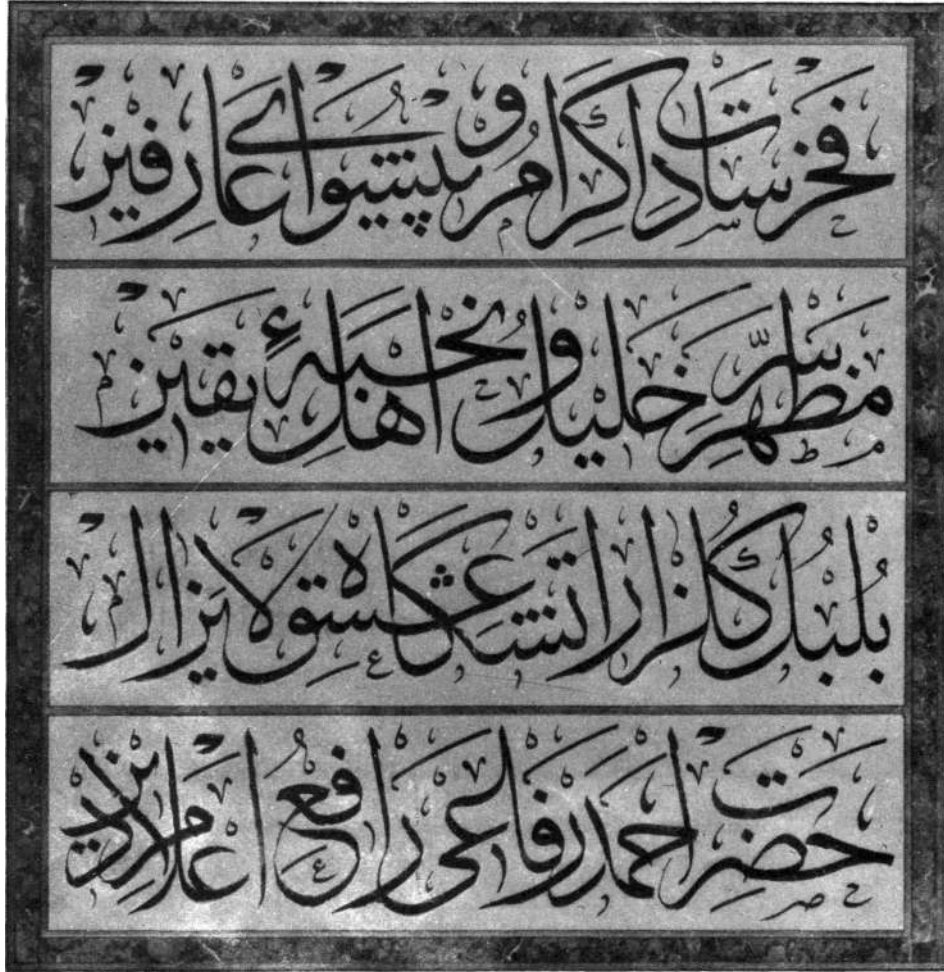
gibi aralıkları doldurmayı en sona bırakmak muvafık olur. Nitekim biraderim merhumun (Resim: 239)'da görülen yazısının aslı bu sûretle tashih edilmiştir.

IV- Bir yazıda, yukarıdaki üç tarz-

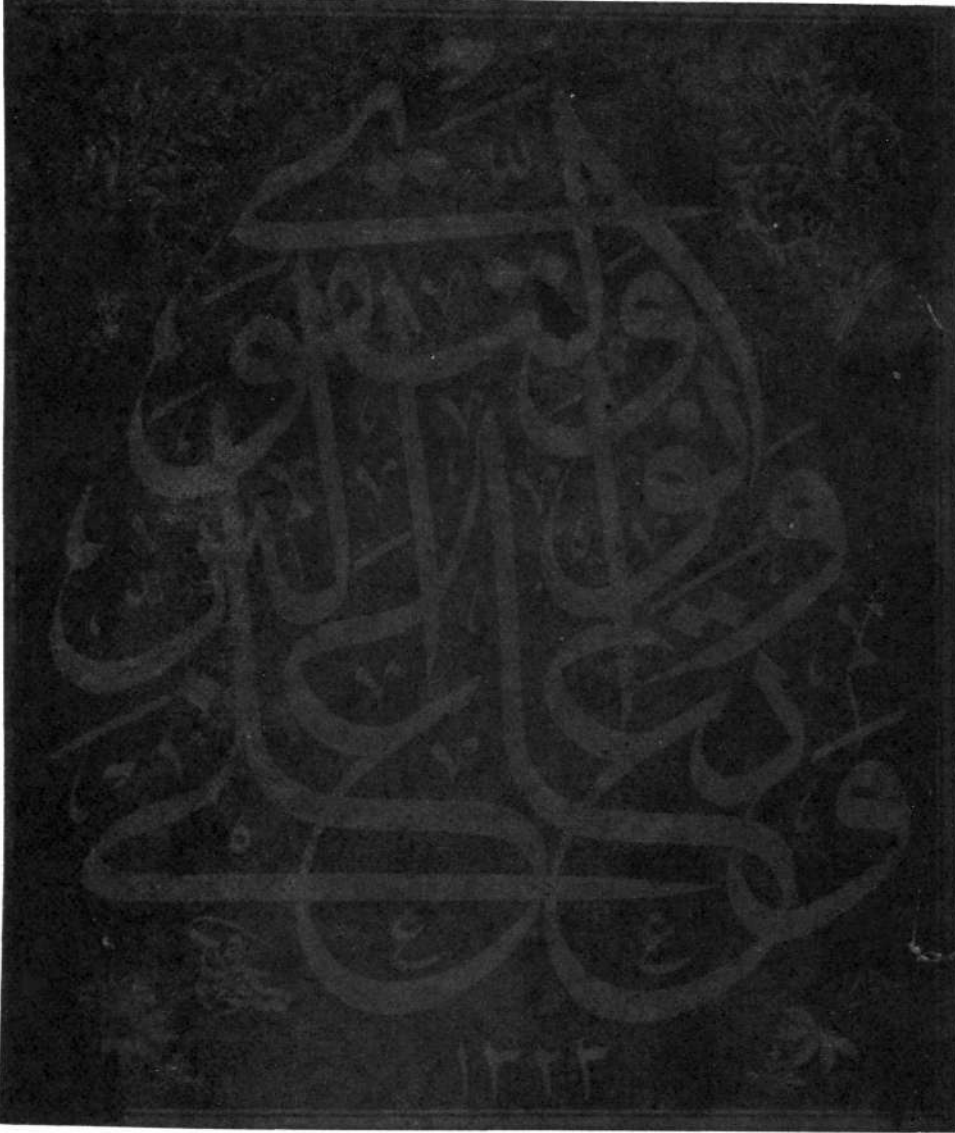
da yazı topluca bulunabilir. Bu takdirde, her birisi kendi artları altında tashih olunursa da, ince bir kontrol tashi-hinden geçirmek daha iyi olur.

III- KALIP YAZILARIN TASH H :

nelenip kalıpları alınmak üzere yazılan **celî** yazıların kalınlıkları ne olursa olsun, ya açık renk zemin üzerine mürekkep veyâ boya ile yazılır. Yâhut

Resim: 238 — Hattat Aziz Efendi'ye âid, elden çıktı ı gibi bırakılmış , Celi Sülüs'le dört satır.

Resim: 239 — Elmalı Hamdi Efendi'nin Cefi Sülüs bir istifi.

siyah veyâ koyu renk zemin üzerine zırnık veyâ açık renk boya ile yazılır. Yâhut da kur un kalemikle çizgi halinde yazılmı da olabilir. Çizgi yazıları ayrı bahse bırakarak ötekileri îzâh edelim. Bunlar da yazılı tarzlarına göre yukarıda bahsetti imiz usûller dairesinde tashih olunmakla berâber u cihetleri de gözönünde bulundurmak lâzımdır. Meselâ, (Resim: 240)'da görüldü ü üzere, mürekkep sulu veyâ açık, dalgalı veyâ koyu görünebilir. Mürekkep yerine zırnık kullanılmı olabilir. Hangisi olursa olsun, yazı kenarları ince bir kalemle ve koyuca bir renkle çizilerek düzeltilir. ki tashih çizgisi arasında kalan yerler, mürekkep veyâ zırnık isrâf etmemek ve yazının tâbîî karakterleri üzerinde fazla oynamamak için oldu u gibi bırakılır. E er, yazının umumî eklinde ve durumunda bir sakatlık varsa, sebebi ya bellidir veyâ henüz meçhuldür. Belli ise düzeltilir, belli de ilse, yazı bir müddet hâliyle bırakılır, arasıra mü-tâlâa ede ede kontrolden geçirilir, sebeb ara tırılır. âyed yine bulunamazsa yazının mürekkebinı veyâ zırnıkını ba tan nihâyete kadar koyula tırıp umûmî ve husûsî durumları bir daha

gözden geçirmek ve ondan sonra gerekirse tekrâr ince bir tashihe tâbîî tutmak lâzımdır.

Böyle yazıların esâsı güzel yazılmı ise fazla tashihe, hele ince tashihe gitmemelidir. Çünkü bir kere buna girince sonunun nereye çıkaca ı kestirilemez. Esâsen bu tarzdaki yazıların tashihleri sıkıntılı ve yorucu oldu undan büyük hattatlar, ilk yazı ta sulu mürekkep veyâ zırnıkla metîn ve îtinâlî yazmayı tercih ederler. Zarûret yok iken kaba tashihe bile pek giri mezler ve hattâ kalem aralıklarını bile oldu u gibi bırakırlar.

Bir de, **celî** yazıların yakından görünü leri ile uzaktan görünü leri az çok farketti inden, tashih sırasında bu ciheti gözönünde tutmalıdır. Yakından güzel görünen bir yazının kusurları uzaktan daha iyi anla ılır, yakından kusurlu görünen nice yazılar da vardır ki, uzaktan bakılınca önceden kusur gibi görünen yerlerin birtakım bedîî icaplardan dolayı iltizâm edilmı oldu u anla ılır. (**Kaaide üstü durumlar** bahsine bakınız: s. 308). Bundan dolayı üs-tadlar, umûmiyetle her yazıyı bünyesi ile mütenâsip bir mesâfeden kontrol

Resim: 240 — Müellife âid bir Celî Sülüs tasla ı.

ede ede tashih etmeyi tercih ve tavsiye edegelmi lerdir.

Bâzan yazının zemîni, silmek ve kazımak kabul etmez. (Resim: 241 ('deki gibi, mümkün oldu u kadar temiz yazmayı ve az tashih ile iktifâ etmeyi tercih eylemelidir.

Zırnıkla yazılan kalıp yazıların kenar tashihlerinde az zırnık kullanmalı ve zamkı az az olmalıdır. Çünkü zamklı zırnık ve çok tashih, yazı kenarlarını kabartır ve sertle tirir de i nelenmesi zorla ır ve alınan i neli kalıbı bozuk olur.

Onun için böyle yazıların kenarlarındaki kalınlıkları ve fazlalıkları tashih

mürekkebi ile gidermeli, noksanları da zamkı az zırnıkla doldurmalı ve kaba tashihle iktifâ etmelidir.

V- Ç ZG YAZILARIN TASHÎH :

Celî yazılarda çok mürekkep veyâ zırnık sarf etmek lâzım geldi i ve harfleri silmek veyâ düzeltmek mü kül bir hâl aldı ı için çift kur un kalemle çizgi hâlinde yazmak tercih olunur.* Bunun tashîhi daha zordur. Çünkü çift kalem asıl kalemin tabiatına uygun olarak kullanmak her yerde mümkün olmadı-ndan ve bu gibi bozuk yerleri iki çizgi arasında görmek ve düzeltmek husu-

Resim: 241 — Müellife âid az tashihli bir Celî Sülüs levhası.

(*) Bunun için kalem kalınlı ı ne kadar olacaksa iki kur un kalemin sivri uçlarının arası hesaplanıp bir tahta çubuk yardımıyla bu hesaba göre birbirinden açılarak kalemler çubu un iki tarafına sıkıca ba lanır. Aynı maksadla, eski hattatlardan, Râkım çıra ı Recâi Efendi (1804-1874)'nin sivri a zı açılımı ve bu açıklık tesbit edilmi ekilde bir ka ıd makası (ikinci kitap, renkli resim: 157) kullanarak ka ıd üze- rinde iz bırakıp, sonra üzerinden tek kalemle çizdi ini, yazdı ı mezar kitâbesi kalıplarında gördüm.

Merhum Halim Özyazıcı (1898-1964) da fûzen denilen kömür kalemlerini bir tahtanın iki tarafına ba lar, Celî ku ak yazılarını yazmadan önce harflerin yerlerini bununla ayârlardı. — U.D.

sunda göz ekseriyâ aldanır. Dü ünmeli ki, 8-10 santim kalınlıkta, 5-10 m. uzunlukta yazılmış böyle bir yazıda estetik icapları ve bilhassa kalem haklarını ve cereyânlarını yerli yerinde sağlamak ne zorluklu bir iştir.

Bu tarzda yazılmış me hûr yazılardan birisi Sâmi Efendi (1838-1912) merhumun, ehzâde Camii'nin sa cenah kapısı üstündeki

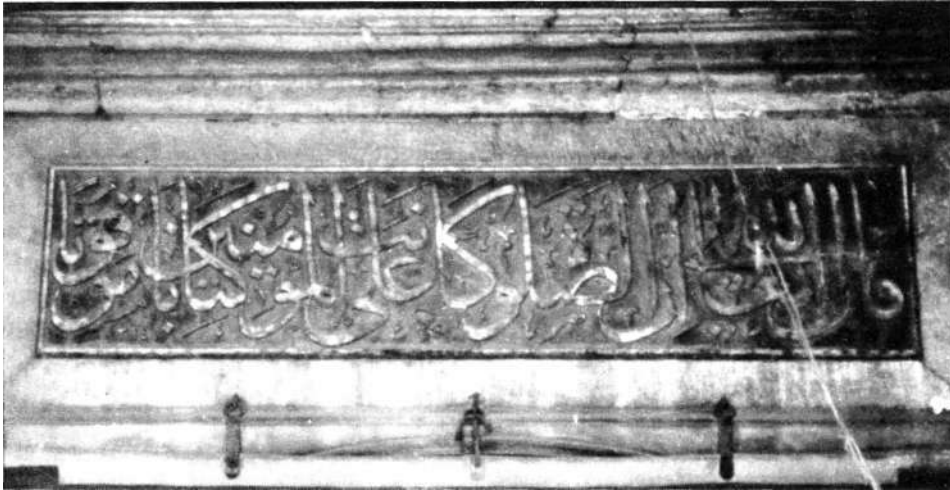
yazısıdır (Resim: 242). Bunun aslı merhum müzehhip Bahaeddin Bey (1866-1939)'de idi. Siyah kâğıd üzerine be santim kalınlıkta zırnıklı çift çizgi hâlinde yazılmış ve çizgilerin iç ve dış kenarları son derece itina ile tashih olunmuştur.* Bu kısım yazılara **kalıp** yazıların tashihindeki usûller tatbik edilmekle beraber, biraz da yazanın zekâ ve mahâretine taalluk eden ve keli-

meye sımayan husûsiyetler bulunduğundan daha fazla söze lüzûm görmüyoruz.

V- B R K R T K:

Estetik bir yazının fotoğrafla büyüyüp küçülmesi halinde az çok değişiklik arzettiğini gören bazı hattatlar ince yazıları büyüten, kalın ve celi yazıları küçülten **pertev-sûzla** baka baka tashih etmeyi tercih ve tavsiye ederler. Bu sayede yazının ince ve kalın eb'ada kadar değişebildiği halde bile aslındaki metanet ve güzelliğinin muhâfaza edileceğini söylerler. Fakat burada sanat bakımından kayda değer husûslar vardır. Bunları tebârûze zemin tekil edecek olan bir hâdiseyi önceden kaydetmek isteriz.

"Gazi Evrenos Bey Vakfı" mütevellisi Ressam Sâmi (Evrenoso lu) Bey (1880-1953), Hattat Nazif

Resim: 242 — ehzâde Câmii'nin sa cenah kapısı üzerinde, Sâmi Efendi'nin hattıyla Celi Sülûs kitâbe.

(*) Üstad Necmeddin Okyay (1883-1976)'dan istittiğime göre, Sâmi Efendi bu Celi yazısını çift kalemle değil, tek kalemle âdetâ resmederek yazmıştır. Onun tek kur'un kalemle yazdığı bir başka Celi Sülûs'e numune olarak ikinci kitapta yer alan (Resim: 199)'a bakılabilir. — U.D.

Bey(1846-1913)'le aralarında geçen u hâdiseyi anlattı. Sâmi Bey, bir gün Nazif Bey'i evinde ziyarete gidiyor. Orada merhum Sâmi Efendi'nin siyah kâ ıda zımlıkla yazmı oldu u Sülüs Celfisi

" " hadî-

sini ihtiva eden bir yazısını görüp hayran oluyor ve Nazif Bey'e "Ne güzel yazmı de il mi üstâd" diyor. Nazif Bey yanından, Râkım(1757-1826)'ın aynı kalınlıkta yazmı , oldu u bir yazısını çıkarıp, ufaltıcı pertev-sûzla birlikte vererek "Bununla önce una bir bak, ne göreceksin?" diyor. O da bakıyor, yazı Sülüs kalem kalınlığına kadar küçülmü oldu u halde hiçbir tarafında bir cılızlık veyâ ta kınlık görmüyor, hepsini de tok ve metin yazılmı bir Sülüs ayârında buluyor. Nazif Bey, bir de Sâmi Efendi'nin yazısına bakmasını söylüyor; pertev-sûzla ona da bakıyor. Elifleri cılız ve bacaklı görüyor, bâzı harflerin bunlarla hem-âhenk olmadığını anlıyor. Bunun üzerine Nazif Bey: "Gördün mü Râkım'ın büyüklü ünü, Sâmi Efendi'ye yazılarını pertev-sûzla küçülterek tashih etmesini kaç defa söyledim, lâkin mübarek adam aldırmadı vesse-lâm." diyor. Hikâye burada bitiyor. Biz bunun mevzûumuza taalluk eden bir noktasına temâs edeceğiz. Pertev-sûzla küçüldü ü hâlde hiçbir falso göstermeyen o yazıyı Râkım'ın pertev-sûzla küçülterek tashih etmi oldu unu zan-

netmiyoruz. Nazif Bey de Râkım'ın böyle yapmı oldu unu anlatmak istemiyor. Belki, Râkım'ın bu kadar kuvvetli ve güzel yazabilmi oldu unu anlatıyor, büyüklü ünü de bunda buluyor. Binaenaleyh, e er Sâmi Efendi, Nazif Bey'in tavsiyesine uyarak tashihlerini pertav-sûzla yapmı olsaydı, yazıları belki Râkım'ın yazıları ayârında görünebilirdi. Fakat, böyle bir tashih, san'at bakımından bir nakîsa olurdu. Hüner, o büyük yazıyı pertev-sûzun yardımına dayanmadan Râkım gibi yazmaktır. Beriki, koltuk de ne i yürümek gibidir. te, Sâmi Efendi'nin o tavsiyeye iltifat etmemesinin asıl sebebi, bu koltuk de ne ine arz-ı hâl etmeden Râkım gibi hareket etmek ve onun gibi yazmak fikrinin hâkim olmasıdır. Nazif Bey gibi yüksek bir san'atkârın bu inceli e vâkıf olmadığını söylemek istemiyoruz. O, anlaşıyor ki, san'atın hâkimiyetini ve tekâmülünü gözetmiyerek, yazılan bir yazının behemahâl güzel olmasını hedef etmi ve buna vusûl için her imkândan faydalanmayı me rû ve lüzûmlu görüp o tavsiyede bulunmu tur. Lâkin Sâmi Efendi'nin san'atta meleke bakımından daha ince dü ünümü oldu unu teslim etmek iktizâ eder.*

Bir de u var ki, bir yazının umûmî âhenk bakımından bazı kelime ve harflerinde **kaaide üstü durumlar** olarak biraz büyüklü ün veyâ küçüklü ün uzunluk veyâ kısalık, incelik veyâ kalın-

(*) Aynı bahsin tamamlayıcısı olarak unu ilâve etmeden geçemiyeceğiz. Nazif Bey'in Cefî Sülüs yazılarında zaman zaman görülen bu a ırı tokluk, Mahmud Yazır merhumun pertev-sûz ismiyle andı ı küçük dürbün istimalinden ileri gelmektedir. Batıda tiyatro sahnesi gibi kısa mesâfeler için kullanılan bu dürbün, tersinden bakıldı ında küçültür; Cefî'yi Sülüs inceli inde gösterir. Üstâd Necmeddin Ok-yay'dan i itti ime göre, Nazif Bey bununla da yetinmeyerek, Cefî yazılarını çinkograf olan ahabî Nazmi Usta'ya foto rafla küçültürüp o haliyle cılız gördü ü harfleri tashihle kalınlıkla tırımı . Bu yüzden Cefî yazıları -hele yazıyı dolduran i âretler-tabii olarak bakıldı ında a ırı dolgunluk göstermektedir.

Sâmi Efendi böyle bir yola tevessül etmedi i için Cefîlerinde tâbî bir görünü hâkimdir.

Tavır farkına sahip her iki büyük sanatkâr da hayatlarını hüsn-i hatta hizmetle geçirmişlerdir, eserleri hâlâ gözleri nurlandırmaktadır. — U.D.

lık farkı bulunması bir zarûret olur. Yazının kalın olmasından dolayı harf o yazıya, o mevzûa, o ekil ve duruma mahsus olmak üzere tebârüz ettirilmesi gereken bu kabîl farkları, pertev-sûz altında küçülterek veyâ büyülterek tashih ederken kaybetmek çok muhtemeldir. Pertev-sûz altında güzel görünürken tâbîî durumu ile esteti ini zayî etmi olarak karımıza çıkması dâimâ dü ünlümelidir. Bundan dolayı, bünye büyük veyâ küçük olsun, tashih ederken harflere tek tek bakarak değil, aynı zamanda umumî durumu ve âhengi de nazara alarak ona göre tashih etmek gerekir. Bu itibarla, pertev-sûzla tashihe giri mek, her yerde ve her yazıda müsbet netice verir, zannedilmemelidir.

d- YAZI KOPYA ETMEK:

Bir yazının aynen kopyasını almak, onu yazmak kadar zordur. Yazının inceliklerine vâkıf olmıyanlar için bu zorluk bir kat daha artar ve ekseriyâ menfî netice verir. Bir yazının hâiz oldu u bedîî karakterleri, canlılığı, îve ve hâli muhâfaza ederek kopyasını almak babil baına bir san'at ve ihtisası i olup bilgi, anlayış, dikkat kudret ve sabır ister. Bir sahife **Nesih** yazıyı ince kâ id üzerinde kalemlle yazarak kopya etmek bir dereceye kadar mümkünse de, bu tam kopya değildir; kopya edenin ahsiyetinden biraz da bir eyler karı tırarak yazması demektir. Onun için, ince yazıların bizim kasdetti imiz mânâda kopyalarını almak mümkün değildir. Çünkü, bizim burada bahsetmek istedi imiz kopya, kalın veyâ celfî, hakîkî veyâ mecâzî yazıların estetik kıymetlerini muhâfaza ederek alınandır. Bunda babilca be ihtimal hatıra gelir,:

I- Kopyası alınacak yazı, ya kâ it üzerindedir veyâ bu kâ it mukavva ve emsâli bir yere yapı tırılmı tır.

II- Bir zemin üzerine siyah veyâ renkli mürekkeple yazılmı veyâ altunla doldurulmu tur.

III- Kuma üzerine yazılmı veyâ doldurulmu veyâ i lenmi veyâ basılmı tır.

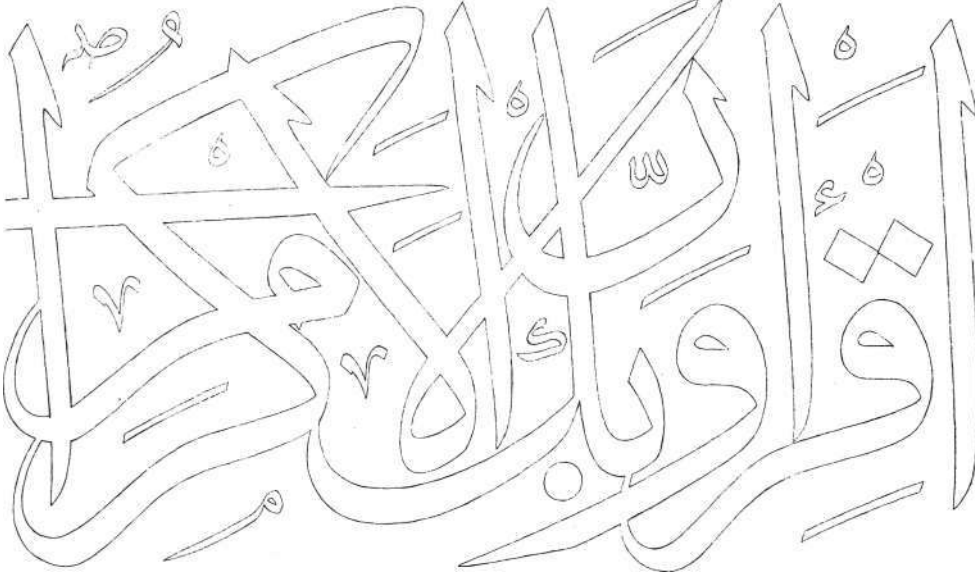
IV- Ta , çini, demir, tahta ve emsâli sert madde üzerine düz veyâ yuvarlak olarak kabartma halinde hâkk olunmu tur.

V- Yâhut, bu eyler üzerine derinli ine oyulmak sûreti ile vücuda getirilmı tır.

Birinci ve ikinci hâlde, yazının üzerine bütün inceliklerini gösterebilecek kadar ince kopya kâ idı konup, kenarlarından i ne veyâ tutkal ile tesbit ettikten sonra gâyet ince kur un kalemi veyâ tercihan tarama kalemiyle yazının babilndan babilayıp kalem akını takip edede, bütün husûsiyetlerini tebârüz ettire ettire çizmelidir. Bu çizgiler ufak noktalar veyâ kısa kısa hatlar veyâ muttasıl ve müselsel çizgi halinde yapılabılır. Çizerken acele etmemek, nefesi kesmek, kendili inden bir ey ilâve etmemeye dikkat etmek, kolayına gelen yerlerden parça parça çizmemek lâzımdır (Resim: 243).

Bu i bittikten sonra, alınan kopyayı bir mukavva üzerine koyup tesbit etmeksizin ve kıvrılmasına meydan vermeksizin tarama kalemiyle aslına baka baka kontrol tashihinden geçirmek, pürüzlerini düzeltmek, lüzûmu halinde bir kâ idanı neli kalıbını çıkarmak muvafık olur.

Üçüncü halde: Yukarıki tarzda kopya almak mümkün oldu u gibi, kalınca bir kâ it, kuma altına konup kenarlardan tesbit ettikten sonra yazıyı

Resim: 243 — Râkım Efendi'nin bir Celi Sülüs kitâbe kalıbının Sâmî Efendi tarafından içi doldurulmak üzere çizilmi bölümü.

bozmayacak sûrette ince i neyle kenarlarından muntazaman i nelemek sûreti ile (bu bahse bakınız) kalıbı alınır. Bundan da ba ka bir ka ıda silkip çizmek kaabildir.

Dördüncü ve be inci halde: Yazıyı kaplıyacak kadar yekpâre veyâ parça kâ ıtları süngerle nemlendirip yazının üzerine kapatarak, üzerinden el ile bastıra bastıra kopyası alınır. Kuruduktan sonra kenarlarından tarama kalemiyle, dikkat ve itina göstererek çizilir. Bunların alçı ile kalıplarını almak ve bunlar üzerinden bilâhare yukarıki târifler veçhile kâ ıt üzerine kopyalarını alıp çizmek de mümkündür.

e- YAZI TAKLİD ETMEK:

Yazının kopyasını almak, onun kolay yoldan bir nevi taklidini yapmak demek ise de, bizim burada taklidden maksadımız bu olmadı ı gibi, sahtekârlık mânâsında bir taklid de bahs mevzûu de ildir.

Belki herhangi estetik bir yazıya baka baka onun aynı denecek kadar bir benzerini hiçbir hîleye tevessül etmeden yazmak maksud olup, estetik bakımdan ayrı bir kıymet ifâde eder. Nitekim Mimar Sinan devrinde yeti en ve e - kalemde Yâkût-i Rûm denilen ve yazının yüzünü a artan* Ahmed Karahisâ-

(* Ak ve kara kelimelerinin zid mânâsından faydalanılarak, Ahmed Karahisârî(1469-1556) merhum için, devrinde u beyit söylenilmi tir:

"Hatt-ı hûb içre beyaza çıkaran kendüzünü
Yazının Karahisârî'dir a artan yüzünü."

Birinci mısırda geçen "kendüzünü" kelimesi, "kendi özünü" kelimelerinin, vezin îcâbı tahrife u ramı eklidir. — U.D.

rî'nin yazısını, mânevi evlâdı Hasan Çelebi'den ba ka kimsenin taklid edemedi ini terceme-i hâlinde okuyoruz (1). Celî hocam Ömer Vasfî Efendi'nin biraderi, hattat ve neyzen Hacı Emin Efendi merhum da bu meyanda rahmet ve saygı ile anılacak sanatkârlarımızdan idi.* u kıt'a onun de erini isbâta kâfidir: (Resim: 244).

Taklid i inde bilhassa çalı mak iktizâ etmekle birlikte yazanın buna ayrı-

ca kaabiliyeti bulunması da arttır. Taklid için belirli bir usûl olmamakla berâber,** lüzûm da yoktur. En do rusu baka baka yazmaya çalı maktır. Azını yapabilen, zamanla tam benzerini de yapar da, ilerisine bile geçer.

Taklid edilerek yazılmı bir yazı, yalnız ba ına bakıldı ı zaman taklid oldu unu anlatmazsa da, aslı ile mukayese edildi i zaman, (s. 140, g madde-sine bakınız) bazı farklar sezme-

Resim: 244 — Emin Efendi'nin evki Efendi'yi taklid ederek yazdı ı Muhakkak-Nesih kıt'a. evki Efendi'nin kıt'ası için birinci kitaptaki (Resim: 104)'e bakınız.

(1) Hat ve Hattâtân s. 84.

{*} Neyzen Emin Yazıcı (1883-1945), san'atını hakkıyla takdir eden arkada ı Necmeddin Okyay (1883-1976)'ın te vikiyle, eyh Hamdullah, Hâfız Osman, Mustafa Râkım, evki, hattâ yazı îvesi kendisine tamamen zıd olan Mahmud Celeleddin gibi üstadların Sülüs-Nesih hattıyla yazdıkları kıt'aları, bir foto raf sadâkatıyla aynen taklid ederek meslekda larını hayretler içinde bıraktı tır. 25 yıl önce Emin Efendi'nin metrûkâtını inceledi imde, taklid etmek istedi i kıt'aların üzerine "karamela ka ıdı" denilen yarı effaf ka ıdı koyarak, elini o hattatın îvesine alı tırdı ını, alı ana kadar bunu tekrârladı ını, eli kıvâma gelince, âhârli ka ıda kendi üslûbunda bir eser verircesine rahatlıkla yazdı ını ve sonunda hattı ince tashihten geçirdi ini, gördü üm örneklerden anladım. — U.D.

{**} Rahmetli Halim Özyazıcı (1898-1964) Medresetü'l-Hattâtıyn'de Hasan Rıza Efendi (1849-1920)'den Sülüs-Nesih me ketme e ba ladı ında, katt-ı kalem (bkz. ikinci kitap, s. 170) bahsini anlatırken, Hasan Rıza Efendi'nin öyle söyledi ini Halim Efendi'den bizzat duymu tum: "Bir yazı taklid edilirken kaleminin nasıl katedildi i bilinmezse, aynen taklidi mümkün olmaz. Ancak aynı meyilde katedilmi bir kalemle yazı taklid olunabilir." — U.D.

kündür. Bir de aynı zat tarafından yazıldı ı halde ba ka ba ka imzâ ta ıyan yazılar da vardır. Taklid mi, sahtekârlık eseri mi, ilk nazarda fark edilmez. Nitekim Yakût'un terceme-i hâlinde böyle bir garîbe kaydedilmi tir. Gençli imde kar ıla tı ım dikkate de er bir hâdiseyi de buraya kaydetmeden geçemiyeyce im:

Ebrû kâ ıdı yapma bahsinde kendisinden bahsetti im müzehhib Safvet Efendi'nin Bayezid'deki dükkânına mûtâdım oldu u üzere yine bir gün gitti imde, biri Ömer Vasfi, di eri Hulûsi imzâlarını ta ıyan zırnıkla yazılmı Celî Ta'lik ve "Yâ Hz. Hüsâmüddin-i U âki" ibâresini muhtevî iki levha gördüm. Yazıların aynı, imzâların ba ka olu u dikkatimi çekti. Yazı ve tashih tarzı hocam Ömer Vasfi Efendi'nin yazısını andırıyordu. Fakat, imzâ ayrılı ı bu görüşümü bulandırdı ve merâkımı artırdı, Saffet Efendi'den keyfiyeti sordum. "Aynı yazıyı ikisinden de istemi ler, Hulûsi Efendi rahatsız bulundu u için Ömer Efendi'ye 'Sen yaz da imzâsını atıver' demi ." dedi. kisi de hocam oldu u için birer vesîle ile sordu umda, Ömer Efendi "Hulûsi Efendi bize itimad etti, mahzur görmedim" dedi. Hulûsi Efendi de "Ömer Efendiye itimadım vardır, mahzur görmedim" deyince, her iki san'atkârın birbiri hakkında gıyâben aynı kelimeleri kullanımı olmaları beni günlerce dü ündürdü; sevgi ve saygım bir kat daha arttı, Allah ikisine de ganî ganî rahmet eylesin.

2- MECÂZÎ YAZILARIN YAPILI I:

a- YAZI BÜYÜTME USULLER :

Celî yazı yazmak esâsen zordur. Kalem kalınlı ı arttıkça bu zorluk da ar-

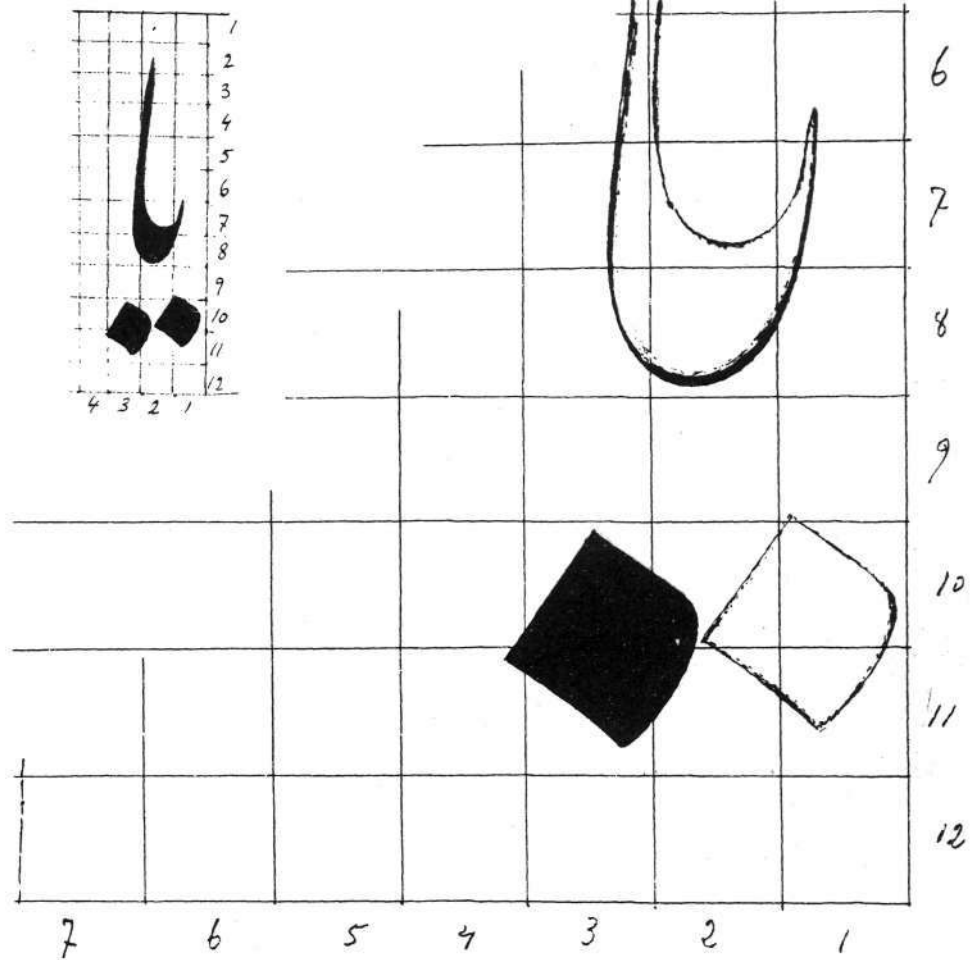
tar. Hele Sülüs ve Ta'lik celileri ve bunların müsennâ ekilleri ayrı birer ekol te kil edecek kadar san'atta husûsî bir ehemmiyet ve mevkî almı lardır. Bilhassa stanbul'un fethinden sonra gittikçe yayılan bir seyir almı ve Osmanlı hattatlarının elinde her biri ayrı bir estetik kıymet hâline gelmi tir. Bu sebeble her Celî yazının kendisine mahsus bir takım usûl ve kaaideleri de vaz' olunmu tur. Kalemle yazılmaları mümkün olmayacak kadar kalınlı ma sı gereken Celî yazının en büyük örneğini Büyük Ayasofya mâbedindekî Cihâr-yâr levhalarında görürüz (Resim: 245). Kadıasker Mustafa zzet Efendi merhumun mahâreti eseri olan bu yazılardan daha irisinin hat tarihinde yer almı oldu u bizim mâlûmumuz de ildir. Bunların herbiri bir san'at âbidesidir (**Yazıların mevkî ve mazmunla münasebetleri** bahsinde îzahları gelecektir). Mimarlıkta Ayasofya ile Süleymaniye'nin mevkîleri ne ise, bu yazılar da hat san'atında ve bilhassa Celî ekolünde öyledir. Kalınlıkları 37,5 santim olan ve bu kalınlıkta bir kalemle yazmaya imkân olmayan bu yazılara kalemle yazılmı gibi gereken estetik hüviyeti sa layabilmek, cidden merâkla incelenme e de er bir mes'eledir. Çünkü yüksek bir kudret ve tekni e muhtaç olan bu levhalara, bir de kalemsiz yazmak kazıyyesi inzımam edince hayret etmemek elden gelmez. Mecazî yazılardan olmasına ra men böyle demek ve hayret etmek, i in **î'caz** noktasını ifâde etmiyece ine göre, bunların nasıl yazıldıklarını veyâ yapıldıklarını anlatmak için yazı büyütme usûllerinden bahsetmeyi gerekli buluyoruz. Bu usûllerin en me hûru ve kolayı **satraç** yâhut **murabbaât** usûlüdür. Son zamanlarda foto rafla ve aks-i hayal

sûreti ile de yazı büyütme imkânı elde edilmiştir.

1- Murabbaât (Satraç) Usûlü: Yazılması matlûb olan mevzû beyaz kâ ıda mürekkeple yâhut siyah kâ ıda zımkla küçük kıt'ada yazılıp tashih edilir. Levha olacağını gibi mükemmel bir hâle getirildikten sonra üzerine (Resim: 246)'da görüldü ü üzere müsâvi eb'adda küçük ve muntazam murabba'(kare)lar çizilir. Sa ve alt kenarlarındaki murabba'lara resimde görüldü ü gibi sıra numarası konur.

Sonra, yazının büyüüp de levha olarak bulunacağı mevkie göre olan eb'âdı bir kâ ıda tesbit olunur. Bu kâ ıd üzerine (Resim: 247)'de görüldü ü gibi küçük kâ ıddaki murabba'lar adedince murabba'lar resmedilir. Büyük murabba'ların küçüklerinin kaç misli olduğunu ölçülür. Aradaki nisbet ne ise, asıl yazı da o nisbette büyüyecek demektir.

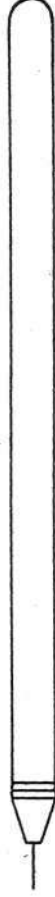
Sonra büyük murabba'lar ya tek bir kâ ıda yâhud dört, sekiz veyâ onaltı ufak parça hâlinde müteaddid kâ ıdla-

Resim: 246 ve 247 — Küçük yazının murabba usûlüyle büyütülmesi.

Resim: 245 — Ayasofya Camii'ne Mustafa Zet Efendi tarafından önce küçük olarak yazılıp sonra murabbaât usûlüyle büyütülen Celî Sülûs câmi levhalarından biri (Altında istifli imzâsı da görülmektedir).

Resim: 248 — neleme âleti.

ne tutturulur.* Tahta veyâ mukavva ile alttaki kâ id arasına da bir bez örtülür. Bunun faydası, tahta veyâ mukavvadan veyâ kâ idlardan i neleme sırasında kopabilecek küçük kâ id zerrelrinin deliklere tıkalıp kalmasına mâni ol-

mak ve i nenin ucunda kalması muhtemel parçaları almaktır.

Bir yazının, kalınlı na, inceli ine, tekrâr kullanılıp kullanılmayaca na alınacak kopyanın muvakkat ve dâimî olmasına, yazının ince veyâ kaba tas-hih edilmî bulunmasına ve daha bâzı lüzûm ve maksada göre sıkı veyâ seyrek, kalın veyâ ince i ne vurmak icabeder. Bunlardan herbirisi de üç türlü yapılabilir:

I- Ç ne: i nenin ucu, yazının kenarına dik olarak öyle saplanmalıdır ki, deli in dı kenarları yazının kenarına dayanımı ve onu ta mamı olsun. Bu sûretle yazının tek mil iç ve dı kenarları i neden geçirilir. Bunda yazının kalınlı ile i neli kalıbın kalınlı ı müsâvi olur. Makbul olan budur (Resim: 249).

II- Dı ne: Bunda evvelkinin aksine olarak i ne, yazının kenarları dı ına temas etmek üzere saplanır. Bunda kalıp, asıl yazıdan i ne deli i kadar her tarafından kalınlı mı olur. Bu sebeble, pek makbul de ildir.

III- Bölme ne: Buna **Orta ne** de denilir/Bunda i nenin ucu yazının kenarına öyle saplanmalıdır ki, deli in yarısı yazının dı nda, yarısı içinde kalmalıdır. Bu tarzda i neleme hem zor hem de hatalı olur. Pek ince i lerde kullanıldı ndan çok dikkat sarfını mucip olur. Celi yazılar için birincisi hem kolay, hem kâfi, hem de isâbetli oldu undan di erlerine müreccahdır.**

(*) neleme i leminden sonra, yazının aslının bulundu u üstteki ka ıda **üst kalıp**, alta konan ve sadece i ne delikleri görülen ka idlara da **alt kalıp** denilir. Üst kalıp silkme i inde kullanılırsa kirlenir. Bu maksadla alt kalıbı kullanmalı, üst kalıpta i ne deliklerinin durumuna bakılmalıdır.— U.D.

(**) Üç çe id i nelemenin, bu yolla yazı hazırlayacak kimseleri en çok yanıltan tarzı **Bölme i** ne dir. Çünkü, ister kamı kalem, ister tarama ucu, ister fırça kullanılsın; bu âletler, silkmede kullanılan kömür veyâ tebe ir tozlarına takılarak çalı mayı çok zorla tırır. İlk iki tarzın, biraz da hattatların alı kanlıklarına ba lı olarak benimsendi i görülür. Bilhassa **zer-endüd** (sürme altın) yapılacak olan yazılarda, **ç ne** -tebe ir tozları altın sürülen sâhada kalaca ı için - mahzurludur. Yeri gelmi ken Üstâd Necmeddin Okyay'dan 1956'da dinledi im u hâdiseyi kaydedeyim: Sâmi Efendi merhum Celi yazılarını içten i ne-

ra resm olunur. Bu parçalar birbirlerine yapı tırılarak yekpâre hale getirilir. Bunun da sa ve alt murabba'ları küçükteki gibi numaralanır.

Sonra küçük murabba'lara bakılır, yazı bunların neresinden geçiyorsa büyük kâ ıddaki isâbet etti i murabba'lar üzerinde yerleri kur un kalem ile hafifçe i âret olunur ve böylece tek mil yazı resm edilir:

Sonra, küçülten dürbünle baka baka, aslı ile kontrol edede, gereken tashihler yapılır. E er bu yoksa, göz kararı ile uzaktan kontrol ederek düzeltilir. Sonra i nelenip kalıp haline getirilir.

2- **Foto raf** Usûlü: Levha olacak yazı küçük kıt'ada yazılıp foto rafı filme alınır ve agrandizman (büyütme) makinasında istenilen büyüklükte yekpâre veyâ parça parça kopyası yapılır. Parçalar birbirine yapı tırılarak i nelenip kalıba alınır. Murabbaât usûlüne nisbetle daha kolay olan bu usûlde dikkatle nazara alınacak en mühim cihet yazının her tarafı aynı nisbetle büyütülmü olmasıdır. Çünkü ufak bir aksaklık büyükte fazlala ır ve yazı bozulur.*

3- **Aks-î Hayal** Usûlü: Yazı bir cam veyâ effaf ince bir kâ it üzerine yazılır, duvara veyâ bir tablo üzerine büyük bir kâ it gerilir. Karanlık odada yazılı cam veyâ kâ id önüne elektrik ziyâsı aks ettirilir. Yazının gölgesi büyümü olarak gerili kâ it üzerinde belirir. Cam ileri geri getirilmek sûreti ile resim, istenen kalınlı a getirilir.** Sonra bunun kenarlarından kur un kalemle

çizerek kâ ıda tesbit olunur. Bunun üzerinde gereken kontrol tashîhi yapılır ve i nelenip kalıbı alınır.

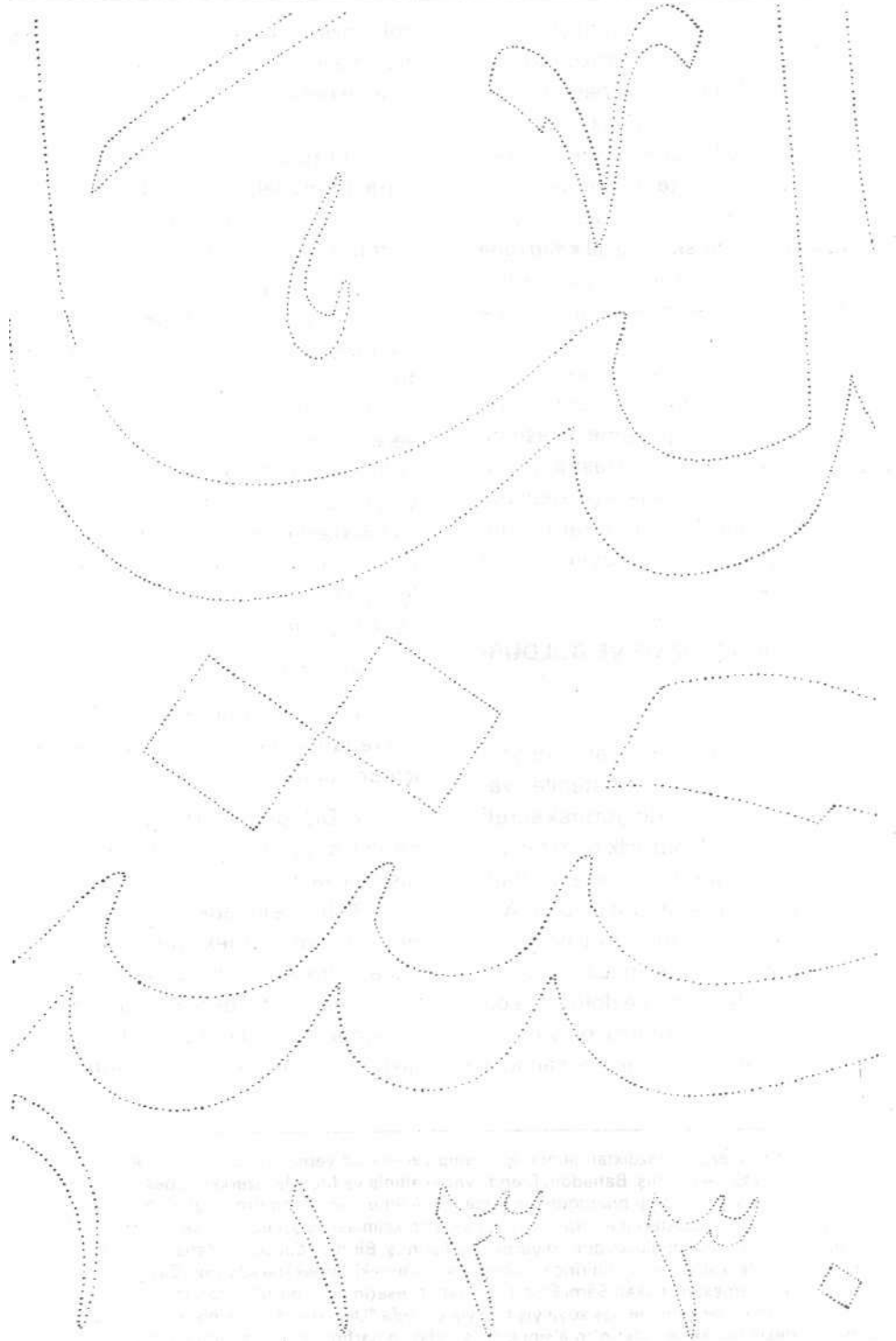
b- YAZI NELEME USÛLÜ:

Kalın ve Celî yazıları i neleyerek kalıplarını almak ve bunlardan ba ka yere silkerek doldurmak veyâ tekrâr yazmak bir kolaylıktır. Fakat, do rudan do ruya yalnız i ne ile yazı kenarlarını muntazam bir sûrette i nelemek mümkün olmadı ından pergel i nesi gibi mâdenî bir sapa takılmı veyâ kalem kalınlı ında bir a aca, bir santim kalana kadar ucu dı arıda kalmak sûreti ile saplanmı ince uçlu i ne kullanılır. Bazı tabelâcılar, ufak saat çarkı gibi ince ve müteaddid di li tekerlek gibi mihverî üzerinde dönen, mâdenî veyâ a aç bir sapa rabtedilmi çark kullanırlarsa da, bununla yazının estetik husûsiyetlerini tamamiyle muhâfaza ederek i nelemek mümkün olmayıp, hattatlar ve müzehhipler saplama i neyi tercih ve tavsiye edegelmi lerdir (Resim: 248).

nenin ucunu kırılmaktan korumak ve rahatça i nelemek için budaksız ıhlamur a acından tesviyelenmi takriben 100 x 50 santimetre eb'adında bir i ne tahtası veyâ mukavva bulundurmak lâzımdır. nelenecek yazının altına sert hamurlu ve dayanıklı bir veyâ birkaç kâ id koyup, iki kâ id kö e ve kenarlardan zamk veyâ i ne ile birbiri-

(*) E er objektif kaliteli de ilse, ne kadar dikkat edilirse edilsin, kenarlarda bir bozulma ve görüntü sapması (distorsiyon) olaca ından, bu usûl çok defa iyi netice vermez. Ayrıca, kullanılan filmin eb'âdına uygun odak (fokus) açıklı ı bulunan bir agrandizör lâzımdır. — U.D.

(**) İmdilerde, bu anlatılan usûlü daha düzgün bir teknikle gerçekle tiren ve **Antiskop** denilen ıklı optik cihazlar vardır. — U.D.

Resim: 249 — Kalıptan silkelenmi Tu rake Hakkı Bey'e âid Cefi Sülüs bir yazıda kömür tozu izlerinin görünü ü.

Sıkı ve seyrek i ne demi tik, bunları öyle ayırt etmek mümkündür. - ne kâ ıda saplanırken iki delik arasında üçüncü bir i ne saptamak kaabil olmazsa buna **sıkı i ne**, aralıklı olursa, buna da **seyrek î ne** adı verilir.

E er delikler gâyet küçük ise buna **ince i ne**, irice ise buna da **kalin i ne** tabir olunur. nce ve sıkı i ne ince i lerde, kalın ve seyrek i ne kaba ve acele i lerde kullanılır.

Kullanılacak i ne paslı ve ucu küt olmamalıdır. Kâ ıda dâimâ dikine saptamalıdır. Ucunu, i neleme sırasında ba a sürmek sûreti ile arasına ya lamalı, daha iyisi yanında kuru sabun bulundurarak ona batırıp çıkarmalıdır. Kâ ıda kolay girer; ucu bozulmaz, yazıyı da zedelemesiz.

c- S LKME, Ç ZME VE DOLDURMA:

nelenerek kalıbı, yâni kopyası alınmış yazılar, bu kalıptan istenilen yere silmek, çizmek ve doldurmak sûreti ile ço altılabilir. Yâhut silkip tekrâr kalemle yazmak sûreti ile daha sıhhatli orijinal eser vermek mümkün olur. Ancak çizme ve doldurma sûreti ile vücudada getirilen yazı artık mecâzî yazılardan sayılırsa da, çizme ve doldurma da hattatın eseri ise, bu orijinal bir yazı sayılabilir. Fakat, ba ka elin ve san'atın

rolü inzimâm etmi bulunursa, bu bir bakıma yine orijinal sayılabilirse de, aslına nisbetle mecâzî yazılardan olması san'at bakımından daha do ru olur. Bu husûsta **Hat** san'atının **di er san'atlarla münasebeti** bahsinde gereken izahlar verilmiş oldu undan biz asıl konumuza devâm edelim.

Kalıp yazının silkilece i yer siyah veyâ koyu renk ise **tebe ir**, (Resim: 250) beyaz veyâ açık renk ise **kömür tozu** bir çuha üzerine sürülür. Veya bir tülbent içine çıkın edilir. Kalıp, silkilecek yere konur. Dört kö esinden ve kenarlarından tesbit edildikten sonra o çuha veyâ çıkın bu kalıp üzerine sürüldükçe tozlar deliklerden geçerek kopya alta çıkar. Kalıp sa a sola oynatılmadan kaldırılır. in teknik icabına göre tarama kalemi veyâ fırça ile çizilir.

u var ki, çizerken:

1- Ç i neli kalıplarda çizgi yazının dı kenarına dayanmak ve toz zerrelere içinde kalmak,

2- Dı i nede çizgi, yazının iç kenarına dayanmak ve zerrelere çizginin dı nda kalmak,

3- Bölme i nede, çizgi, toz zerrelere ortadan bölmek, yarısı, içte yarısı dı ta kalmak sûreti ile gâyet ince ve keskin çizgi halinde a ır a ır çizilmek icabeder. Altın i lerinde doldurmayı ve tashîhi muhakkak fırça ile yapmalıdır.

lermi . Fakat bir yazısını yazdıktan sonra, i nelenip zer-endüd yapılmak üzere müzehhib Bahaddin Efendi (1866-1939)'ye vermiş . Bahaddin Efendi, yazıyı altınla ve fırçayla çizerken tebe ir tozlarının dı ardan görünmesini münâsip buldu undan dı tan i nelemeyi tercih edermiş . nelemeyi bitirdikten sonra Sâmî Efendi'ye gösterince, yapıldı nda yazısının kalınlığı i ece i endi esine kapılan Üstâd "Eyvah! Ke ke kendim i neleseydim" diyerek hayıflanmış . Bir müddet sonra Bahaddin Efendi yazıyı kendi usûlünde fevkalâde yapıp bitirince, dükkânının önündeki câmekâna koymuş . Zaten, her geçi inde sabırsızlıkla câmekâna bakan Sâmî Efendi, bir/sabah, eserinin hiç bozulmadan tamamlandı nı görünce, Baha Efendi'ye kendine has söyleyi tarzıyla üç defa "Ulan aferim!," demiş . (Sâmî Efendi bu iki kelimeyi birle ik olarak ve "âferin'in â'sını kısa, sondaki n harfini de m ekinde telâffuz edermiş).

Kendilerine mülâkî olmuş Necmeddin Okyay (1883-1976), Mâcid Ayrıl (1891-1961), Halim Özyazıcı (1898-1964) ve Hâmid Aytaç (1891 -1982) merhumları dı tan i nelemeyi benimsemi lerdî. — U.D.

3- YAZMANIN ARTIŞTİK İZAH

I- ESTETİK BİR YAZININ DOĞURULUŞU:

a- Yazının Tohumu:

Estetik yazının, maddi hendese içinde yer alması rûhu, bir hendesenin ifâdesi olduğu muhtelif yerlerde arz edilmiştir. Yazma işinin artistik izahı ile samimî alâkası bulunan bu iki hendesenin birbiri içinde nasıl doğduklarını sanat tekniği bakımından iyi anlamak gerektiği cihetle, bu husûsu bir iki misâl ile tebârüz ettirmek için çalışacağız.

Kâğıda cedvelle muntazam bir murabba'(kare), yanına da pergelle bir dâire çizelim ve ne yaptığımızı baştan sona kadar bir inceliyelim.

Önce kafamızda murabba' ve dâire mefhumları, sonra bunların zihnimizde veyâ hayalimizde izleri veyâ sûretleri ve bu sûretlerin birçok şekilleri vardır. Biz bunları hislerimizle ve çeyrek çeyrek tecrübelerle buradan anlıyoruz veyâ anlamıyarak kazanmıyoruz, hâfızamıza mâl etmiş izdir. Murabba'ın cedvelle veyâ cedvelsiz, dâirenin pergelle veyâ pergelsiz çizildiklerini de görmüş ve bellemiş izdir. Bu kazançlarımız bize sonraki herhangi bir çizimimizde rehberlik yapmaya kifâyet eder ve, ne zaman istersek cedvel ve pergel yardımı ile zihnimizdeki o sûret ve şekillerin aynısını veyâ benzerlerini hâl ve makaama uygun olarak çizebiliriz. Bu çizdiklerimiz cedvel ve pergele dayanarak çizildikleri için muntazam olurlar. Bu, dediğimiz ki; elimden çıkan hareketler önce serbest iken çizme sırasında bu âletlere istinad ettiğimiz için, âletler bu hareketlerden kendi kaabiliyetlerine uydu kadarını kabullenip,

fazlasını ve benden gelen rûhî karakterlerin izlerini dışarı atarlar. Her biri kendine mahsus intizâmı resme vâsita kılarlar. Bu muntazam şekiller hâlinde muza da giderler.

Bu şekilleri çizmede melekem artıkça cedvel veyâ pergele istinad etmeksizin, hem de gâyet muntazam olarak çizebilir bir hâle gelirim. Çünkü, cedvelin doğuru, pergelin yuvarlak ve muntazam çizmedeki rolleri mümârese ve meleke ile elimin, yâni benim bir hâlim olmuştur, o âletlerin sadıkları maddî hendesedeki intizam ve dürüstlük irâde kudretimin tasarrufu altına girmiş ve ben sanki bir nevi' cedvel ve pergel olmuştum undan, çizerken atacakları kendim atar, bırakılacakları kendim bırakırım. Demek oluyor ki âletlerle çizilenlerdeki intizamlı hendese, çizim bakımından münhasıran bana, intizam bakımından münhasıran âletlere dayandırmış halde, âletsiz çizdim zaman çizmede intizam da münhasıran bana istinad eder. Ancak ben çizerken rûhî karakterlerimin izlerini, o şekillerin intizamı lehine kendim ifnâ etmiş olurum da, onları maddî hendese içine sokmam.

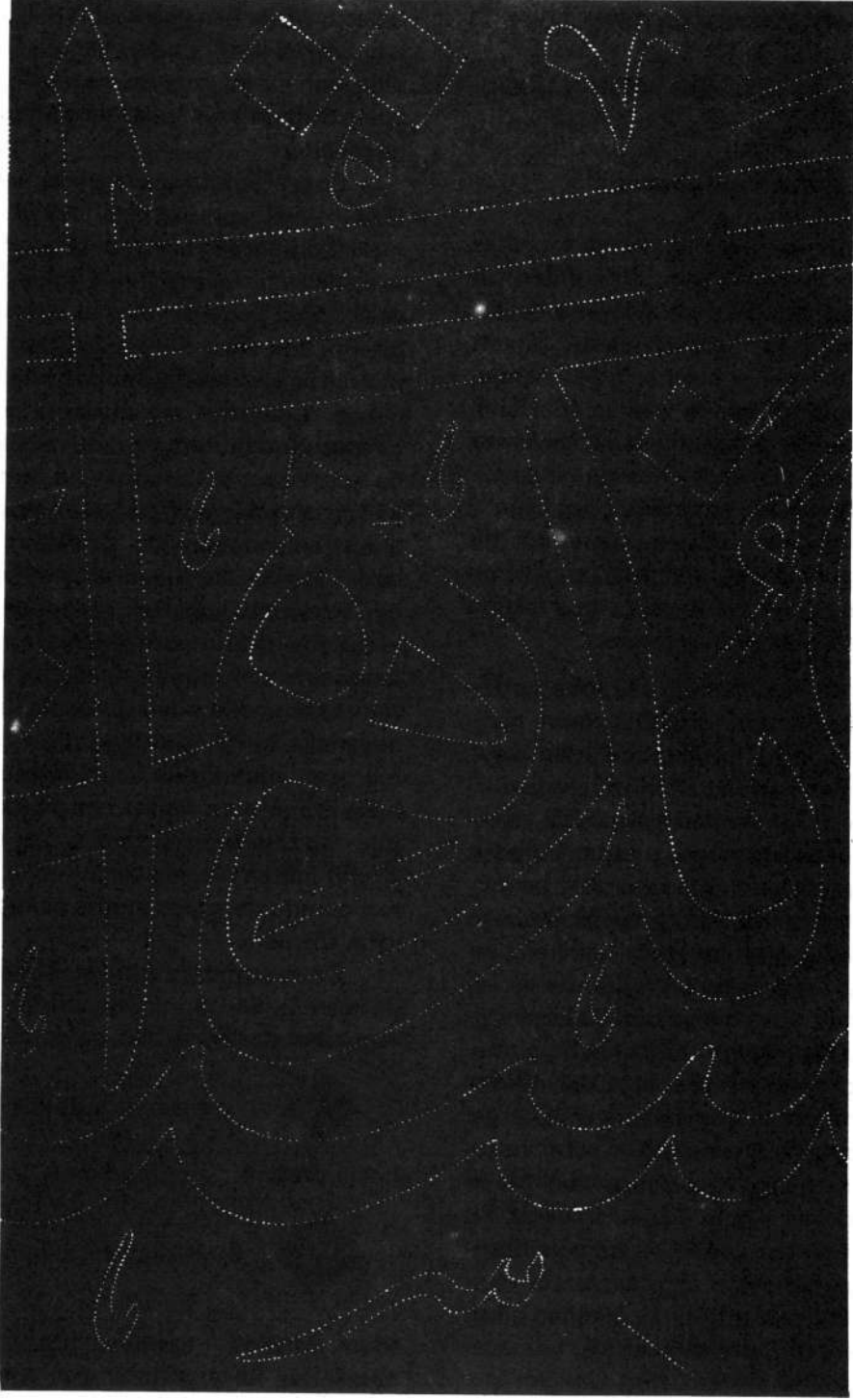
Bir de şu misâl bakalım: Şu kâğıda cedvelle yine muntazam ve ufak'bir murabba' çizelim ve içini dolduralım

yanına da kalemle bir nokta yazalım

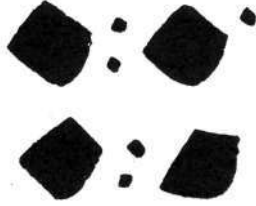

. Evvelkinde bir sertlik, intizam, ikincide intizamdan başka bir hareket ve ifâde görürüz. Evvelkinde rûhî karaktere delâlet eden bir iz görünmediği hâlde, ikincide nokta maddî

Resim: 250— Kalıptan siyah zemine tebehir sürümü çuha yardımıyla geçirilmi , Nazif Bey (1846-1913)'e âid Celi Sülüs istifin bir bölümü.

bir hendese ifâde ettikten ba ka, en az uyuyan bir beden hâlini ifâde eden rûhî hendeseden hafif bir iz sezilmektedir. Evvelkisi dâimâ muttarid oldu undan hendese âletleri ile ölçmek mümkündür. Fakat ikinciği tıpatıp ölçmemiz mümkün olmaz. Çünkü her tahavvülde ba ka bir ifâde ta ır:

gibi. Bu ifâde ruh gibi maddede yer aldı ı halde, maddî ölçülere sı mayan ve yalnız ruhla sezilen bir karakter arz eder.

te, güzel bir yazının do u u, yazı terkîbinin ilk unsuru, artistik yazmanın sıklet merkezi böyle rûhî hendeseği hâmil her an bir hareket ve ifâde ta ıyan bir noktadır (**Manevî âhenk** bahsine bakınız). Bu nokta, yazı bünyesini te kıl eden bir hüceyre gibi mülâhaza olunabilir. Bu îtibarla, noktaya "yazının tohumu" demek yerinde olur. Bu tohum, san'atkâr rûhunun bedâat güne i ve harâreti, meleke suyu ile ne v ü nemâ bularak, yazı nev'inin metod toprakları altında kalemlle tahrik edilerek evrile çevrile, rûhî hendeseyle gıdâ ala ala, inceden inceye dokuna dokuna yazı bünyesi taazzuv ve inki âf eder. Maddî hendese onun bünye malzemesi veyâ iskeleti yerinde kalır. Rûhî hendese de rûhu ve canı menzilesindedir. Fakat bu taazzuv rastgele olmayıp, âhenk kanunu altında intizam ve dürüstlük ifâde eden ve vahdetli bir hüviyet sûreti hâlinde bedîî bir realite olarak tezâhür etmi bulunmalıdır. Bundan da mevzûn kalemlerin terkîp metodları; yazma

usûl ve kaaideleri do ar. Lâkin nasıl do ar? Bu husûsta kalemi tahrikte esâs olan ve bütün yazılarda hâkim bulunan **terkib ve tahlil** mebde'leri'nin bilinmesine ve tatbik olunmasına ihtiyaç vardır. Binaenaleyh sözü bu mebdelere nakledelim.

b- Terkib ve Tahlil Mebde'leri:

Bu san'atta en esâslı rolün el ve kaleme taalluk etti i üphesiz olmakla berâber, bunlar hareket ve faaliyetlerinde bilgili bir melekenin sevk ve idresine tâbi' olmadıkça, ölçülü, yani güzel bir yazı vermekten âcizdirler. Binaenaleyh, bütün i in sıklet merkezi yazandır. E er yazan harekete nasıl ve nereden ba lıyacağı nı (hareket mebd'ini), kalemi nereye ve nasıl götürece ini (hareket sâhasını), hareketi nasıl ve nerede bitirece ini (hareket gâyesini) bilmesse müsbet bir i de göremez.

I- **Hareket Mebde'i:** Bir yazının do ması için, önce buna tohum olacak noktanın yazılacak yazı nev'ine göre olan hareket mebd'ini bilmek arttır. Bu mebd' her yazıda umûmiyetle noktadan ba lar ve her yazının noktası di erinden az çok farklı bir husûsiyet arz eder. Bu husûsiyetin san'at tekni i bakımından ehemmiyeti büyüktür. Nitekim, bu san'atın üstâdları me k yazarlarken, yazı tâlim ederlerken, yeni bir kalem yonttukları zaman, yazmaya ba lamadan önce satır ba ına veyâ ba ka bir kâ ıda noktalar atarlar. Bu, ilk bakı ta kalem a zının matlub yazıyı yazmaya elveri li olup olmadığını bir deneme, kalemin hamlı ını gidererek yazmaya alı tırma gibi telâkkî olunabilirse de, do rusu, eldeki kalemlle, yazılacak yazının hareket mebd'e'i arasında bir uygunluk sa lamı olarak i e ba la-

mak içindir. Çünkü kalemin, o harekete mebd'e olacak noktayı çıkarmaya müsâid olup olmadığını tecrübe etmeden harekete geçildiği takdirde, ölçülü bir yazıya lâzım olan karakterleri ibraza müsâid bir terkiib yapılamaz. Onun için, Yâkût ile ben Bevvab'ın - Kalem kesme bahsinde geçtiği üzere (s. 170) - kalem a zındaki sırların acâibliklerini fâ etme e imkân olmadığını söylemeleri de daha ziyâde bu ehemmiyetli noktaya nazarları çekmek içindir. Çünkü kesimi ba ka, kâ ıda konusu ba ka olan bir kalemin hareketlerinden do acak izleri ba ka bir kalemde, koyu ta ve hareketlerde bulmayız. Bunlar, daha ba langıçta ayârlanmadıkça, el ve kaleme belirli bir hareket mebd'e'isi lamadıkça, denildiği gibi, yazan bir takım sırların acîb tesirleri arasında bocalar kalır.

Hâsılı, kalem a zının yazılacak yazı nev'inin terkiib metoduna göre ayârlanarak konması ve bunun önce bir nokta üzerinde tatbik edilerek i e ba lanması, o yazı nev'inin hareket mebd'e'ini tesbit demek olup, bundan sonra kalem artık bu plâna göre hareket ettirilecek ve sona erecektir. Harfler, kelimeler, satırlar, hareketler ve süs i âretleri kâmilen o mebd'e'e göre ayârlanarak yazılacak, dizilecek, bünyeyle tirilecektir. Notadaki anahtar ne ise, yazıda hareket mebd'e'isi olan nokta da odur. Bir kalem, hareket mebd'e'inden i e ba layınca, az çok bir mesâfe kat' edecek, bunun için de bir menzilden di er bir menzile geçmek zorunda kalacaktır ki, bundan da ikinci mebd'e' çıkar. (Hareket mebd'e'inin misâli için, biraz sonra **tahlilî îzah** kısmında söz gelecektir)

II- Hareket Sâhası: Kalemin hareket mebd'e'inden itibâren yürüyüp

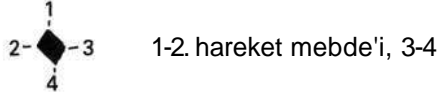
gideceği yerdir. Bu sâha, yerine göre kısa veyâ uzun olabileceğine göre, birden fazla harekete ihtiyaç gösterebilir.

u var ki, bir hareketten di erine geçişi , kesik kesik veyâ kesmeden yer ve istikamet de i tirmek sûreti ile olabilir. Bu sebeble, hareket sâhasının her zaman bir menzilde ve bir hareketle bitmesi zarûrî değildir. Yazı nev'ine, harfin bu nev'e göre alacağı bünyevî vaziyete ve hareketin bununla mütenâsib derece ve istikaametine, a ır veyâ seri' yazılına göre müteaddid menzilli olabilir. El, kalemi ve noktasını bu istasyonlarda evire çevire, kılıktan kılı a soka soka, cereyânlar arasında sûretten sûrete aktara aktara yürütürken, hem kalemin hareketini idâre eder, hem de kalemi gelecek harekete hazırlamak zorunda kalır. Hem de herbirini hareket mebd'e'indeki, meyle tevfiik ettirmeye ve mahfuz tutmaya çalışır. Böylece gide gide bir sonuca varmayı gözetir, bundan da üçüncü mebd'e' çıkar (**Hareket sâhasının** misâli için de biraz sonra söz gelecektir).

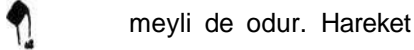
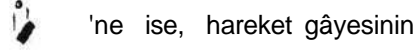
III- Hareket Gâyesi: Her hareketin bir ba langıcı oldu u gibi, bir de sonu olmak zarûridir. Bu son ya önceden dü ünülmü veyâ dü ünülmemi tir. Dü ünülmemi se sarfedilen hareket gâyesiz demektir. Yâni, o hareketin ne sûretle biteceği meçhuldür. Dü ünülmü se, bu son, o hareket için bir gâye olur. Onun için, "gâye mebd'e'de gizlidir" derler. Bu gâye, bir harfin parçalarında ve bütününde dü ünülebilir. Gerçe kelimelerde veyâ bir mevzûu ihtiva eden zengin bir bütünde de gâye mülâhaza olunur. Lâkin bu gâyelerin husûlleri, harfin husûlüne mütevakkıf oldu undan, burada daha önce harfe ait gâye bahs mevzûu olur. Di erleri buna tefri' olunur.

IV- Bu Üç Mebde'in Tahlilî İzâhı:

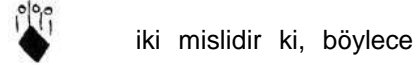
Bu mebde'lerin bir misâl üzerinde tahlilini yapmak için sülüs yazı nev'i üzerinde tatbik edelim ve noktasından başlayalım.

hareket gâyesi, bu iki had arasındaki parça da hareket sâhasıdır. Kalem hareket mebde'inde meyli

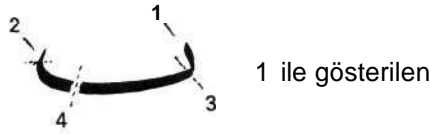
sâhasının meyli ise hareket mebde'inin

nokta **sülüs** ve **sülüsân** (üçte bir ve üçte iki) nisbetini ve meylini ifâde eder.

te böyle olan nokta, Sülüs kaleminin ve dolayısıyla Sülüs hattının hareket mebde'i olup Sülüs kaleminin târifi de bundan istihrâç olunmu tur.

imdi bu mebde'den hareket edip, **bâ** harfini Sülüsle yazalım:

[/] kalem konulu hareket mebde'idir. Buradan 2'ye kadar olan kısım, hareket sâhasıdır. Ve 2 kısmındaki son

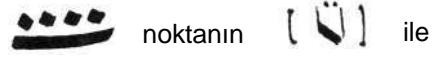
[/] parça da hareket gâyesidir ve hareket mebde'inin aynıdır. Meyli de müsâvidir. Bu gâyeye vâsıl ol-

mak için hareket sâhasının iki yerinde, yâni 3 ve 4'de mola verilmiştir. Hareket mebde'inden yürüyen kalem, 3 noktasında hareketini bitirmiştir, buradan hareket mebde'indeki meyille, ikinci harekete geçerek bunu 4'de sona erdirmiştir, buradan yine hareket mebde'indeki meyille üçüncü hareketi yaparak, 2'de asıl gâyeye ermiş ve hareket mebde'indeki meyli de mahfuz tutmuştur.

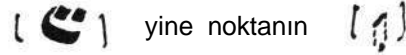
Harfi, böyle üç parçaya ayırarak yazmak, Sülüs kaleminin târifi olan "altıda dört behresi musattah, iki behresi müdevver olmak" metodunun tatbikini göstermeye mâtuflup, birinci parça [/] Sülüs'ün hareket mebde'i olan

kinci parça:

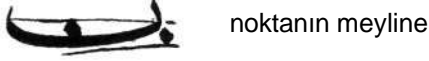
ifâde olunan **sülüsân** nisbetine müadildir. Üçüncü parça da

ile ifâde olunan **sülüs** nisbetine tekaabül eder. Yani üçte iki ve üçte bir noktaya nisbetle neyi ifâde ederse, altıda iki de harfe nisbetle onu gösterir.

Bu üç parçadan herbirine ayrı ayrı bakalım. Herbirinde kalem daha ufak üçer hareketle yürümü ve her üç mebde' bunlarda da rollerini oynamaktadırlar. Öyle ki, herbirindeki hareket mebde'leri ve gâyeleri ve meyilleri birbirinin aynıdır. Binaenaleyh, harf hakikatte birer nokta ifâde eden altı behre ile, bir noktalık hareket mebde'inden tekkül etmiş tir; her noktanın meyli

ve harfin umûmîdurumunun meylî hareket mebde'i'nin meyline denktir. Nitekim bâ'nın çanak meyilleri toplanırsa

müsâvî oldu u görülür ve harfin tâlimi yukarıki îzahlara tevfikân u olur:

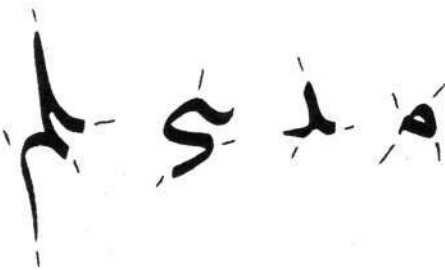

V- Bazı Neticeler: Yukarıki tahlîlî izahlarımızdan u umûmî prensipler çıkar:

1- Bütün ölçülü yazılarda kalem, hareket gâyesinde ya vah î ve ünsî uçlarla birlikte veyâ yalnız vah î uçla nihâyet bulur. Yalnız ünsî uçla nihâyete ermek yoktur. Meselâ

evvelkine **izhâr**, ikinciye **ihfâ** denir. Fakat bu izhâr ve ihfâ yalnız gâyeye münhasır değildir. Hareket mebde'inde, hareket sâhasında olabilir.

2- Mevzun bir yazıda, hareket mebdeine muâzır hiçbir hareket mebde'i olamayacağı gibi, birer noktalık

meyillerde bile hareket mebdeine ve gâyesine aykırı bir meyil de bulunmaz.

3- Hareket mebdei hangi kayd ve art altında ba lamı ise, noktasında ve buna tebe'an harf, kelime ve bir bütünün husûlünde ve meyillerde de aynı kayd ve artın tatbîkî îcâb eder. Hareket gâyelerinin en son haddi ister **ihfâ**, ister **izhâr** ile olsun, hareket mebde'lerine müsâvî ve muvâzî olmak arttır.

misâlinde bütün bunlar yer almı tır.

Artık, bu prensipler dı nda yürüyen kalemle yazılacak bir harf, miyârından az çok inhirâf etmi olacından, tenâsüb ve tenâzur bakımından bir hırpalanma göze batar. Nazarı, olan bu prensiplerin tatbikatta gere i gibi başarılamamı olması hâlinde, hatâ ve kusuru artık yazanda ve yazı nda aramak lâzım gelmekle berâber, her prensibin yanında san'at ve ibdâ' icâbı olan bazı istisnâların ve fevkalâdeliklerin yer almı bulunabilece i de unutulmalıdır. (**Kaaide Üstü Durumlar** bahsine bakınız.)

c- TERKİB METOTLARI:

Her mevzûn kalemin, di er bir ifâde, her ölçülü estetik yazının artistik bir sûrette yazılmasını kolayla tıran kendine mahsus bir terkib metodu vardır. Her kalemin târifi, onun ölçüsünü ifâde eder. Bu ölçü, o kalemin hareket hattını ve yazının terkib metodunu gösterir. Bu itibarla, ne kadar ölçülü yazı varsa herbirinin hareket hattını gösteren bir târifi, yani terkib metodu olmak lâzım

gelir. Ancak, mezzûn kalemlerin ço u zamanla kaybolmu , ekileri gibi metodları da zamanımıza kadar intikal etmemi bulundu undan, bunlar hakkında bir ey söylemeye imkân ve salâhiyet göremiyoruz. Bununla beraber, hepsinin mihrâkını te kil etti i söylenen ve **hutût-ı mezzûne-i asliye** nâmı verilen **aklâm-ı sütte** (altı kaleminin ve Ta'lik'ı de ilâve ederek **heft kalem** (yedi kalem)'in kitabımızın birinci kısmında kaydetti imiz târiflerini ele alarak, bunların terki b metodu olmaları, artistik husûsiyetleri ve estetikle alâkalı cihetleri üzerinde durmak lüzûmlu oldu u kadar, ileride gelecek çetin mezzûnları anlamamıza da faydalıdır.

I- SÜLÛS KALEM : Bu kalem, ta yukarılarda "Dört behresi musattah, iki behresi müdevver olmaktadır" diye târif olunmu ve behrenin ne demek oldu u da açıklanmı , terki b ve tahlil mebdelerinin îzahı sırasında ufak bir tatbîk misâli de verilmi ti. Bu târif, "Altıda dördü düzünsü ve altıda ikisi yuvarlak" yâhut "Üçte ikisi düz, üçte biri yuvarlak" yâhut "Sülûs ve sülûsân nisbeti" yâhut "üçtebir ve üçte iki meyilli" diye de söylenir ki, hepsi de Sülûs'ün terki b metodunu ifâde eder.

Sülûs'ün hareket mebdeleri olarak tesbit edilen

noktasına dikkat edilirse

tam düz bir murabba' de il, üçte bir ve üçte iki nisbetinde meyillidir ki, bu meyiller ufak noktalarla gösterilmi tir. Kalem, ba ndan sonuna kadar bu üç hareket ve üçte bir meyil esâsı üzerine yürür. Aynı metodun îcâbı olarak ba lı harfler

görüldü ü veçhile, hep müsellesi olur ve bu müsellesler üçte bir ve üçte iki nisbetini muhâfaza ederler. Ma'kilî'de oldu u gibi, murabba' bir ba yoktur. Meselâ Ma'kilî "mim"i:

ve "vav"ı

murabba⁷ ve mustatilimsi'dir. Kûff

"mim"i:

"vav"ı

'nın

ba ları müsellesi ve mütesâvîdir. Yâni kalemin üç hareketi birbirine denktir. Sülûs'te ise, görüldü ü üzere üçte bir ve üçte iki nisbeti ile müsellesidir. Harf gözlerinin beyazlı ı da aynı nisbettedir.

Bu nisbetin daha açık bir misâlini Sülûs **bâ**'sının hareketlerinde görürüz:

de kalem, Sülûs'ün târifi

uyarınca altı noktalık bir mesâfe kat ederken, dört noktadan sonra sola dönü ü iki nokta olur ki altıda iki nisbetindedir. Bu da sülûs, yâni üçte bir nisbeti demektir. Dört nokta da buna nisbetle sülûsân, yâni üçte iki olur ki, Sülûs'ün noktasında hareket mebdeleri olarak tesbit edilen sülûs ve sülûsân nisbetini ifâdeden ba ka bir ey de ildir. Her meyil, Sülûs'te böyle üçte bir mikyâsı üzerinde cereyân eder ve paylar (parçalar) dâimâ sülûs ve sülûsân nisbetini muhâfaza eyler. Bütün çanaklar, küpler de bu minvâl üzeredir.

Burada bir husûsa temas etmek lâzımdır. Sülûs'n hareket mebdeleri olarak tesbit edilen ve yukarıdaki târifleri veren noktası taayyün ettikten sonra, bundan evvelâ **elif** terki b edilmi ve diğer harfler bundan istinbat olunmu bulundu u cihetle, u kaydetti imiz bâ

harfi îzâhı esâsen elife müteferri'dir. Binaenaleyh burada evvelâ, noktadan elif'in nasıl terkîb edilmi oldu unu görmek daha ilmî olur.

tam bir Sülûs elif'inin

bünye ve tâlimine dikkat edersek, her üçte bir kısmında bir meyil buluruz. Bir noktalık zülfe **ba**'nın ba ındaki bir noktalık kısma tekaabül eder. Ortada kalan dört noktalık kısım düzüksü, yani sülûs ve sülûsân nisbetinde meyilli, geri kalan iki noktalık kuyruk kısmı da yuvarla ımsıdır. Elif'in -zülfe hâriç-tamamı altıda dört ve altıda iki nisbetini ifâde eder ki - "**ba**" da böyle idi- sülûs ve sülûsân demektir. Zülfe'de de hareket mebd'e'i olan noktadaki bu sülûs ve sülûsân nisbetini ve üçte bir meylini buluruz. Bu meylin îcâbı olarak elif tam dik de il, sülûs ve sülûsân nisbetinde bir meyille öne e ik bir vaziyet alır. Öyle ki, tam ba ta kalemin vah î ucunu gösteren re's ile kuyruk sonunda, kalemin vah î ucunu gösteren nokta, kalemin hareket mebd'e'ine denk bir meyille âkûli çizgi üzerinde birle mi -lerdir. Biri zülfenin ucundan, di eri hareket mebd'e'inin alt kö esinden a a ı iki muvâzî hat çekersek, sa daki açıklık soldakinin iki misli olur ki, bu da sülûs ve sülûsân nisbetini ifâde eder ve zülfenin durumu ile elif'in durumu aynı,

nisbet ve meyli muhâfaza etmi bulunur.

Anla ılıyor ki bu yazıya Sülûs adını veren vâzî'lar, harflerin cereyân ve tedvirinde hareket mebd'e'i ittihaz etmi oldukları sülûs ve sülûsân nisbetinde meyilli olmak husûsunu esâs tutarak, kalemin hareket mebd'einde, hareket sâhasında ve hareket gâyesinde bu ölçü üzerinde yürümeyi mülâhaza etmi ler ve harflerde asgarî ve âzamî olarak kabul ettikleri hadleri de yine bu esâsa istinad ettirmi ler ve Sülûs kalemi tâbiri ile de, bu esâsa i âret etmek istemi lerdir. Böylece bu mebd'e'den yürüyerek arzetti imiz ekilde elif vücûda getirilmi ve bunun terkib metodunu gösteren tâlîmâtı da, bütün di er harflerin taazzuv ve te ekkülünde esâs tutulmu tur. Nitekim Yâkut ile bn Hilâl elifi târif ettikten sonra (bu târife bakınız) "Her hat gerek aslı ve gerek fer'i îtibâriyle **elife** râci olur" demi lerdir. Eski yazı tâlimlerinde eliften birçok harfin yâhut bir harften di er bir harfin nasıl do du unu göstermi lerdir ki mak-sad, Sülûs kaleminin târifinde tesbit ve hareket mebd'e'i ittihaz edilen terkib metodunun muhtelif yönlerden tatbîk eklini tebârüz ettirmektir.

II- NES H KALEM :

"Sülûs'e tâbi'dir" diye kısaca târif edilmi ise de bu tâbiyeti anlamak kolay de ildir. Bu husûsu îzâh edebilmek için, nesih (nesh) kelimesinin mânâlarından (1) "izâle ve isbatın birlikte ol-

(1) Kaamûs'un Nesih (Nesh) maddesinde kayd olundu u üzere: Nesih: 1 - Bir eyi yerinden zâil kılmak, giderip atmak manasınadır. 2- Bir ey di er bir eyi arkasından tâkîb ederek zâil kılmak mânâsına mevzûdur. Gölgenin güne i, ihtiyarlı ın gençli i tâkîb ve izâlesi gibi. 3- Nesihten bâzan izâle anla ılır ki, evvelkini tamâmen izâle eder. 4- Bâzan da isbat anla ılır. u kitabı nesh ettim denir ki, sûretini ba ka bir kâ ıda naklettim, demektir. 5- Bâzan da izâle ve isbât ikisi birden anla ılır. 6- Bir eyi ta yîr etmek ve bozmak. 7- Bir eyi îbtâl edip ba ka bir eyi onun yerine koymak. 8- Nesh mânâsına da kullanılır ki, bir eyin sûretini çirkin bir sûrete çevirmekten ibârettir. 9- Bir eyin sûretini çıkarmak. 10- Bir eyi bulundu- u yerden di er bir yere nakl ve tahvil eylemek mânâlarına da kullanılır.

ması" mânâsını almak ve bunu, Sülüs'ün üçte ikisini nesh ederek, üçte biriyle ona tâbi olması sûretinde anlamak icab eder ki, bundan da Nesih mikyası, yâni terki b metodu çıkar. öyle ki:

Hattatlarca mâlûm oldu u üzere, Nesih kaleminin esâs kalınlı ı Sülüs'ün üçte biri kadar olup **hareke kalemi** denir. Buna göre Nesih, kalınlık bakımından Sülüs'ün üçte ikisini nesh (izâle) etmi , yâni kaldırıp atmı ve üçte biriyle de Sülüs'ün yukarıda geçen târifine tâbî olmu tur dersek, bununla ince bir Sülüs yazılmı olursa da, Nesih bünyesi do maz. Meselâ: u ince Sülüs

olursa da, Nesih vav'ı

olan و do maz. Kaldı ki, Sülüs kalemi kalınlı ında da Nesih vav'ı

yazılabilir. u halde buradaki tâbiyyeti ba ka türlü anlamak îcâb eder.

Sülüs'ün târifindeki altıda dört ve altıda ikiden, sülüsân olan dördü atarsak, geri kalan bir sülüs iki nokta eder. Bunu Sülüs kalemi ile öyle yazalım:

Nesih kalemi olan üçte bir kalınlıkla bu iki nokta uzunlu ında ve üçte bir meyille bir elif yazalım:

olur. Bu, Nesih kalemi ile dört nokta eder.

Bunu sülüs ve sülüsân nisbeti ile ifâde edersek, " ki buçu u düz, bir buçu u yuvarlak olur." dememiz lâzım gelir. u var ki, ba taki bir noktalık kısmı, Sülüs'ün elif'inde oldu u gibi hareket mebde'i olarak alır da,

geri kalan üç noktayı sülüs ve sülüsân nisbeti ile ifâde edersek, üçte ikisi düz, üçte biri yuvarlak olmak îcâb eder. Böylece Nesih elif'inin hareket mebdeinden îtibâren dört nokta düzümsü ve sondaki bir noktalık kısım da yuvarlak olması olmak lâzım gelir. Filhakika Nesih elif'inin tâlimi de böyledir.

Nitekim aynı esâs üzere

de iki nokta düzümsü, bir

nokta meyilli

de öyle olmu , hareket

mebde'i olan birinci nokta

de izhâr,

de ihfâ edilerek yazılmı - tır. Bu îzahlarımızla Nesh'in Sülüs'e nasıl tâbi oldu u ve terki b metodunun neden ibâret bulundu u iyice anlaşılmı tır.

Yalnız burada mühim bir noktaya temas etmek isteriz. Prof. smâil Hakkı Baltacıo lu lâhiyat Fakültesi Mecmuası'ndaki makalesinde, Nesih'le Sülüs ve Sülüs Celîsi'nin bir nevi yazı oldu u nu söyleyerek Nesh'i çocu a, Sülüs'ü bunun delikanlılık hâline, Celî'sini de babaya, yani o delikanlının olgunluk durumuna benzetmi dir. İlk nazarda çekici görünen bu te bihlerin san'at tekni i ve yukarıda arz edilen terki b metotları ile ne dereceye kadar uyut u dü ünmeye de er. Nesih harfleri her ne kadar Sülüs'e nisbetle baba ile çocuk, kumandanla yâver gibi bir tâbiyyetve metbûyyet ifâde ederlerse de, bu, Nesih büyü mü de Sülüs olmu , Sülüs ihtiyarlamı da Celî olmu , yâhut, Celî küçülüp Sülüs olmu , bu da inceli p Nesih olmu , demek de ildir.

Böyle olsaydı, birini yazarken di erine uymak zorunda kalırdık. Sülüs Nesih'den istinbat edilmi , onun delikanlık devri olsaydı, Sülüsle Celî'sinde oldu u gibi birini yazmak için di erine tâbi' olmadıkça bir harf dahi yazmaya imkân bulamazdık. Onun için aklâm-ı sitte'nin her biri kendi târîfi ve terkîb metodu dâiresinde ne kadar ince veyâ ne kadar kalın yazılırsa yazılsın, bu yazı- ların asıl kalemin (yani nev'in) fûrûâ- tından addedilerek kalınlıklarına **celî**, incelerine **hafî** denegelmi dir. Binâenaleyh Sülüs'ün büyüümü ü Sülüs Celîsi, incesi ince Sülüs, Nesh'in büyüümü ü Nesih Celîsi, incesi de derecesine göre **ince**, **hafî** veyâ **gubârî** Nesih'dir. Onun için, Nesih kalemiyle Nesih yazısını iyi ayırdetmelidir. Asıl fark incelik ve kalınlık de il, metod farkıdır. Gerçi Nesih kalemi Sülüs kalemine tâbi'dir. Fakat bu tâbiyetin mânâsı, denildi i mânâca de il, yukarıda îzâh etti imiz veçhiledir. Nesih kalemiyle ve bunun terkîb metoduyla vücûda getirilen Nesih yazısı ne Sülüs'ün yavrusu, ne de ona tâbi'dir. Bu iki yazı kalınlıkla ip incelmekle ne nev'iyyet ve istiklâllerini, ne de alâka ve münâsebetlerini kaybederler. Binâenaleyh ne Nesih Sülüs'ün incesidir, ne de onun inki âf etmemi , olgunla mamı yavrusudur. Belki istinbatta ona tâbi', varlı ında mümtaz ve müstakil bir nevi, asıl bir kalemdir. Bundan istinbat olunan **hafî** ve **celî**leri de fer'î ve tâbîdir.

III- MUHAKKAK KALEM :

Muhakkak, "tahakkuk etmi , üpheli bir yeri kalmamı " demek oldu u na göre, bu yazıya Muhakkak denilmesinin vechi, harflerin kalemden olan nasîblerinde fedâkârlık yapılmaksızın,

okunmasında üphe ve tereddüde dü- ürecek bir hâl ve tavır bulunmaksızın yazılmı olmasındır, denilebilir. Fakat bu mânâ ile yazının târîfi arasında Sülüs ve Nesih tâbirlerinde oldu u gibi bir münâsebet yok gibidir. Çünkü kelimeyi tahlîl etmekle târîfine, terkîb metoduna delâlet eden bir mânâ sezilememektedir.

Bu kalem, "Birbuçuk hassası düz, bakîsi müdevver olmaktadır" diye tarif edilmi ve kalınlık ının da Sülüs kalemi kadar oldu u söylenmi di. Bu târîfe göre kalemin bir murabba'te kıl eden

[■] noktasının üst kısmı

[-] ikiye bölünüp bir buçuk

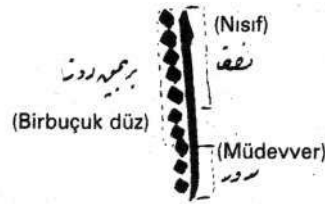
kısmı alınırsa, bu

[۷] de i âret edilen yere ka-

dar olan olur. Bunun geri kalan kısmını bu kadarcık meyillendirirsek

[۷] yedide ikibuçuk nisbetin*

de bîr meyil ifâde eder ki, Sülüs'e nazaran daha azdır. Bu sebeble ondan biraz kalınca görülür. Kaleme Muhakkak denilmesi, bu meyil azlı ından ve biraz tokça olmasından münbais olsa gerektir. te bu esâs dâiresinde konan bir kalemin vaziyeti Muhakkak kaleminin hareket mebde'idir. Bu mebde'den hareketle aynı esâsı Muhakkak elif'ine tatbîk edersek:

olur. Afif Risâlesi'nde kaydolundu u üzere Sülûs elif'inin sadrındaki ve âhırındaki tahdîb bunda yokdur. Kuyruunda bir tahrif (e rilik) vardır. Bu e rilik, elif'in ba ındaki meylin devâmından husûle gelmi olup, hareket gâyesidir ve hareket mebd'e'inin aynıdır. Dikkat edilirse, elif'in meyli de zülfesinde oldu u gibi hareket mebd'e'inde meyle mü-sâvîdir.

Elif'in boyuna gelince: Afif Risâlesi'nde "Elf-i müfredenin Muhakkak ve Reyhânî tâlîmi kendi kalemiyle kaddi (boyu) ön nokta ve mahalline göre ziyâdece olur" denilmi (1) ve on nokta olmasının teknik sebebi söylenmemi rdir. Yukarıkî târif ve tâlim gösteriyor ki, Muhakkak kaleminin meyli, sülûs kaleminin meyline nazaran dörtde bir kaddardır. Bunu Sülûs ve Muhakkak eliflerinin boylarına nisbet edersek, u olur: Sülûs elif'inin boyu zülfesiyle yedi noktadır. Bunun dörtde biri, birbuçuk noktadan fazla, ikiden biraz azdır. Bunu yediye ilâve edersek dokuza yakla ır. Bir noktada zülfeyi te kîl eden hareket mebd'e'i ilâve olunursa on nokta eder. Bunun yarısı olan be e, târif uyarınca di er yarının ikibuçu u ilâve edilince, kalem yedibuçuk nokta düzümsü (yani dik), iki buçuk nokta yuvarla ımsı yürüyecek ve Muhakkak elifi yukarıkî ekli alacaktır. Buradaki düzlü ün dik veyâ dikimsi demek oldu u bellidir. Ne tam âkûfî, ne de sülûs gibi üçde bir de il, dörtde bir meyilli olmaktır ki, ikisi ortası bir vaziyetdir.

te elifteki bu esâslar

ب harfinde ufkî olarak tatbik edilecek ve düzlüklerde tam bir uf kî düzlük de il, hareket mebd'e'indeki dörtte bire yakın bir meyille düzümsü

olacaktır. Meselâ

de 1 ile gösterilen kalem a zı 2 ve 3 ve 4'de aynı olup noktasında tesbit etti imiz meyile müsâvîdir. Di er harflerde bu mikyas üzerinden yürünecek, kâse ve çanaklar da bu minvâl üzere olacaktır.

IV- REYHÂNÎ KALEM :

Reyhânî, "reyhana mensup" demektir. Burada reyhânımsı, yani fesleeni andıran bir yazı demek olursa da, bu benzemenin vechi hakkında bir nakl bulamamı ve yazının güzelli inden kinâye olmasının kuvvetle muhtemel oldu unu yazmı tık. Çünkü, maddî hendesece umûmî görünü itibariyle yazı ile fesle en arasında bir münâsebet göremiyorduk. Hz. Ali'nin:

الْحَطَّ الْحَسَنُ نَزْهَةً الْعَوْنُ وَرِيحَانَةٌ الْقُلُوبِ

diye, güzel yazıyı "gönüller fesle eni" sûretinde vasıflandırmı olmasında bizi te'yid ediyordu. Bu satırları yazdıktan dört sene sonra Tuhfe-i Hattâtîn'i karı tırırken 622. sahifesinde, "Tuhfe-î Mahmudî'de, dördüncü Reyhânî, ol ukûfe ye hüsn ü bahâ cihetinden te bîhen tesmiye olunmu tur" denildi ini gördük.

Reyhânî, "Muhakkak'a tâbi'dir" diye târif olunmu tu. Nesih, Sülûs'e tâbi' olmakla berâber, aralarındaki harf farklılıklarının çoklu una mukaabil, Reyhânî, Muhakkak'ın üçte bir kalemiyle yazılan ve her hâliyle Muhakkak

kak'ın üçte bir küçültülmü ünü hatırlatan bir yazı nev'idir. Resim: 81 ve Resim: 82 bu hâli açıkça göstermektedir. Tuhfe-i Hattâtîn'in II. sânihasında öyle denilmektedir (s. 612): "**Muhakkak** ki ana **Muennak** dahi denir. Tarihler ve e 'âr ve ve kasâid içündür ki anı, bnü'l-Basîs ve Nasrullah tenkîh eylemi lerdir. Bâzılar, **Muennak**, **Muhakkak**'la Sülûsden müntehab ve mürekkeb zanneylediler ve niçeler, kalem-i müstakildir dediler. Fark u temyîzi, ehli-i kemâl ü hazâkât ve üstâd-ı sâhib dikkat-i pür-zekâvet kâdır."*

Tuhfe-i Hattâtîn'de kayd olunmasına göre, gözlü harfler Muhakkak ve Reyhanî'de mutlaka gözü açık olarak yazılır. kisinin birbirinden farkı, Reyhanî'de **î'rab** (hareke) kendi kalemi ile olur ve **î'rabları** da meftûhü'l-ayn, yâni zamme (ötre) i âretinin de gözü açık yapılır. Muhakkak'ın î'rabı kendi kaleminden ince bir kalemle konulur (s. 611).

Sülûs'de bir harfin **müvelled** denilen di er bir tarzı da yapılabilir. Muhakkak ve Reyhanî'de ise her harfin asıl olan ekli yapılır. Meselâ, Sülûs'de vav

mukavver ve mürsel olabildi i halde, Muhakkak'da hep

mürsel olarak yazılır.

Tuhfe-i Hattâtîn'in nakline göre (s. 611), "mâd-ı Affî Risâlesi"nde bir de u fark belirtilmi tir: Muhakkak ve Reyhanî'nin elifi, önündeki harfe ba lıysa, düz olarak yukarıya çıkar, sa a sola meyli yoktur ve nihâyette bir kalemin a ız geni li i görülür. Sülûs kaleminin önündeki harfe ba lı ve elifi sonda sola meyli eder ve burasında kalemin a ız geni li i görünür. Muhakkak'da ra', nun ve ya' uzunumsu ve derinli i az, Sülûs'de ise kısa ve derin olur. Meselâ:

Sülûs'de:

Muhakkak'da:

Bugün Muhakkak ve Reyhanî'nin kullanılı ı hemen hemen kalmamı tır**.

V- TEVK KALEM :

Kaamusun beyânına göre **tevki**;"bir eyi vâkı' ettirmek" demektir. Bu münâsebetle "te'sîr" manâsında da kullanılır. Bu alâka le; beratlarla, menurlara, resmî mektuplara ve emsâline

(*) Müstakim zâde bu ifâdesiyle öyle demek ister: "Aynı zamanda Muennak diye isimlendirilen Muhakkak hattı târihler, iirler ve kasideler yazılmasında kullanılır ki, bnü'l-Basîs ve Nasrullah onun fazlalıklarını giderip islâh etmi lerdir. Bâzıları Muennak'ı, Muhakkak'la Sülûs'den seçilmi ve birle tirilmi zannettiler ve birçokları da ayrı bir yazı cinsidir, dediler. Onların ayrılması, kemâl ve hazâkat ehliyle, dikkat ve akıl sâhibi üstâdların i idir."— U.D.

(**) Bu iki yazının bugünkü kullanılı ları hakkında bir not için 102. sahife (1. kitap) deki (**) rumuzlu hâ iyeye bakılabilir. — U.D.

vurulan **ni âna** da **tevkî'** itlâk olunur. Sonra te'sire medâr oldu u için fer-manlara, beratlarla, pâdi âh emirlerine vaz' ve ke îde olunan ni ân-ı padi â-hî'ye, hatt-ı humâyun'a, tû ra'ya, vüze-râ ahlârlarına, î'lâm'ların bâlâsına yazı-lan kadı imzâlarına, nihâyet, bunlarda kullanılan yazıya da **Tevkî'** adı veril-mi tir. Önceleri resmî bir mevkii bulu-nan bu yazının yayılarak çe itli mevzû-larda kullanılmı olmasına bakılırsa, tevkî' adı verilmesi, ilmî haysiyeti ve estetik hüviyeti bakımından de il, amelî de erinden ileri gelmi oldu u söylenebilirse de, esâsı mevzûn ka-lemlerden bulunması hasebiyle bu ka-lemde ilmî, estetik ve amelî haysiyetle-rin mezci fikrinin hâkim oldu u anla ılı-yor.

Tevkî' kalemi, "Yarısı düz ve yarısı yuvarlak olmaktır" diye târif olun-mu tur. kalınlı ı hemen hemen Sü-lüs'e yakındır (Resim: 83 - 1 . Kitap) Bu kalem Sü-lüs'ün âdetâ sür'atlı yazılan, îtinâsız, ihmâl edilmi bir eklidir.

VI- RIKAA' KALEM :

Rikaa' kelimesi **ruk'a**
 nın cem'idir. "Ruk'alar" demek-tir. Bazıları "rukaa'" okumu larsa da yanlı tır. **Ruk'a**, esâsen kâ id ve deri-parçasına denilir. Rak' ve raka

da sür'at mânâsınadır. Bu mânâlardan me'hûz olarak Rikaa' deri ve kâ it par-çalarına sür'atle yazılan bir nevi yazının adı olmu tur. Nitekim bu yazı ve bunda hâkim olan kalem, umûmiyetle tesvîd, mektup, pusûla ve mürâsele gibi, elde

sür'atle yazılması matlûb olan husû-satta kullanılır. Stenografik bir mâhiyet arz eden bu kalem kadar, arap yazısı çe itleri içinde ba ka kalem yoktur, de-nilebilir. Sonraları rıkaa' ve ruk'a keli-meleri kullanılmaz olmu ve bilhassa son zamanlarda **Rik'a** demek âyi' ol-mu tur. Halbuki "rik'a " aslında mas-dar ve binâ nevi' sîgasıdır. Binâena-leyh **rik'a**, mutlak sûrette **rikaa'** kar ılı-ı olmayıp "bir nevi' rıkaa'" demektir. Yani **rikaa'** umumi oldu u halde, **rik'a** daha husûsî bir mânâ ifâde eder. Onun için, ne her rik'a rıkaa'dır. Ne de her rı-kaa' rik'adır. Rik'a içinde rıkaa' olan ve olmayan bulunabilir. Nitekim rik'a keli-mesi Sultan kinci Abdülhamid zama-nında Mehmed zzet Efendi (1841-1903) tarafından îcâd edilmi olan ve "zzet Efendi Rik'ası" diye öhret ka-zanmı bulunan yazının adı olmu tur ki, bu kitabın satırları ona bir misâl ola-bilir. (Resim: 251-252) Rikaa'dan çok farklı oldu u halde, bu san'at farkını bil-miyenler kelimeleri karı tırmı lar, birini di eri yerinde kullanmı lardır. (Resim: 253) Rik'a'ya, (Resim: 83 ve 230) de Rı-kaa' hattına misâl vermektedirler.

Rikaa' kalemi, terki b metodu ba-kımından dü ünülürse, stenografik bir mahiyet arzetti inden kırık ve ufak ha-reketlerle dâimî de i meye ve çabuk yazılmaya elveri lidir. Hâl ve makama uyan, seyyal ve çevik bir kalem oldu-undan, öteki kalemler gibi muayyen bir hareket mebdei, hareket sahâsı, ha-reket gâyesi yoktur. Yazanın takdir ve irâde ve idrâsına ve bazı ahvalde insa-fına kalmı bir i tir. Bu sebeble bu üç mebde' her an de i ebilen bir elâstiki-yetle tatbik edilebildi inden, harfleri çe itli karakterlere sokar. Ve (Resim: 230) de bunun çe itli misalleri bul-mak mümkündür. Harfler bazan biribi-

بازیری کوهولته یرنوسوزله باذ باذه نصیح اتمی تریجیم و ترمیه ایررر . بوسایه د بایزیک
 ایچیه و فالیه ابعاده قدر د کتیه بیدیهی حاله بیل اهلنده کی ساتت و کوز لکله کمانقله
 ایریله جانی سویرر . فقط بوراره صفت باقمنده قیده در مقصود دارد . بوزرم
 نیارزه زسیه تسبیل اییه جلد اولاره بر حادته بی اولجه دده قیده ایله اینه رز .
 غازی اورنوس بک دفعی نویسی سیم ساهی بک ، فقط و تلف بکله آرالنده
 کیمه ستر حادته بی اهلته دی . موسی الیه ، بکوه تلف بکی اوزده زیارته کیدور . اوراده
 ره موسی بکله سیاه غاغده زرنیقله بازسه اولدنی توت جیسی « الجنة تحت اثم الاثم »
 حدیثی اضموا اییه بر بازیسی کوردور . دهرانه اولور و تلف بک « نه کوزل بازسه دکامی
 اسناد » دیور . تلف بک باننده ، رانمک معنی قالیقلقه بازسه اولدنی بر
 بازیسی هیفارویا ، او فالسجی یرنوسوزله بکده دیره رک « بونقله اولجه سولار بانده
 زکوره جکک » دیور . اورده باقیور ، بازی تکت قلمی قالیقلقه قدر کوهولسه اولدنی
 حاله صیح بر قنده بر جهیزلده دی قالیقلقه کوردور . هیسندره طوره دینه بازیمسه
 برکت عبارتده بولور . تلف بک ، برد ساهی بکله بازیمسه بافرسی سوبدور . یرنوسوزله
 اولور باقیور ، الفدی جهیزه دیا جانای کوردور ، بیهه و نزل بونقله هم اهلته اولدنی
 اهلور . بوندله اوزرینه تلف بک : « کورگی رانمک بویو کلخی ، ساهی بکله بازیری برتوز
 کوهولته زک نصیح اتمی قایح دفعه سویدم ، کلمه مبارک آرام آلدیرای و السلام » دیور .
 جملایه بوراره ببور . بز بوندله موضوعنه نقلیه اییه بر فقط سنه فاس ابره جک .
 یرنوسوزله کوهولده کی حاله صیح بر قالیقلقه کوردیه او بازی بی رانمک یرنوسوزله کوهولته زک
 نصیح اتمیه اولدنی قلمه اتمورر . تلف بک ده رانمک بولایمسه اولدنی اهلته اییه ببور .

بکده ، راحله بقدر فتوی و کوزل باز همیشه اول رفتی آکلایور ، بر بکلنی ره بوزده .
 بولور . باز بیه ، آراسمی بک ، نطف بکل توحیه نه اویره نصحیحی بر توسوزله بامیه
 اولسیدی ، بازیری بکده راحله بازیری عبارته کورده بیلیدی ، فقط ، بویر بر نصیح صفت
 باقمینده بر نقیبه اولوردی . هله ، او بولورک بازیری بر توسوزک بار دینه دایاننده راحمکی
 باز بکده . برکی ، فرتونه دکنی او بولور دکن کبیر . ایته ، سلی بکل اول توحیه یا التفات
 ایتمسک اصل سبی ، بو فرتونه دکنه عرصه مالاننده راحمکی وکت ایتمک و اولدکی بار بکده
 عالم اولسید . نطف بکل بکل بر صفت ک بواجیلک و انفا اول رفتی سو بکل بک بک بوز
 او ، آکلایورک صفتک حاکمی و نظامنی کوزتمه بک ، باز بویه بر بک به حال کوزل
 اولنی هدف ایتمه و بولور اول ایتمه کماله نایر الا اولنی شروع و لازمی کورسه و اول توحیه
 بر بکده . نکه ، سلی بکل صفتک صفا باقمینده و هاجمه دیر نمنه اول رفتی تسلیم ایتمک انفا ایتمه
 برده و توارک . بر بک بک عمومی اصلک باقمینده بویه کورده و بوزنه انا عده اولستی
 دور بولور ، اولر نه بر بک بکل و بالو بکل ، اولر نمنه و بک بک ، بکلک و بک بک
 زنی بولستی بر بوزنه اولر . باز بک قالیبه اولسیده و اولی صرف او بوزنه ، اولر بوزنه ،
 اولر بوزنه دورده مخصوص اولر بوزنه باز بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک
 کور بک بک و با بولورک نصیح ایتمک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک
 طبع دور و سیله ایتمی خایع ایتمه اولر بوزنه بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک
 دولای ، بک
 عمومی دوردی و اصلک ده نطفه اولر بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک بک
 نصیح بک

دینی طوٹان قورنولور .

Resim: 253 — Müellifin bir Rık'a satırı.

rine takılarak gider, sür'at arttıkça bitik yazılması gereken harflerin birbirinden ayrılı ı görülür.

Rikaa' kalemi bu sür'at ve seyyâliyetinden dolayı herhangi bir kalemle hafı veyâ celî bir sûrette i tirake müsâidıdır. Bunun rol aldı ı yerlerde ittıradan ziyade ittıradsızlık ve karakter de i iklimi insanı a ıtır. Harfi aslından farklı bir hale sokar. Kıрма veyâ hurda denilen yepyeni bir taazzuva çevirir. Onun için rikaa' kalemini, daha ziyade muhtelif yazı çe itleri ve bunların büründükleri yeni ekillerle arzettikleri husûsiyetlerle ayırt edebiliriz. Kalemın hareketi u veyâ bu nev'e ne kadar merbûd kalırsa kalsın birinde düz veyâ düzümsü, urada yuvarlak veyâ yuvarla ımsı, urada dar veyâ geni , urada uzun veyâ kısa, urada büyük veyâ küçük, urada bitik urada ayrı bir renk alır ve harflerin bir kıvraklık içinde yazıldıkları apaçık görülür. Böyle yazılarda estetik pek dü ünülmez, amelî kıymeti daha büyük olur. Okunup anlaşılması da bir ihtisas mevzûu olabilir.

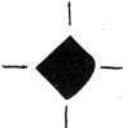
Hâsılı, Rikaa' kaleminin muayyen ve kat'î bir terki b metodu yoktur. Balmumu gibi bir kaabiliyeti hâiz oldu undan, birçok kalemlerle i tirak ve imtızaca müsâittir.

VII-TA'LİK KALEM :*

Ta'lîk, lûgatta "bir eyi di er bir eye geçirip asmak, yâhut bir eyin husûlünü di er bir eyin husûlüne ba la mak (muallâk kılmak) ki; ne kat', ne de terk eylemek" demektir. Bu kalemde de bu mânâların az çok gözetilmi oldu unu görüyoruz. Ma'kılı yazıda hiç yuvarlaklık olmadı ı gibi, bunda da hiç düzlük yoktur. Esâsı Sülüs'le Kûfi'nin imtizâcından do mu mürekkep bir kalem oldu u halde, bu gün müstakil bir kalem olmak üzere öhret bulmu tur. Bu îtibarla ba lı ba ina bilinmesi gereken teknik ve artistik husûsiyetleri vardır. Sülüs ve Kûfi harflerinin bünyeleri Ta'lîk'de istihâleye u ramı , mese lâ zülfeler atılmı , boylar kısalımı , çanaklar küçülmü ve derinle mi , bazı harflerin gözleri kapanımı , hareket sâhası kısaltılmı , hareket adedi artırılmı , **tahrîk kanunu** gere ince hareketlere daha ince ve daha seyyâl bir hâl verilmi ve yazı muntazam münhanîlerle **tedvîri** bir ekle sokulmu tur. Kalemın ilk vaz'ı Sülüs'e benzedi i halde, hareket gâyesi tedvîri olarak sona erer ve burada Kûfi'den olan hattını gösterir;

(*) Merhum müellif, burada hakîki Ta'lîk hattını de il de, Osmanlıların Ta'lîk adını verdikleri Nes-ta'lîk'i anlatmaktadır (bkz. s. 97) — U.D.

 bunu Celîsinde daha açık görürüz.

 Bu esâsın icâbı olarak

harflerin biri sağa, diğeri sola bakan iki müteâkis tenâzurları vardır. Meselâ:

bu bakılarda bir irtibât ve tenâsüb de görülür. Harfin bir kısmı diğerkisimına öyle takılmı bulunur ki, bir bakıma ondan ayrı, bir bakıma onun devâmı hâlini ifâde eder. Her harfin biri âkûlî, diğeri ukî hatta âid olmak üzere iki tenâzuru görülür ki, "ta'lîk" kelimesinin ne terk ve ne kat' eylemek manâsındaki terdîd ve muallâklığı ifâde ediyor gibidir. Nitekim:

 de görülen tenâzurlar a-

kulî ve ukî hatların kesitlikleri noktada, harfi iki müsâvî parçaya ayırır ve aradaki açıklıklar a a ı yukarı birbirine benzer. Harfin kendisi ve hattâ birer noktalık parçalan bile üç hareketin hâsılası olup, ortadaki parçanın ortası, iki müteâkis parçanın telâkî noktasını teşkil eder. Bu prensibin bütün harflerde ve parçalarında dahi tatbik edilmiş oldu unu görmek mümkündür.

Harfleri ölçmekde kullanılan ölçüler Sülûs'dekiler gibidir. Harfler umûmiyetle birle be nokta arasında döner

dola ır. Ke ideler, on nokta olup iki harf îtibâr olunur. **tmâm, tastîh, takvîs, inkibâb, i bâh** bu yazıda da carî ise de kalemin tamâmıyle **tedvîrî** bulunması hasebiyle, bunların bu kaleme mahsûs tatbîk tarzları vardır ve bunları üstâdın tâlîmi ile yakından öğrenmeye ihtiyaç vardır.

Bunda da hareket mebdעי yukarıda görüldü ü üzere yine bir nokta olup hareket gâyesi tedvîrîdir. Ünsî tarafında bir kavis vardır. Bunlar, diğerkisim yazıların hiçbirisinde yoktur. Bu kalemde de hareket mebdעי ile hareket gâyesi birbirine denktir. Gerek mebdעי ve gerek gâye, yerine göre bazan açık (celî), bazan kapalı (hafî), bâzan da pek gizli (ahfa) olur.

 Mebdעי açık, gâye hafîdir.

 kisi de hafîdir.

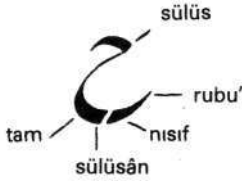
 kisi de ahfâdır.

 de bunların muhtelif çe-

itlerini bulmak mümkündür. Kalemin her yerde vaz'ı ve nihâyete eri i, hareket mebdעיindeki ilk vaz'ın aynıdır. Ta'lîk kaleminde vah î kısmı, ünsîsinden daha çok faaldir. Ünsî kısmı rolünü daha çok vah îye tebean ve onun mü-

temmimi olarak yapar.

Bu kalemin; tam, nısıf sülûsân, sülûs ve rubu' olmak üzere be lica be çe id rolü vardır. Cim harfinde hepsini görmek mümkündür.

Kalem, noktasını bünyenin tabiatına göre bu be çe it hareket içinde veyâ bunlardan birisiyle yürütür, her hareket bir noktaya veyâ bir noktanın bu be mertebesinden birine isâbet etmek üzere, kalemin hareket sâhası be noktalık bir mesâfe tutar. Harflerin birle be nokta arasında dönüp dolması bu be hareketle bir münâsebeti olsa gerektir. Kalem, bu be çe it hareketi yerinde ve sırasında yapabilmek için, bir kısmını diğer kısım içinde tayı veyâ indirâç ettirmek zarûrî olduğundan, bu hal, kalemin mütemâdiyen tedvîri ve cevval bir sûrette tahrîk edilmesini gerektirir. Harflerde tab'iatıyla inceden kalına, kalından inceye inip çıkan seyirler içinde tahakkuk eder. Bu bakımdan Ta'lîk hattına," be tel üzerinde muhtelif hareketler ibrâz eden bir nevi' çizgiler mûsikîsi" demek yarıdır. Mamafih, yazının sâdelik içinde incelik ve zarâfet gösterebilmesi cidden hayrete âyandır. Sâde güzel diyebileceğimiz bu estetik ekil ve durumdaki âhengi te'min etmenin ne kadar güç bir san'at i i oldu unu takdîr etmek mü kül olmasa gerektir.

Gerçi Ta'lîk de, biri harf veyâ kelimeye, di eri umûmî bünyeye âid iki esâslı mıstar ta'kîb eder. Fakat bunda ötekilerden farklı olan bazı husûsiyyetler vardır. Birinci mıstarda kalem, ilk

konu daki cereyân meylini dâimâ muhâfaza eder. Bu sûretle yazının başından sonuna kadar her yerde ve fakat kalemin be mertebe hareketine uygun olarak muhâfaza eder. Yukarıki harflerde bunları görürüz/ kinci mıstarda ise harf veyâ kelimelerin a ırlık merkezini te kîl eden kısımlara isâbet etmek üzere gözetilen düz mıstar çizgisi üzerinde kelimeler öyle birer yer alırlar ki, umûmî durum sanki ba taki harfin bir devâmî imi gibi yekpâre bir insicâm ve vahdet arz eder de harfler arasındaki bo luklar, bünyenin tamamlayıcı birer unsur gibi rol almı bulunurlar. Harflerin sa a sola olan bakı ları arasında bu bo lukların estetik lehinde kullanılabilmi olması, di er yazılardaki zorluklardan daha zordur. Bunda en mühim ba arı, nüfuzlu bir görü le, melekeye istinâd eder.

Bu mıstarlar arasındaki tevâfuk ve âhengin neticesi olmak üzere, harflerde ve kelimelerdeki muvâzeneyi nizamlayan ve tartan âkûlî ve ufkî ve mâil hatlar ne kadar ço altılırsa ço altılsın, ilk harfdeki vaz'a (hareket mebdesine) aykırı dü memek esâs olduğundan, her yerde âkûlîler birbirine, ufkîler birbirine, mâiller birbirine yalnız yakından de il, uzakdan uza a da muvâzî bulunurlar. Bazı müstesnâ hallerin zuhûru bu kaaideyi ihlâl etmez. âyet ederse, bunun da bir kıymete müteveccih olması artdır. Böyle bir ey yoksa, o kaaidenin ihlâl edilmi veyâ edilmemi olmasının bir de eri ve ma'nâsı da kalmaz. (Resim: 254)'de bu muvâzâtı her bakımdan mütâlâa ve tedkîk etmek mümkündür.

Ta'lîk harflerinde kalem kalınlığından do an ve düzümü hissinin veren kısımlar bile tamâmiyle tedvîrî olup, sâdelik içinde incelik, tegâyür

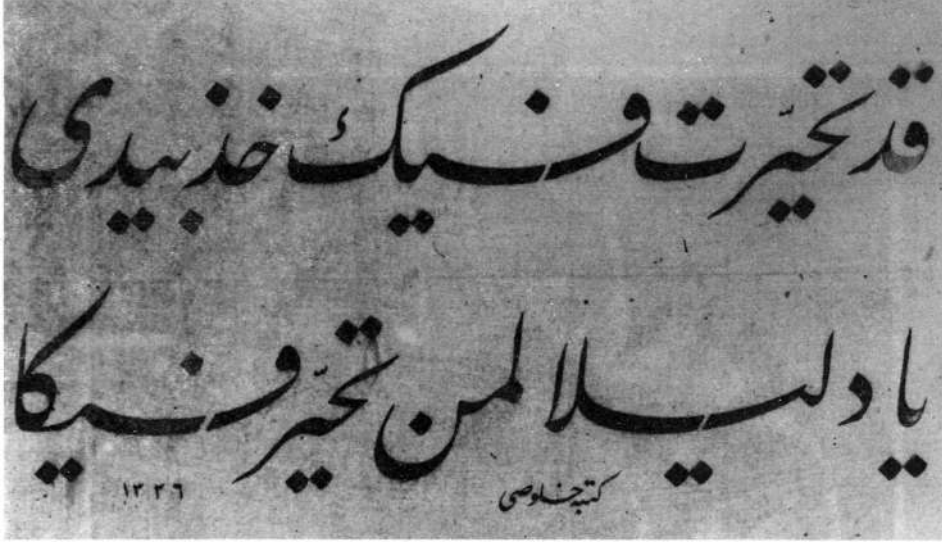

Resim: 254 — Sâmi Efendi'nin Celi Ta'lik'le bir âyet istifi.

çinde tevâfuk, dar sâhada hareket çoklu u görülür. Birinci mıstara tebean harekete geçen kalem, harfin bünyesinde öyle bir taazzuv husûle getirir ki, hareket gâyeleri hareket mebdelerine ve hareket sâhasında her parça birbirine hem bir istiklâl, hem de bir tâbiyet ifâde edercesine mütezâd bir insicam me hûd olur. Harf parçaları birbirlerine mâni' oluyorlarmı gibi bir hâl arz etmekle berâber, aynı zamanda ikinci mıstara riâyet sâyesinde ma'nevî bir irtibât içinde kayna mı olarak, umûmî bünyenin yekpâre hüviyeti lehine bir birle me nizâmı altında akıp giderler:

Yalnız çanaklı ve muka'ar harfler-

de de il, her harfde parçalar birbirlerine öyle bir tarzda takılırlar ki, hareketler tenevvuu hasebiyle kalem cereyânı bir aksilik içinde bir uysallık gösterir. Hodgâmlı ın di ergâmlık lehine temayülû hissini veren bu akma içinde, harflerin ve parçaların takılmalarındaki bu dikkate de er hal, bizim anlayı ımıza göre bu kaleme "Ta'lik" denilmesi sebeblerinden birisini te kil etse gerektir. Tıpkı mûsikîdeki tîz ve pest ses parçaları bütün istiklâllerine ra men, birbirlerine takıla takıla nasıl âhenkli bir bütün ve vahdet te kıl ediyorlarsa, Ta'lik'de de böyle bir hâl görmek mümkündür. Gerçi bu çe it âhenk sırf Ta'lik'a münhasır bir ey de ildir. Di-

Resim: 255 — Hulûsi Efendi'den Ta'lik hattıyla Arapça bir beyit.

er yazılarda da vardır. Fakat onlarda aynı makaamın muhtelif nameleri hâkim oldu u halde, Ta'lik'de muhtelif makaamların namelerinden dokunmuş bir âhenk me hûd olur. Sanki yazı, muhâtabını hissini ötesinde zekâ sâhasında arıyor gibidir. Bu sebeple Ta'lik hattının bedî inceliklerini sezmede bedî hassasiyetle beraber, cevval bir zekânın da bir estetik mantığı içinde işlemesine ihtiyâç gösterir. Yanî, Ta'lik yazısının basirete olan hitâbı, hisse olan dan daha çok ve daha müessirdir.

Bu yazı üzerinde en çok kalem oynatan ranlılarla Osmanlılar olmu tur. ran Ta'lik'leri ve Nesta'likleri bizimkilerle mukayese edildikleri zaman, ranlıların üslûb bakımından bir fevkalâde lik göstermiş oldukları gözükür. Bilhas-

sa Nesta'likteki mahâretleri inkâr olunamaz. Fakat, Osmanlı hattatları Ta'likî aldıktan sonra Türk bedî zevkine uygun yeni bir estetik hüviyete kalbederek bir Türk ekolü hâline getirmişlerdir. Bilhassa Celî Ta'lik üzerindeki fevkalâde mahâretlerini ranlılar ibrâza güç yetirememişlerdir. Meselâ, Sâmî Efendi'nin İstanbul'da Kapalı Çarın'ın Bâyezîd tarafındaki ikinci kapısı üzerinde yer almış bulunan (Resim: 256)

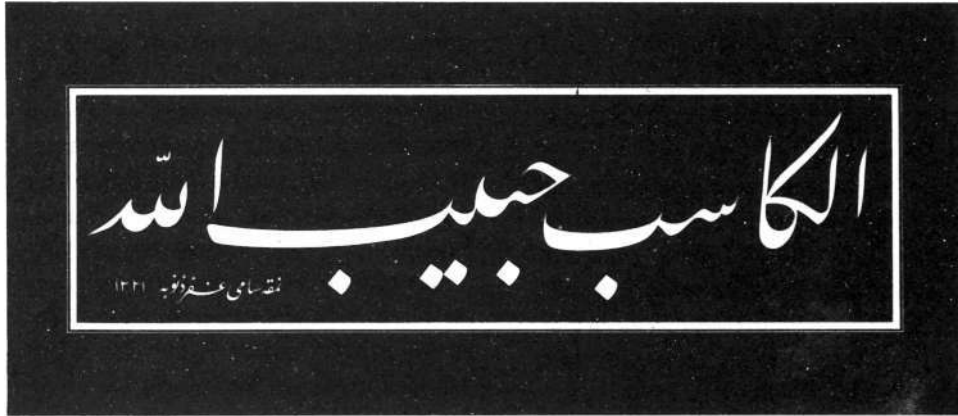
الکاسب حبيب الله

âbidesini yalnız İstanbul'un ve Türk'ünde il, "bütün bir insanlık âleminin sinesine asılmış bir bedâat madalyası, Rab-bânî bir gerdanlık diye tasvîretmek yerinde olur.*

(*) Bu kitâbe yazılıp ta hâkkolunarak yerine konduktan sonra, İstanbul'a gelen ismini tesbit edemedi imiz bir ranlı hattat kitâbeyi yerinde görür ve zamanın sahhaflarından ranlı Nasrullah Efendi'ye, kendisini bu yazının hattatına götürmesini söyler. Gittiklerinde, Sâmî Efendi'nin elini öpmek ister. Sâmî Efendi elini kaçırırken, tercümanlık eden Nasrullah vasıtasıyla, bu tâzîmin sebebini sorar. ranlı hattatın cevâbı şu olmu tur: "Ta'likîh incesini güzel yazan bizde hâlâ çoktur. Lâkin bu kalınlıkta Celî Ta'likî bu letafette yazacak yoktur. Onun için öpmek istedim!"— U.D.

Resim: 256— Sâmi Efendi tarafından Kapalıçar ı'nın Feşçiler Kapısı üzerine yazılan Cefî Ta'lik kitâbe (yüksekte oldu u için foto rafı tam cepheden çekilememi tir).

Resim: 257 — Aynı hadîsin, yıllar sonra Sâmi Efendi eliyle tekrâr yazılmış örne i (Levha hâlinde oldu undan foto rafı düzgün çekilebilmi tir).

D- TERKİB UNSURLARI:

Yukarıda îzâh edilen yedi kalemin terkîb metodlarını veren târifleri ba lı ba ina alındıkları zaman bize hiçbir ey vaatmezler. Her birinde hareket mebd'e'i olarak kabul edilen noktanın, o metodlar altında tahavvül ede ede bir tohum gibi inki âf bulması ve bunun için de el ve kalemle belirli bir mevzû' üzerinde tatbîk görmesi, terkîb kanûnunun içinden geçmesi zarû'dur. Bu

mevzûun ilmî haysiyeti bir tarafa bırakılırsa, san'at haysiyeti bakımından bazı terkîb unsurlarının vücûduna ihtiyâç gösterir. Her yazı nev'ine göre, ba ka bir ekl ve karakter arzeden bu unsurları esâs îtibâriyle **bünye içi ve bünye dı** olmak üzere iki guruba ayırabiliriz.

I- Bünye çî Unsurlar: Harflerin kurulmasında ilk rolü alan nokta ba ta olmak üzere, elif-bâ harfleri ve bunların ba ta, ortada ve sonda ekileri, visâklar, bitimeler, dokunma ve takılmalar,

ke ideler, geçme ve kesmeler ve benzerleridir.

II- Bünye Dı ı Unsurlar: Gözler, a ızlar, çanaklar, küpler, kâseler, aralıklar, açıklıklar ile okutma i âretleri, mühmel harf i âretleri, tezyîn i âretleri ve benzerleridir.

Terkîb, bu unsurların yerine göre birle mesi, yerine göre ayrılması sûretiyle bir mevzû üzerinde bir ekil ve durum ifâde edercesine bir nizâm ve vahdete ba lanması demek oldu una göre, evvelâ **ittisâl** ve **infisâl**in mahiyetini, çe itlerini, ilim ve san'at bakımından olan husûsiyetlerini bilmek gerekir.

E- TT SAL VE NF SÂL:

Harfler kelimenin unsurları, kelimeler de cümlelerin, kelâmın cüzleridir. Kelâm, tek tek harflerden yapılabildi i gibi, bir takım terkîb ve cümlelerden de yapılabilir. Bundan dolayı ilk önce, kelimelerin birbirinden ayırd edilmesi lâzımdır. Her kelime kendinden evvelki ve sonraki veyâ yalnız evvelki veyâ yalnız sonraki kelimeye mânâ itibarıyla ba lı olmakla berâber, sûreten ayrılmalıdır.

u halde, kelimeler birbirine bitirildi i vakit hepsinin bir kelime hâlinde dü ünülmesi mümkün olmalı; yâhud, bu biti me hâlinde onları ayırt edecek bir de ayrılma ciheti bulunmalıdır ki, her kelimenin sûret ve mânâsı ayrı ayrı muhâfaza edilmi olsun. Binâ-enaleyh, kelimelerin infisâli aslî, ittisâli ârzîdir. Bu biti me aynı zamanda ayrılı ı andırır cüz'î bir sûrette bir biti me dir ki, yapı ma de il, yana ma demektir.

Yine bunun gibi, bir kelime içinde harflerin de birbirinden hem seçilmesi, hem de bir kelimeye âid olduklarını

sezdirecek bir yakınlı ı da bulunması lâzımdır ki, seçilme ciheti bir ayrılı ı, yakınlık ciheti de bir biti meyi göstersin. Bundan dolayı harflere esâs itibarıyla iki nevi' sûret verilmi tir.

Birincisi, her harfin ba lı ba ina seçilme ve ayrılma cihetidir ki, bunda harf biti mez, yalnız ba ina, kendine mahsûs bir ekilde ayrı olarak bulunur. Bu, elif-bâ'da ayrı ve yalnız olarak gösterilen sûretlerdir. Bunda yazı nev'i ne olursa olsun, her harfin yalnız olan bir sûreti gösterilir. Bunlar **Elif-bâ harfleri**, yâhud **müfred harfler**, yâhud **müfredat** diye tanına gelmi lerdir.

kincisi, harflerin bir kelimeye toplanabilmeleri bakımından olan sûretlerdir ki, bu da, seçilme içinde bir nevi' biti me ekileridir. u kadar ki, bu biti me her harfde denk ve tam olmaz. Bir çok münferid ekilerinin tâbîatına göre hem sa ina, hem soluna bitirebilecek bir sûret alabilirler. Bunların biti mesi her cihetce tam olabilir. Onun için, bunların; biri yalnız, biri ba lı da, biri ortada ve biri sonda olmak üzere en az dört sûreti vardır. Bu kısım harflere **muttasıl harfler** denir.

Bâzıları ise ancak sa ina bitirebilir de soluna bitiremez. Onun için, bunların biri yalnız, biri de sonda olmak üzere iki sûreti vardır. Soluna ba ka bir harf biti emedi i için ba ta ve ortada ba ka sûreti yoktur. Bunlar bir vechile bitiren ve iki cihetle de bitiremeyip kısmen ayrı yazılan harfler oldu undan, bunlara da **munfasıl harfler** denilmi tir.

Harflerin bu biti me ve ayrılma halleri yazının ilmî haysiyetine ve imlâ ekline taallûk eden bir ittisal ve infisâl olup, bir de san'at haysiyeti ile alâkalı olan ve biti ti i halde ayrı, ayrıldı ı halde biti ik sayılan çe idi de vardır. Bun-

ları fark ve temyîz edebilmek için, ittisâl ve infisâlin mâhiyetini bilmek iktizâ eder.

1- **Itisakî ttisâl:** Buna "yapı arak veya kayna arak bitme" de diyebiliriz. Bunda bir harf di erine iyice kayna arak bitir. Kalemin tabiî akı ĩcâbı olarak, biri di erinin devâmı imi gibi kelime yekpâre bir ekil alır. Harfler, **visâk** وثاق denilen ba la biribirine

ba lanırken münferid haldeki durumlarını az çok de ĩ tirerek, sa ındaki veya solundaki harfin mizâcına uygun bir tavır alır. Ferdîyetin cemiyete intibâkını ve içtimâî artlara tevâfukunu ifâde eden, içtimâî temâyül veyâ birle me temâyülü denilen tavırlar, visâklar vâsıtasıyla birbirine kayna ır da, bu sâyede kelime yekpâre bir taazzuv arz eder. Meselâ:

harfini

ile, bunu

ile, bunu da

ile

birle tirerek bir kelime sûretinde terkîb etmek istersek

gibi ve daha bazı ekillerde yazabiliriz. Görülüyor ki harfler, münferid vaziyetlerini az çok de ĩ dirmi olmakla berâber, birinci ile ikinci arasındaki

ikinci üçüncü arasındaki

üçüncü dördüncü arasındaki

sûretinde görülen visâklar, harflerin cevherlerine dâhil olmamakla berâber (sonuncu müstesnâ), sa ındaki harfin devâmı vaziyetindedir. Visâkın bitti ĩ yerden ikinci harf ba lar. Ancak, her visâk sa ve solunda harf arasında mü terekdir. Okunurken sa ındaki harfin devâm eden parçası, yazarken soldaki harfin ba lıyan parçası imi gibi dü ünülmelidir. Mamafih bunun da müstesnâları vardır. Meselâ Ta'lik'de

kelim esinin ke ĩde denilen uzun kısım, "sin" harfi oldu u halde,

de "hâ'nın devâmı ve visâkıdır. Onun için her yazıda visâklar, buldukları harflere ve harfler de visaklara uygun bir hal ve tavır alırlar. Harflerin

oldu u kadar visâkların da ekileri yerine ve îcâbına göre de i ebilir. Bâzan harfler münferid vaziyetlerini tamamen veyâ kısmen muhâfaza ederler, bâzan da cevherleriyle iktifâ olunurlar. Bâzan da cevher kısımları

ه ve ت de

görüldü ü gibi yepyeni bir hüviyet alırlar. Hattâ,

ت

de "tâ" ile "yâ"da istihdam yapılmı ve bu sâyede ayrı bir visâk ilâvesine lüzûm kalmamıdır. Çünkü "tâ" dedi imiz noktanın altına isâbet eden kısım, yâ'nın münferid vaziyetindeki

س

parçasından ba ka bir ey de ildir. Noktalar iltibâsı def etti i için bu kadarla iktifâ olunmu dur. Bir de bunun zıddı vardır. Meselâ ba ta ve ortada yazılan "sad" ve "dad"a bir di ilâve edilir. Bu harf de il harfleri "ha" ve "hı"dan ayırd etmek için bir fârika olup, visâk mevkiindedir. Meselâ "sad"a bir di ilâve edilmezse "had" gibi olur, ba -daki "hâ" mı, "sâd"mı ayırd edilemez. Hele estetik ekiler ve durumlarda böyle fârikaların bir kat daha faydası oldu u görüldü.

II- **Itikaâi ttisâl:** Buna, "ili erek veyâ dokunarak biti me" de denilebilir. Çünkü bunda harfler birbirlerine kayna maz. Visâk denilen ba lantı bulunmaz. Sâdece bir uçdan di erine ili-

erek dokunur, i reti bir halde bulunur. Meselâ:

درون تکی لونعم
محبوب لعلل
مستنکف

kelimelerinde görüldü ü gibi, her harf ayrılı ını muhâfaza etmekle berâber, di eriyle bir ilgisi de bulunur. Bu kısım biti me sayesinde istifli ve girift yazılarda harfler birbirine geçmi oldu u halde, ayrılık tavırlarını muhâfaza ederler.

u halde hakikatte iki de il, dört çe it biti me nazara almak îcâb eder ki, bunları öylece sıralayabiliriz:

1- Kayna arak tam biti me:

مد حفت مسکن

2- Kayna arak yarım biti me:

مرمر استخاله لسانیات

3- li erek tam biti me:

دودا مومعا نعد

ادارة اوزان دزدلر

te **muttasıl** (biti en) **harfler** denildi i zaman, bu dörtten birincisi olan tam kayna arak biti en harfler kasdo-

lunur. Elif-bâ'daki bu kısım harflerin hepsini ortada yazmak kaabil olur ve biti mek harflerin zâtında bulunur. Bundan dolayı bu kısım harfler müttehid bir kelime te kîline elveri li harflerdir ki unlardır:

پنج شش سبظ طغ غفت ک کس

âyet, bu harflerden birinde bir ayrılma görülürse bunlardan de il, yukarı ikinci sıradaki misâllerde görüldü ü gibi, sa tarafında ayrı bir harfin bulunmasından ileri gelmi tir. Binaena-leyh, bunlara mukabil **munfasıl** (ayrılan) **harfler** denildi i zaman da, tam kayna arak biti mesi olmayan harfler anla ılmak lâzım gelir. Bu da yukarıki 2, 3 ve 4'de görülen üç kısmın hepsine âmildir. Üçü de ayrı sayılır. Mamafih, dokunarak biti me ister tam, ister nâkis olsun, evvelkisi gibi zâtî olmayıp, san'at îcablarından ve estetik yazmadan mütevellid ârizî eyler oldu undan, hat ve imlâ dilinde biti me sayılmaz. Bundan dolayı "ayrılan harfler" denilince, kayna arak biti mesi olmayan ve yalnız sa ina kayna abilen harfler anla ılır. Çünkü bu yazılarda kayna arak biti mesi hiç olmıyan tek harf bile yoktur. Me er ki, ya pek çirkin bir yazı ola veyâ husûsî bir maksatla yazılmı buluna... Hattâ dokunarak biti mesi kaabil olmayan hiçbir harf de yoktur. Me er ki, böyle yazmak lüzûmu hissedilmemi ola...

Sa indakilere kayna arak biti ip, solundakilerle kayna amıyan ve nihâyet bazı hallerde dokunma ve ili me sûretiyle yazılabilen harfler de u yedi harftir:

ا د ذ ر ز ث و

Bunlar, sa indaki harfe bir visâkla kayna arak biti ti i vakit:

ا د ذ ر ز ث و

gibi bir hâl alırlar. Herbiri di er bir harfin soluna dokunmak sûretiyle de biti ebilir. âyet kelime hep bu harflerden terekküp etmi ise, yukarıda geçen misâllerde görüldü ü gibi, birbirlerine ili erek biti tikleri halde, hakîkatte ayırdırlar. Bu hâl yalnız Sülüs veyâ Nesih yazılarına münhasır olmayıp, altı kalemin hepsinde, Nesta'lik'da ve hattâ biti meye elveri li olan Dîvânî, Siyâkat ve bütün kırma yazılarda bu gibi ili me ler daha çok bulunur.

Bir de, hadd-i zâtında kayna arak biti en harflerden mürekkep kelimeler, yazı san'at ve esteti i bakımından satır ve istif icabı olarak dokunma ve ili me sûretine dökülerek de yazılırlar. Mese-

lâ: مصطفی kelimesi

مصطفی

sûretinde de yazılabılır.

ttisâl ve infisâlin estetik husûsiyetleri tenâsüb ve tenâzur kanunu ile alâkadar oldu undan îzahını o bahse bırakıyoruz.

F- HARFLER N TAR F VE TÂL MLER :

Harflerin müfred ve mürekkep ekilerinin hiç olmazsa yedi kaleme göre târif ve tâlimlerini bu sahifelerde göstermek çok yerinde olurdu. Fakat

bunları bize tamâmiyle tekeffül etmi bir eser bulamadık. "Subhu'l-Â' â"da verilen mâlûmatı da yazının bugünkü tekâmül seyriyle te'lif edemedi imiz gibi, maksada yeter derecede de bulamadık. İstanbul'da Nkılâp Müzesi'nde vaktiyle gördü üm "Mizânü'l-Hat" adlı tek nüsha* yazma kitapta eyh Hamdullah'ın üslûbu üzere aklâm-ı sitte'nin müfred ve mürekkeb harf ekileri mevcut, târif ve tâlimleri münderiç ise de, istifâdeye fırsat ve imkân bulunamadı. Mamafih yazı tâliminde mikyas ittihaz edilmi olan Sülûs harflerinin târif ve tâlimlerini görmek, di erlerini de mukayese ve istidlal sûretiyle anlamaya kifâyet eder. Bugün ba lıca üzerinde çalı lmakta bulunan Nesih'le Ta'lik'in tâlimlerini de ilâve ettik. **Sülûs ve Ta'lik' Celîleri ile Müsennâ'ları, Sülûs ve Ta'lik esâslarına müstenid ve tâbi' olduklarından, kitaba dercedilmi levhalar üzerinde mürekkebâta âid husûsiyetlerini mütâlâa ve tedkik mümkün olaca na göre, bu mevzuda hasis hareket etmedi imizi sanıyoruz. Kaldı ki asıl maksadımız yazı esteti ini mütâlâa ve tedkika zemin ve imkân hazırlamaktır.

Müfredâtın târifi hakkında bn Sencârî'nin Bidâatü'l-Mücevvîd adlı eserini esâs olarak aldık; noksanlarını ve zamanla de i mi bulunanlarını da ilâve eyledik. bn Sencârî'nin târifleri hat mikyâsında asıl olan Sülûs harfleri-

ne münhasırdır. Nesih ve Ta'lik harflerinin târifleri hakkında tedvin edilmi bir eser bulamadık. Bunlar daha çok hocaların tâlim sırasında ifâhen târifleri ile belletile geldi inden, satırlarda tesbite lüzûm ve ihtiyaç görülmemi . Binaenaleyh biz de kendili imizden bir ey söyleyemeyece iz. Yalnız, önce Sülûs'ün, sonra Nesih'in üçüncü derecede de Ta'lik'in yalnız, ba ta, ortada ve sonda harf ekilerinin tâlimlerini gösterecek bazı müvelled ve mürsel harflere de i âret edece iz. Farkları noktalı ve noktasız olmaktan ibâret bulunanların da yalnız birisini göstermekle iktifâ eyliyece iz.

I- Elif: Hasan-ı Sencârî elifi öyle târif etmi tir: Dimdik, sa lam, ayakda, ne uzun, ne kısa, ikisi ortası olup pürüzsüzdür. Buna nisbet olunabilecek ba ka bir harf yoktur. Elif, müfred ve mugterib bir harfdır. Bu târif, elif-bâ'nın ilk harfi olan yalnız elife âiddir.

bn Hilâl'e göre: "Elif, saçlarını elbisesi üzerine salıvermi , mihrâbında ve ayakda duran râhibe benzer. Boyu, yedi noktadır. Ba ndan asılmı bir yılanın yukarıdan a a ıya dökülürcesine ini i gibi yazmalıdır" (Bu söz, kalem cereyanının tâbîi hâlini anlatmıya ma'tufdur).

Yakût'a göre: Elifi temkinli, yâni oturaklı yapmak için, yazmaya ba lar ken kalemin a zıyla gizli tarafından bir nokta kadar almalıdır. Yâni

(*) Muhtelif müze ve kütüphanelerimizde aklâm-ı sitte'nin tamamını veya bir kısmını noktalı olarak târif eden mensur veyâ manzûm yazma eserler (Mizânü'l-hat Fırûznâme..) mevcuddur. Bunları herkesin görmesi mümkün olmadı ı cihetle, son yıllarda matbû hale getirilen iki eseri buraya kaydedelim ki, hat meraklıları daha kolay bulabilsinler: 1) Sülûs Yazısı Rehberi. Müellifi: Seyyid Mehmed Mecdi, 1278 H. — Nâ iri: Medine-i Münevvere'de mücâvir Erzurum'lu Mustafa Necâtüddin, 42 sahife, am - tarihsiz. (Bu eserin müellifinin 4. Murad devri hattatlarından Tokatlı mam Mehmed Efendi (?-1642) oldu u, Mehmed Mecdi Efendi'nin sadece istinsahta bulundu u Prof. Dr. Nihad Çetin tarafından tesbit edilmi tir) 2) Mizânü'l-hat. Hakkâkzâde Mustafa Hilmi, 1266H.-Nâ iri: Osmanlı Yayınevi, 160 sahife, İstanbul -1986.— U.D.

(**) Müteakip sahifelerdeki Ta'lik harflerinin Sâmi, Hulûsive Necmeddin Efendilerin me klerinden yenilenme zarûreti do mu tur.— U.D.

de görüldü ü üzere, önce ba ında ki bir noktalık çengelli kısmı-yâni hareket mebde'ini-takarak elifi bunun içinden çekip çıkarırcasına yazmalıdır. Böyle yazılırsa, tâbîî akı daha kolay te'mîn olunur.

Yâkut ile bn Hilâl öyle demi lerdir: "Her hat gerek aslı ve gerek fer'i itibariyle elife râci' olur." Bu söz, di er harflerin hep elifden istinbâd edilmi oldu unu ifâde eder.

Elif'in, yalnız ve sonda olmak üzere iki ekli vardır. Yalnız elif'in ba ında ki kısma **zülfe** veyâ **zülûf** denir; bu, süs olmakdan ziyâde hareket mebde'i olan noktanın önce vaz' olunarak bundan elif'in çekilip çıkarılaca nı gösteren bir san'at inceli ini fâde eder. Bu, her zülfeli harfde ve hattâ her harfde takdîr olunmalıdır. Asıl elif, bu zülfeden sonraki altı noktalık kısımdır. Zülfeden sonra iki noktalık kısma **sadr**, onu tâkîb eden iki noktalı kısma **gövde**, bunu takîb eden iki noktalık son parçaya da **kuyruk** denir, Elif'in sadrında öne bakan, gövdede sola bakan hafif bir tahdîb (kanburluk) vardır. Bunlar, **sülûs** veyâ sülûsân nisbetindeki bir kalemin, tâbîî cereyânı sırasında kalem hakkı olarak husûle gelen tâbîî tezâhürler oldu undan, elif'in hüsnünü artıran karakterlerindendir. Kuyrukta da bir tahrif vardır; yılan kuyru unu andırır.

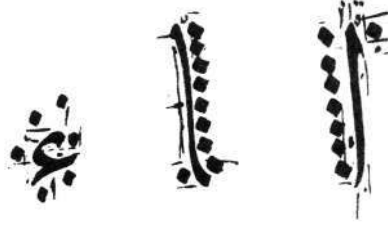
Biti ik elif'in sonu sola, sülûs ve sülûsân nisbetinde meyilli olmakla beraber, kalem a zı görünür; ortasından îtibaren iki müsâvî kısma ayrılır, öyle ki üst kısım alt kısmın ma'kûs bir tavrını ifâde eder, âyed, ortadan bükülüp de biri di eri üzerine kapansa tevâfuk ederler.

Elif, **hemze** ekinde yazılmak gerekti i zaman **nibre** veyâ (**ayn-ı betra'**) (kuyru u kesik ayn) adı verilen

eklinde yazılır.

Tâlimleri

Bazan Müvelled denilen

tarzlarda da yazılır.

Nesih'de elif, zülfesizdir:

ba da kalem a zı (hareket mebdei) görünür. Sonunda görünmez, hafidir. Bir cezm meyille ve dört nokta uzunlu undadır. Sondaki elifde üç hâl vardır. Dik çıkar ve kalem a zı görülmez:

kalem a zı görünür:

sa a mâil olur:

Tâlimleri:

Ta'lik'de: Yalnız ekli

dir. Sa dan sola ve a a ı bir cezm meyille yazılır, ba ında kalem a zı görünür. Boyu üç noktadır. Kalem, hareket gâyesinde hafî olarak nihâyet bulur. Sonda elif:

olup soldan sa a ve yukarı do ru bir cezm meyille yazılır, kalem a zı görünür. Boyu sa kenardan üç, sol kenardan dördür, bir nokta visâkdir. Hemzesi

olup, ba ı ve sonu **rubu'** kalem, ortası **sülüs** kalem kalınlıktadır. Bütün meyiller birer cezmdir.

Tâlimleri:

II- **Bâ'**: Yâkut ve Ibn Hilâl'e göre: **Bâ'**yı elifle terkîb edince, kâf olur.

Bâ'nın aslında, yılan kuyru unu andırır bir hâl vardır. Bâ'nın geni li i altı noktadır. Bir noktalık ba (hareket mebd'e'i)'a ilâve olunursa, elif'in boyu kadar olur. Bâ'da rutubet ve yübûset (ya lık ve kuruluk) oldu u söylenmi se de mânâsı bizce kestirilememi dir. Yalnız **bâ'**nın iki ekli vardır.

Tâlimleri: Yalnız:

Ba ta:

Ortada:

Sonda:

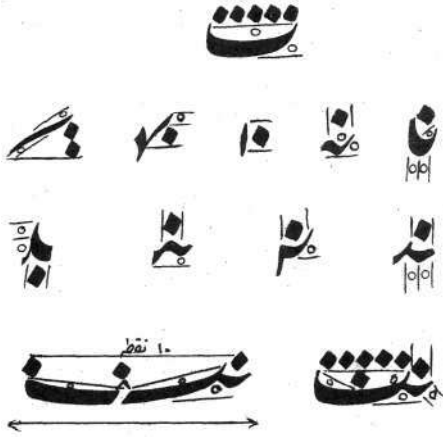
Mürsel:

Nesih'de:

Ta'lik'de:

III- Cim: Yâkut ve bn Hilâl'e göre, sa a ve sola iki ve üst tarafda tamam bir takvîs ile olur ve u ekli alır:

cim'in en asîl ekli budur. Yakût'a

göre elif'in yarısı di er yarısına ve beyazlı ın tam yarısına binmi olup eklin güzel olması için beyâzi müselle-sü'l-adla' olmalıdır. Bu da

bu eklin târifidir. Her ki eklin kârın ve küp kısımları zâid oldu undan târiflere sokulmamı lardır. Bunlar, cim ve benzerleri olan Çe, ha, hı'nın da yalnız ekileridir.

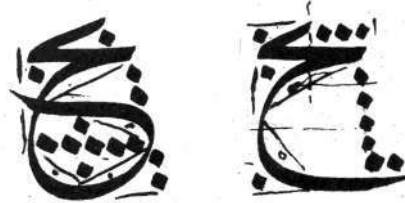
Ba ta:

Ortada:

Sonda:

Neshih'de:

Ta'lik'de:

IV- Dal: Üstlü altlı öyle iki hattır ki, kendilerine mahsus birer halâveti vardır. Ortasındaki beyazlık erik eklini andırır. Yâkut'a göre dal, ortasından ikiye bükülmü bir elifdir.

Sonda yazıldı ı vakit

olup tamâmının üçde ikisi derinlikle yuvarlaklık arasında, yukarı doğru suûd eder. Bazan mürsel denilen u

ekilde de yazılır.

Neshih'de:

Ta'lik'de:

V- Râ': Yâkut ve bn Hilâl'e göre kavislenmi bir hattın ibâret olup, elif kadar olan çevresinin dörtde biri, başta öyle bir tarzda konur ki

elifde bulunan kalem a zı burada da takdîr olunur. Yâkût râ'nın elif den mahlûl veyâ muhavvel oldu unu söylemi dir. Râ'nın asıl ekli budur. Mürsel denilen

ve mukavver adı verilen

ekillerde de yazılır. Bunların elifden kalbedilmi oldukları daha açık görülür. Sondaki ekileri unlardır.

Nesih'de:

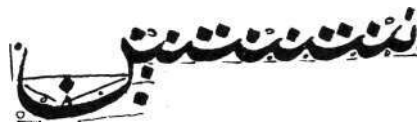
Ta'lik'de:

VI- Sin: Yâkut ile bn Hilâl'e göre; dikine kavislenmi dört hattan ibâret olup, birbirinden ayrılmıyan iki mîm ile nûn'un sadrından ibârettir.

di ler, gövdenin takıldı ı yere kadar bir elif, ondan sonrası da bir elifdir. Di li kısım cevher, kâse kısmı zâid olup, ba ta ve ortada

görüldü ü veçhile yalnız cevher kısmı yazılır ve visaklar di lerden bir nokta fazla olur. Bir de müvelled olan u

ekilde de yazılır. Bu da üç elifden mürekkebdir. Ortada kullanılmaz.

Nesih'de:

Ta'lik'de:

VII- Sâd: bn-i Hilâl'e göre, kavisli iki hatt ile, sonda dikine çıkan bir hattan mürekkebdir. Yakût'a göre, beyazı biraz dikilmi , arkaya do ru binmi , badem gibi olup, üstten ve altdan yazılır ve nûn ekliyle birle ir.

Bu da iki elifden terkîb olunmu - dur. Ba ta ve ortada bir di le yazılır. Bir de müvelled denilen, ba ta ve ortada bazan kullanılan

ekli de vardır.

Nesih'de:

Ta'lik'de:

VIII- Tâ': Yâkut ile Ibn-i Hilâl'e göre, sad ba ı ile elif den mürekkebdir. Sâd ba ı bir elif oldu una göre, iki elif den ibâretidir.

fakat, bizim tahkimize göre tâ'nın ba ı sad'dan biraz basıkça olur. Bu sebeble tâ, sad'dan biraz uzunumsu görünür.

Nesih'de:

dir. Ta'lik'de;

dir. Her üç yazıda da ba da ve ortada ve sonda ekileri münferid ekileri gibidir. Zâ'da nokta da dâimâ kolun sa-ında bulunur. Sülüs ve sülüs celisinde kol müvelled olarak

eklinde yazılır.

IX- Ayn: Yâkut ile bn Hilâl'e göre, kavisli iki hattan, elif'in ayn ekline kalbedilmi olmasından ibâretidir.

bu târif cevher kısmına âid olup, alt kısmı zâid ve ikinci bir elif dir. Sülüsde ayn'ın ba lıca yedi çe idi vardır: 1 - Na'l (nal) eklinde olur, **ayn-ı na'li** denir.:

karnı ve küpü olmaz, dâimâ ba da yazılır. 2- Ters sad'a benzer ve **ayn-ı sâdi** denir.

bu da ba ta kullanılır. 3-Yılan çenesine veyâ açılmış yılan a zına benzer ve **fem-i sü'bân** denilir. Karınlı ve küplü de olur.

4- Arslan çenesine veyâ açılmış arslan a zına benzer **fem-i esed** veyâ **fil kula** ı denilir, ayn-ı na'fî kar ılı ıdır, zevâidi yoktur, ba ta kullanılır.

5-Tilki a zına benzer. Ba da kullanılır, zevâidi yoktur **fem-i sa'leb** denir. Ayn-ı sâdî kar ılı ıdır.

6- **Ayn-ı muhayyer** denilen, yalnız, ba da, ortada ve sonda yazıldı ı gibi, karınlı veyâ küplü de olur ki ekli, târif sırasında gösterilmi tir. Küplüsü de udur:

7- Ortada ve sonda yazılan, küplü veyâ karınlı da olan

bu **ma'kûd** ekil elif'in dü ümlenmi idir. "Kasap satırına benzer" demilerdir. Bu yedi çe it ayayalınız Sülüs ve Sülüs Celîsi'ne mahsûs olup, Muhakkak ve Reyhânî'de, **muhayyer**, **sâdî** ve **ma'kûd** ve **na'fî** kullanılır, di er kalemlerde bunların az çok tahavvül etmi ekileri yapılır. Meselâ: Nesih'de;

Ta'lik'de:

X- Fâ: Yâkut ve bn Hilâl'e göre, bâ'ya bindirilmi vav ba ıdır. Beyazı elma çekirde ine benzer.

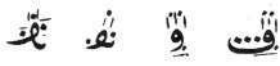

yazarken boynunu büktürmemeli, öne e ik olmayıp dik durmalıdır. Boyn ne kısık, ne de uzun olmalıdır, Fâ mürekkeb olarak, yâni ortada veyâ sonda yazıldı ı zaman, beyazı mercime e benler.

Nesih'de:

Ta'lik'de:

XI- Kaf: Yâkut ile bn Hilâl'e göre, nûn'a bindirilmî vav'dır. Temkinli bir elden çıkarken gövdesi cılız olarak çıkar.

Gözü ayva çekirde ine benzer, vav'ın sadrı kafın sadrı gibi oldu u da rivayet edilmi dir. Kafın boynu vav'dan biraz farklıdır. **Çene** ile **gövde** arası kaf da bir nokta, bir cezim; vav'da ve fâ'da bir noktadır. Mütেকâmil ekil-lerinde gövde nûn gibi be noktadır. Bu itibârla vav'dan farklıdır. Ba da ve ortada kaf, ba da ve ortada fâ gibidir. Yalnız ba ına ve sonda mürseli de olur.

Nesih'de:

Ta'lik'de:

XII- Kâf: Yakût'a göre yâ ile vav'dan mürekkeb olup ba ı sad'a benzer, Yâkut ile bn Hilâl "kâfin sadrı bir sad olup, munsath ekildedir" demi lerdir. Buna **boru kâfi** da derler.

Bunun **müvelled** ekli de: "**kâf-ı mücellesi**" denilen ve elif ile bâ'dan tereküb etmi görünen

eklin aslını göstermek için, içine ufa ını koymu lardır. Bunun boru kâf dan nasıl tahavvül etti ini öylece gösterebiliriz:

ك ك
ك ك

Tarihçilerin beyanlarına göre,
ba ta kât dal'ın elife biti mi ekli
olup, beyazı erik eklindedir:

ك ك

ortada:

ك ك

sonda:

ك ك

Nesih'de:

ك ك ك ك

ك ك

Ta'lîk'de:

ك ك

birincinin kâsesi üç veyâ be nokta da
olur.

ك ك ك

ك ك

XIII- Lâm: Yâkut ile bn Hilâl'e gö-
re, dik ve düz bir ekil olur elif ile nûn
çana ndan ibarettir.

ل ل ل

ل ل

Nesih'de:

Ta'lîk'de:

XIV- Mim: Yâkut ile bn Hilâl'e göre: Sin ba ı ile mürsel râ'dan tereküb etmi olup, beyazı ha ha a benzer. Çok ekli vardır.

Yalnız:

Sonda:

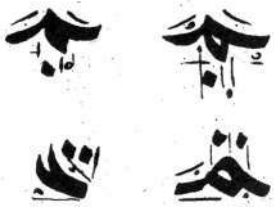
Nesih'de:

Ba ta:

Ortada:

Ta'lîk'de

XV- Nûn: Yarım dâire kadar yuvarlanmı olup, ba ında mukadder bir kalem a zı vardır.

Yâkut ile bn Hilâl'e göre nûn; mukavves ka gibidir. Nûn, elif'in iki noktalık kısmı ba a, mütebaki kısmı sadr'a isâbet etmek üzere yapılmı bir kavisdir. Yâhut ba taki iki noktalık kısımdan elif'in be noktalık kısmı atılmı , bu iki noktalık parçaya ikinci bir elif kavislenerek takılmı dır. Bir de nûn-ı râî denilen müvelled bir ekil daha vardır ki

iki râ'dan ibârettdir. Her iki eklin de mürselleri vardır.

Nunun ba da ve ortada ekileri bâ'nın ba ta ve ortada ekileri gibidir.

Nesih'de:

Ta'lik'de:

XVI-Vav: Yâkut ile bn Hilâl'e göre: Bir kısmı di er kısmı üzerine arkaya dayanarak ve kavislenerek kapanımı ve bu kısım râ'nın üzerine takılmı dır.

Öyle ki, ba ın hem dik, hem de öne çalımla bakan bir hâli vardır, ba a mürsel râ takılırsa mürsel vav, mukavver râ takılırsa mukavver vav nâmını alır ki o da udur:

Mukavver vav, di er bir harfle birle ti i zaman kirpi ve yılan

mürsel yazıldı ı zaman yırtıcı hayvana, ejdere benzer denilmi dir:

Nesih'de:

Ta'lik'de:

XVII- Hâ': Yâkut ile bn Hilâl'e göre; aslında bir dâl'dır. Altı üst tarafına asılmı ve beyazı müsellesî hâle getirilmi dir.

ba ı kedi ba ını ve gözleri kedi gö-
zünü andırır diye târif olunmu dur.
Hâ'nın aslı bu olmakla berâber, bu, yal-
nız olarak pek az yazılmı ve yazılanlar
da ho görülmemi dir. Çünkü bünye-
de bir noksanlık göze batar. Ba ka bir
harfe biti mek isteyen bir hâli vardır.
Bir harf vahdeti de il, bir kelime parça-
sı ifâde etti i için ho görülmemi , bu-
nun, bir vahdet ifâde edecek ekilde tâ-
dîl ve ihtisar edilmi olan

müvelled ekli tercih olunagelmi -
dir. Bunda yukarıki eklin sa gözüyle
iktifâ edilmi ve harfe bir istiklâl ve vah-
det verilmi dir.

Ba da:

ortada:

bunun ve benzerinin alt parçasına
katır hayası, üst parçasına **at kula ı**
denir, bir de nadiren kullanılan

müvelled ekil de vardır. Haberde
öyle vârid olmu dur: Hâ, iki harf ara-

sında bulundu u zaman, karınca hor-
tumu gibi

eklinde de yazılır. Sonda iki sâd gibi

ve bunun mürseli olan:

bazan da

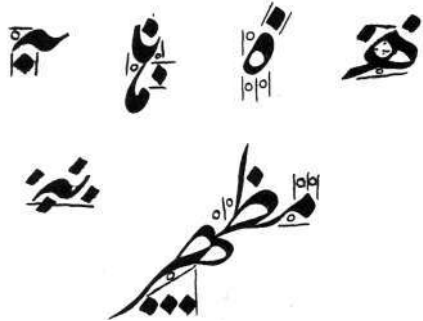

kullanılır.

Nesih'de:

Ta'lik'de:

XVIII- Lâm-Elif: Ba da lâmla sonda elif'in, yâhut yalnız ve bitiş iki iki elif'in terkiinden ibâret olup makasa benzer.

alt kısmı yalnız hâ gibidir. Beyazı müsellesidir. Mürekkebi oldu u zaman lâml ile elif, iki lâml gibi muntazam bir ekilde kar ılı r.

Yâhut, bu ekilde görüldü ü gibi elif lâml'ın ortasına kılınç a zı gibi iz ve ba ka bir harfle

sûretinde bir visâkla yazılır ve birinci elif, ortada lâml eklini alır.

Nesih'de:

Ta'lik'de:

Bu ekiller görüldükten sonra akla öyle bir suâl gelir: Madem ki bu harf lâml ile elifden ibâretidir, o halde niçin aslı üzere

eklinde yazılmıyor? Bunu îzâh eden bir söze rastlamadık. Ancak Siyâkat'de

tarzında kullanılmı oldu unu eski Siyâkat yazılı kayıtlarda görüyoruz. Estetik yazılarda bu eklin iltizâm edilmesinin sebebi bizim anlayışımıza göre, esâsen Arabların **sâkin elif** dedikleri harf kar ılı nda, tek bir harf olmak üzere "elif-bâ"ya konulmuş olan bu eklin tam bir harf vahdeti arzetmesi dü üncesi olsa gerektir. Nitekim hâ harfinde de böyle bir fikir iltizâm edilmiş oldu u geçmiştir. Filhakika

de iki harf çenisi sezildi i halde

de bir vahdet görülür. Göze daha câzip görüldü ü de inkâr olunamaz.

XIX- Yâ: Elif-bâ'nın son harfidir. Yâkut ve bn-i Hilâl'e göre, biridir erinin tersine takılmı iki dâl'den ibârettir.

dâ'lin elif den kalbedilmi oldu u dü-
ünülürse, bu da iki elif den ibâretedir.
Yâ'yı gâyet keskin kılıç a zına benze-
tenler olmu sa da bu, **yâ-yı makûs**
denilen ve yukarıki eklin müvelledi
olan

ekle âiddir. Bu iki ekil yâ'nın yal-
nız ve sonda ekileridir. Ba ta ve orta-
da tâ harfinin ba ta ve ortada ekileri
gibidir. Yâ'nın iki noktası, harfin altında
bulunur. Yalnız ve sonda ekillere nok-
ta ekseriyâ konulmamı , bâzan konul-
du u olmu tur. Terk edilmesi, bu ekil-
lerde iltibâsa mahal olmadı ı içindir,
kullanılması da bir muhtıra, yâhud mu-
vâzene veyâ sūs içindir.

Nesih'de:

Ta'lîk'de: *

G- ÂRETLERİN TÂRİF VE TÂLMELERİ

slâm'ın ilk devirlerinde nokta ve
hareke ve emsâli i âretler kullanılmı-
mıdır. Birinci asr-ı hicrînin ortasından

îtibâren Arablar, hem harekeleri, hem
de noktaları kullanmaya ba lamı larsa
da, bunlardan ho lanmazlardı. Mede-
niyyet-i slâmiyye Tarihi'nde kaydo-
lundu u üzere: "Mushaflar vesâire gi-
bi zabt u dikkati müstelzim olan kitap-
lardan ba ka eylerde hareke ve nok-
taların istimalini istemezlerdi. Noktasız
yazıyı bâhusûs mürselün-ileyh âlim bir
zât ise, müreccah addederlerdi. Kâtip-
ler, medeniyyet-i slâmiyye'nin geçir-
di i devirler esnâsında, yazıyı noktalı
ve noktasız yazmakta muhayyer kal-
mı lardı. Fakat, ekseriya noktasız ya-
zarlardı. Bunun neticesinde bir çok ah-
valde ve bilhassa garîb mahaller isim-
lerinde vesâir elfâz-ı Arabiyye'de, ilti-
bâs vuku' bulmu dur. Üdebâ, ulûm ve
fünûna dâir olan kitaplarda nokta isti-
mâlini lâzım ve muvafık gördükleri hal-
de, muhâberâta nokta kullanılmasını
çirkin bulduklarından, in â ve hüsn-i
hattaki iktidâr ve gururlarına binâen,
yalnız sözün fasâhatına ve hattın güzel-
li ine ehemmiyet vererek, tahrîrde
muhtasar bir uslûb ihtiyâr ve ufak, be-
lî cümle ile iktifâ ederler ve fazla îzâ-
hat î'tâsını ve nokta ve hareke vaz'ını
kitâbette bir acz ve taksîr addederler-
di" (c. 3-s. 106)

Muhakkak olan udur ki, slâmiyye'nin sınırları geni ledikçe, yazı da gir-
di i muhitlerdeki zekâ ve hâfıza, istîdâd
ve kaabiliyet dikkat ve kültür derece-
siyle mütenâsip olarak ekiller almı ,
yer yer ve zaman zaman, harekeli ve
harekesiz, noktalı ve noktasız vaziyet-
lere girmi ; harekeli olanların bir kıs-
mında, yalnız okumayı kolayla tırımıya
mâtûf i âretler kullanılmı , bir kısmın-

(*) Ta'lîk'in harf ve terkihi cihetinden müstesnâ bir nümûnesi olan, Yesarîzâde hattıyla 24 kıt'alık
Hilye-i Hâkanî metni de (Resim: 267 — Resim: 290) arası, kitaba ilâve edilmi tir. Yukarıda ekli verileme-
yen di er Ta'lîk harf örnekleri bu kıt'alarda bulunabilir.— U.D.

da fazla olarak mühmel harflere süs i âretleri de ilâve edilmiştir. Osmanlı Türkleri'nin ellerinde san'at haysiyeti bakımından muhtelif ekiller almı ve husûsî bir dikkat ve itinâyâ tâbî' tutulmuş olan bu i âretler, bir kısım yazıların estetik unsurları olmak üzere yer almı , Rık'a ve Ta'lîk gibi bir kısım yazılarda ise, iki üç i âretle iktifâ edilmiş oldu u gibi, Siyâkat gibi hiçbirisini kullanmadan, hattâ noktalar bile terk edilmiş , stenografik bir hâl almı kırma yazılarda, resmî i lerde bol bol yer almıdır. Bunun aksine olarak ihtiyât tedbîri alınmasına, Cefî Dîvânî gibi resmîyeti hâiz bazı yazılarda, hareke ve tezyîn i âretleri ifrât derecesine vardırılmıdır.

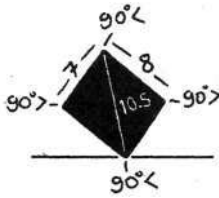
slâm yazılarında kullanılan i âretler; **I- Okutma**, **II- Mühmel harf**, **III- Tezyîn** i âretleri olmak üzere, ba lıca üç gurupda mütâlâa olunabilirler.

I- Okutma âretleri: Bunlar, ba lıca Kûfî, Sülüs, Muhakkak, Reyhânî, Tevkî, Cefî, Müsennâ, Cefî Dîvânî yazılarında kullanılmı tır ve ba lıca **1- Nokta**, **2- Hareke**, **3- Cezm**, **4- edde**, **5- Med**, **6- Tenvin**, **7- Hemze**, **8- Sıla** olmak üzere sekizdir. (1)

1- Nokta: Her yazının kendi kalemi icâbı olarak noktanın da ekli vardır.* Umûmiyetle dört kö edir. Bazı Kûfî'lerde yuvarlak da yapılmıdır. Ancak

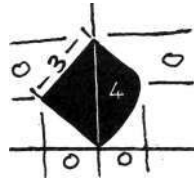
(1) Bu i âretlerin fonetik husûsiyetleri burada bizi alâkadar etmedi inden ve "Eski Yazıları Okuma Anahtarı"nda etraflıca izâh edilmiş oldu undan, san'at bakımından olan husûsiyetlerini bahs mevzûu ediyoruz.

(*) Harflerin ölçülerinin hesabında yazıldığı kalemın noktasının kullanıldığı mâlumdur. Fakat ölçüye esâs olan, noktanın kö egen boyudur. Bu sebeple önce noktanın do rulu unu tesbit etmek gerekir. Sâmî Efendi gibi titiz bir üstâdın Cefî Sülüs ve Cefî Ta'lîk yazılarında kullanıldığı noktaları hassas pergelle müteaddid defalar ölçtükten sonra Üstad Necmeddin Okyay ile u neticelere varmış tık (1959 yılı):

Sülüs noktası, satır çizgisine takriben 45° meyilli olarak konulan ve mustatil (dikdörtgen) ekline yakın bir "paralelkenar"dır, kalem a zının e ri kesilmesinden dolayı, nokta kalemden tam dikdörtgen eklinde çıkmaz; dikdörtgenin dört kö esi de içerden 90° ye sahipken, "paralelkenar" ekle uyandı Sülüs noktasında üst ve alt kö eler 90° den birkaç derece dar, sa ve sol kö elerse 90°den birkaç derece geni olur. Harflerin nokta boyuna göre hesabında, dik (elif gibi) ölçümlerde noktanın üst ve alt kö elen arasındaki mesâfe, yatık (be gibi) ölçümlerde sa ve sol kö eler arasındaki mesâfe nokta boyu olarak alınır: Bu iki kö egen boyu açığı farklı dolayısıyla birbirinden biraz farklı olmakla

berâber, tatbikatta aynı kabul edilir. Kö egen boyu kalem a zının takriben yarısı kadar fazlalık gösterir. u izahattan anlaşıla ca ı gibi, kalemın a zı 7 mm. olan bir Cefî Sülüsün noktasının boyu 8 mm, "nokta ölçüsü olarak kullanılacak kö egen boyu takriben 10,5 mm. tutar. "Yarım nokta" ölçüsü de yarım kö egen boyudur.

Ölçme sisteminin aynı oldu u Ta'lîk'ın noktası eklen ba ka türlüdür; sa alt kenarı -mürekkebin akına göre- muhaddeb (yuvarla ımsı kabarık) olan bir murabba'(kare)dır. Konumu ve iç açığı durumu Sülüs noktasıyla aynı olan ta'lîk noktasının üst kö esinin keskin düz kenarlarına mukabil, alt kö enin sa yanısı ve sa kö enin alt yanısı yuvarla ımsı kalır. Ancak akıntı altta toplandı için bu muhaddebîyet sa kö e altında az, alt kö e sa ında fazladır. Yuvarlak kenarın az veyâ fazla akıntılı olu u noktanın da eksik veyâ fazla olmasını intâc ettireceğinden, harf ölçümünde kullanılacak sıhhatli bir Ta'lîk noktası öyle olur: Noktanın üst kö esinden alt kö esine mesâfe, kalem a zının üçte dördü (4/3)'dür.

Yâni a zı 3 mm.lik bir Ta'lîk kalemiyle konulan noktanın üst-alt kö egen boyu 4 mm. olmalıdır. Bu ölçüye uymazsa sıhhatli de ildir. Sa -sol kö egen boyu da tatbikatta üst-alt kö egen boyuyla aynı kabul edilir. Yarım nokta boyu da yarım kö egen boyudur.— U.D.

Rık'a ile Dîvânî'nin bir noktası

[•] , iki noktası [—]

üç noktası [↗]

eklinedir. Maksat sür'at ve ihtisardır. Bazı yazılarda az olmak artıyla, kendi kaleminden yuvarlak

[•]

ekilde nokta kullanılmıdır. Sebebi de yerinin müsâid olmaması ve estetik durumun korunmasıdır.

Harfler, ya bîr, ya iki veyâ üç nok-

talı olur. Bir nokta: [•]

iki nokta: [••] veyâ [••]

üç nokta: [•••] üstte, [•••]

altta, yâhut üstte veyâ altta

[••••] veyâ [•••]

tarzında kullanılır. Bâzan bir nokta ile iki nokta veyâ üç nokta, yâhut iki nokta veyâ dört tane bir nokta bir araya toplanmı olabilir. Her noktanın tâlîmi men-sûb oldu u yazının tâlîmine göredir.

2- Hareke: Esâsen üçdür: **1- Fetha,** **2- Kesre,** **3- Zammedir.** Kûfî'nin harekesi bidâyette bir takım yuvarlak noktalardan ibâret iken (Resim: 74-75) bunlar sonradan terk edilerek di er yazılardaki ekilerden Kûfî bünyesine uygun ekiler intihâb olunarak istîmâl olunmu dur. (Resim: 76 - 77)

Sülûs ve Sülûs Celîsi'nin harekeleri ve di er i âretleri, yazıldıkları kalem-in üçde biri kalınlıkta olması asıl ol-

du undan, ayrıca hareke kalemi kullanılır. Bunlar arasında estetik durumun îcâbı olarak kendi kalemleriyle konulanlar da vardır. (Resim: 215)

Nesih'in, Muhakkak'ın, Reyhânî'nin, Tevkî'hin, Celî Dîvânî'nin harekeleri kendi kalemleriyle kondu u gibi, ba - ka bir kalemle de konabilir. Ta'lik'in esâsen harekesi yokdur. Yalnız **koca**

med denilen

kendi kalemiyle, **edde**

ve hemze

ve iki esre

kalem-in üçde biri ile konulmu dur. Nes-ta'lik'le yazılmı Mushaf-larda Ta'lika yakı ır bir ekilde hareke ve di er i âretlerden bazıları kullanılmı - dır. Nitekim, Ta'lik hocalarımdan merhum Abdülaziz Efendi (1870-1934)'nin yazdı ı bir Mushafdan yâdigâr olarak hediye etti i bir sahifede örneklerini görüyoruz (Resim: 258)

Harekelerin ve di er i âretlerin tâlimlerini bâriz bir ekilde göstermek için Sülûs'le Nesih'i esâs tutmayı ve sülûs (üçte bir) kalem kalınlı ında yazmayı tercîh eylemi bulunuyoruz.

Harekelerden **fetha**, buna türkçe- de **üstün** veyâ **bir üstün** denir. Çünkü harfin üstünde bulunur, uzun veyâ kısa yazılabilir. Sülûs'de

 veya

bazan yazının kendi kalemiyle de yapılabilir. Tâlîmi öyledir:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ خَمَّ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى
أَبْصَارِهِمْ غشاوةً وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ وَمِنَ النَّاسِ
مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا نُهُوا بِهِمْ مِنْ شَيْءٍ
يُحَادِثُونَ اللَّهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ
وَمَا يَعْلَمُونَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا
وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ جَاكُوا يُكَذِّبُونَ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ
لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ إِلَّا أَنَّهُمْ
هُمْ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا
كَأَمَّنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَأَمَّنَ السُّفَهَاءُ إِلَّا أَنَّهُمْ هُمُ
السُّفَهَاءُ وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ وَإِذَا قَالُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا
آمِنُوا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شِيءٍ مِنْهُمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ
مُتَنَزِّهُونَ اللَّهُ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِمْ وَيُجَدِّدُ فِي طِينَانِهِمْ
يَعْمَهُونَ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالََةَ
بِأَمْثَلِ قِيمَةٍ مَا رَجَعَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُتَبِينَ

hafif kavisli ve ortasından itibaren meyille müsâvidir. Nesihde:

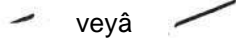

Kesre, esre veyâ **bîr esre** de denilir. Harfin altında bulunur. Sülüs'de

ekli sâdece

ve Nesih'de

veyâ

dir. Sülüs'de hareke kaleminden kalını ve kuyruk tarafı kıvrık olanı hiç kullanılmamıdır.

Zamme: ötre veyâ **bir ötre** adıyla da anılır. Harfin üstünde bulunur. Sülüs'de ekli:

dir. Bazan yazının kalemiyle ve **kalın ötre** adıyla kullanıldı da vardır.

Tâlimi:

Nesih'de:

3 - Cezm: Türkçede **tutar** adıyla da anılır. Harfin üstünde bulunur. Sülüs ve Celf'de

Tevkî'de

Nesih'de

veyâ

Sülüs ve Sülüs Celfi ve Müsennâ yazılarda **kalın cezm** denilen

eklinde de bâzan kullanılır.

Tâlimleri:

4- **edde:** Türkçede **te dîd** adı da verilir. Harfin üstünde bulunur. Sülüs'de ve Celf Sülüs'de:

Nesih'de:

5- **Tenvîn** üç türüdür: 1- **ki üstün**

harfin üstünde bulunur. Kalın kalemle de yapılabilir. Tâlimi üstününkü

gibidir. 2- **ki esre**

harfin altında bulunur. Kalını yapılmaz. ki üstün ve iki esre bâzan

sûretinde de yapılabilir. 3- **ki ötre**, harfin üstünde bulunur, Sülüs ve Celf Sülüs'de

dir. Nesih'de

dir.

6- **Med** üç türüdür. 1- **Âsâr** (kol): Harfin üstünde bulunur.

Nesih'de:)

2- **Çeker**: harfin altında bulunur. ekli **âsâr** gibidir. Her ikisi de hareke veyâ yazının asıl kalemîyle de yapılabilirler. 3- Koca **med**, dâimâ hareke kalemîyle yapılır.

Nesih'de:) dir.

7- **Hemze**: Harf olur, hareke olur, bir iltibâsı def veyâ sūs için kullanılır. Harf ise, yazının kalemîyle yazılması asıdır. Zarûret hâlinde **hareke kalemîyle** yapılabilir. Di er hallerde hareke kalemîyle yazılmalıdır. Sülüs ve Celîsinde

Nesih'de:) dir.

8- **Sıla**: Yazılıp da okunmayan veyâ bâzı ahvâlde okunup, bâzı ahvâlde okunmayan hemze elif üzerine konur. Bu sebeble yazılması bazı artlara tâbi'dir. Bu husûsda "Eski Yazıları Okuma Anahtarı" adlı eserimizde gereken îzâhât verilmi dir. Hat bakımından Sülüs'de ve Nesih'de ve Celî'de, dâimâ

hareke kalemîyle yazılır. Nesih'de

dir ve di erlerinde

II- Mühmel (Noktasız) Harf âretleri: Bunlar da ba lıca

1-Hâ'	ح
2- Sin	س
3-Sad	ص
4-Tâ'	ط
5- Ayn	ع
6-Kâf	ك yâhut ق
7- Mim	م yâhut م م
8-Ha	ه ه

talimleri sırasıyla öyledir:

Bunlardan (1, 2, 3, 4, 5, 7) kendi adıyla anılan harfin altına konur ve o harfin noktasız harflerden olduğu anlatılır. Bu sebeple noktalıların altına konulması hoş görülmez. (6) kâf kolunun altına veyâ kâf çanağının içine ve ortası üstüne, (8) Hâ' harfinin üstüne konur. Bu işaretler, hem bir iltibâsı defa, hem de yazının umûmî âhengini te'mine yararlar.

III- Tezyîn âretleri: Bunlar da başlıca sekizdir:

1- Ufak tırnak hareke kalemıyla atılır.

altta ve üstte, sağda ve solda bulunur. Sülûs ve Celif Sülûs'de kullanılır. Nesih'de bâzan bunun yerinde

kullanılır.

2- Kalın tırnak; yazının kalemıyla yazılır. Az olması artıdır. Talîmi yukarıki gibidir.

3- Ters tırnak; hem hareke, hem de yazının kalemıyla yazılabilir. Satır altında ve pek az kullanılması artıdır.

4- Tirfil

Satır altında bulunmaması ve hareke kalemini almaması asıldır. Nesihde

yoktur. Nesihde

hilâl denilen ve daha çok keşideler ortasına ve bir tane konur.*

5- Tırnaklı tirfil

6- Mimli Tirfil;*

7- Cezimli tirfil;

(*) **Tirfil** hususunda merhum müelliften farklı olarak, bunu ilâve etmeliyim: Bu işaret, yakın vakte kadar tezyîni mâhiyette sanılıyordu; müdekkık üstadlar dahi böyle kabul ediyorlardı. 1969 yılında, Seyyid Hamdullah (1429-1520)'ın eserlerini incelerken, bu işaretin münhasıran **ri** ve **sin** harflerinin üzerine konulduğunu müâhede ettim; bununla kalmayıp Hâfız Osman (1652-1698)'ın yazılarına baktığımda da aynı neticeyle karşılaştım. Anlatılan, kelimelerde bir önceki harfe âid noktanın **ri** üstüne kayarak **ze** gibi, bir önceki veyâ sonraki üç noktanın **sin** üzerine kayarak **in** gibi okunmasını önlemek için, mezkûr harflerin yukarı tarafına -ikâz mâhiyetinde- **tirfil** işaretinin konması teamül hâline getirilmiştir. Ancak, ondokuzuncu asırdan başlayarak, **tirfil**, Celif Sülûs'te tamâmen boşluk doldurucu bir işaret sayılmıştır. Sülûs ve Nesih'te de kullanılış gayesini yavaş yavaş kaybetmiştir. **Tirfile** başlıca **mim** harfiyle yapılan işaret de, **lâm** sadâsıyla okunabileceği cihetle, aslında **kef** harfinden ayırd etmek için **lâm** harfinin boşluğuna konuluyorken, o da zaman içinde, her yere konur hâle gelmiştir.

Tirfil hakkındaki dü'ncemi müdekkık âbeyim, muhterem Prof.Dr. Nihad M. Çetin'e o tarihlerde açtığımda, Seyyid Hamdullah'dan önceki eski **aklâm-ı sitte** örneklerinde de **tirfilin** yukarıda anlattığım tarzda bir vazifesi olduğunu beyân etmiştir. — U.D.

bunun aslı cezimle tirfilin birle mesi olup, cezimli harf üzerine bazan konur.

8- Yuvarlak nokta; ●

Satır altında bir bo lu u doldurmak için kullanılır. Noktalı harf altına konmamalıdır. Bir de, Muhakkak ve

Ta'lik sinlerinin altına

ekilde üç nokta konulursa da zarûri de ildir.

H- ARETLER HAKKINDA BAZI ART ST K TAVS YELER:

Yukarıda çe itlerini verdi imiz her üç gruba dâhil i âretlerin estetik bakımdan yazılmaları bazı usûl ve kaideye tâbi' oldu undan bunlara da kısaca temas etmeyi estetiklerini mütâlaaya yararlı olmaları îtibâriyle gerekli buluyoruz.

I-Harekelerin ve i âretlerin meyilleri birbirine müsâvî ve mütenazır olmalıdır. Bunda esâs, yazının ilk yazılır

Resim: 259 — Sâmi Efendi'nin Celi Sülüs yazılarında kullandı ı, henüz daha güzeli yazılamayan hareke ve tezyîn i âretleri.

ken hareket mebbe'i olarak konulan kalem a zının meylidir. Bu meyil meselâ

ise, ilk konulan hareke veyâ i âretin meyli de buna mütenâzır ve müsâvî olmak üzere

olur ki, hepsinin hareket mebbe'i ve hareket gâyesi ve umûmî vaziyetleri aynı meyile tâbi' olarak yazılırlar. Bütün di er i âretlerde hep o mebbe' istikâmetinde konmak gerekir. A a ı veyâ yukarı olabilir.

II- Bir tezyîn i âreti yan yana iki defa konmaz; ancak, kalın ve ince tırnak, mütenâzır ve mütenâsib bir sûrette konabilir. Meselâ:

۷ ۷ yapılmaz,

[۷۷] olabilir.

III- Zarûret bulunmadıkça i âretlerden hiç birisi tek ba ina bulunmamalıdır. Yakın veyâ uzak, meyli istikâmetinde di er bir i âret, bu olmadı ı takdirde bir harekeye veyâ sa yâhut soldaki harfin bir parçasıyla mütenâzır bulunmalıdır. (Harekeli yazılara bakınız).

IV- Sülûs'de mümkün oldu u kadar tezyîn i âretinin az olmasını eski üstâdlar tercîh ederler ve tırnak kullanmazlarmı . Reyhânî ve Muhakkak'da ve Nesih'de tezyîn i âreti ho görülmemi dir. (Geçen levhalara bakınız).

V- Lüzumsuz yere ne bir hareke,

ne de tezyîn i âreti koymamalıdır. Hat-tâ yazının tertibi ve umûmî vaziyeti u veyâ bu harekeyi koymaya âhenk bakımından müsâid de ilse terk edilmesi müreccahıdır. (Resim: 239) de bu cihet tercîh edilmi dir. (Resim: 267) da tev-zî'e ehemmiyet verilmi dir.

VI- Mühmel harflerde de ifrâta dü memelidir. Çünkü her mühmel harfin altına ufa ını koymak art de ildir. Bu i lerde ifrâta sapanlar noktalı bazı harflerin altlarına ufa ını noktasız olarak koymu larsa da, böyle sakatlıklar büyük üstâdların eserlerinde görül-

mez. Çünkü cim altına ۷

gayn altına ع

koymak mânâsızdır. Muvâzene için ba ka i âret pek âlâ mümkündür.

VII- Bir yazıda yer alan okutma, mühmel ve tezyîn i âretleri, bakıldı ı zaman ütüsüz ve âriyet giyilmi bir elbise gibi göze batmamalıdır. Yazının bünyesiyle kayna an ve onu âhenkle ı tiren bir durum arz etmelidirler. Her kullanılan i âret, yazının estetik bir uzvu olarak yer almalı, onun estetik bir ihtiyâcını cevaplandırarak bir kat'iyet ve isâbette bulunmalıdır. " u i âret, buraya konmasaydı veyâ bunun yerinde u ve öyle yapılmı olsaydı daha iyi olur, daha güzel görünürdü" gibi bir fikre dü ürmemelidir. Yazı, bu i âretlerle kuvvetlenmeli, güzelle meli, za'fa, peri anlı a mâruz kalmamalı, esteti ii âretler arasında bo ulmamalı veyâ bu-ulanmamalıdır.

VIII- Bu i âretler, ne çok kalın, ne de cılız olmalı, bünyenin üçde biri kalınlıkda bulunmalı, evvelkisi yazıyı bo ar, ikincisi, seyrek bir durum gösterir de çok tezyîn i âreti kullanmaya sevk eder. âyet, harekeler ve i âretler,

umûmî bünye bakımından hareke kaleminden biraz kalınca veyâ biraz ince yapmayı gerektiriyorsa, ona göre kalem kullanmalıdır.

IX- Okutma, mühmel harf ve tezyînî âretleri, karakterlerini de i tirmemen, ittîrâdı muhâfaza etmelidir. urada u üslûbda, burada u tarzda olmalıdır. Bu hâl, san'at rûhunu ve zevkini bulandırır, gizli parazitler hâlinde yazının esteti ini zedeler.

X- Bütün i âretler arasında sa dan ve soldan, üstten ve altdan açıklık ve yakınlık münâsebetleri arasında muvâzene ve müsâvât gözetilmeli. Bir tarafı sıkı, öbür tarafı seyrek olmamalı; hâsılı, tâbîî, zarûrî ve bedîî vazîyetler ve îcâblar hilâfına hiçbir hareket iltizâm edilmemelidir. A a ıdaki levhaları i âretler bakımından ayrıca mütâlâa ve tetkîk edelim.

K- BAZI M SÂLLER ÜZER NDE KR T KLER:

I - (Resim: 260) da harekeler, yazının umûmî âhengi gözetilerek konmu ve hareke kalemi ayârı muhâfaza olunmu dur. Harekeler yazıyı sıkılamı , bu ulandırmamı , yazının güzelli ini artırmıya ma'tuf olacak sûrette tevzî' ve taksîm olunmu dur. Yazı, harekelerden ve harekeler yazıdan ilk nazarda ayrılabilirdi i halde, aralarında estetik bir insicâm da me hûd bulunmaktadır.

II - (Resim: 261) da harekeler, yazı bünyesiyle son derecede âhenkli ve sehl-i mümtenî' hâlinedir. Kelimelerle satırlar arasında oldu u kadar, sahi-fenin umûmî durumu da ruha sıcaklık ve mûnislik telkîn eden bir câzibeyi hâizdir/Kalem cereyânı yazıda oldu u gibi, harekelerde de nefes akar gibi

akıp akıp gitmektedir. Hiçbir tarafında tasannu' yoktur, olgun ve metîn bir elin ve kalemin eseri oldu u açıkça görülmektedir.

III - (Resim: 262) Hacı Ârif Efendi merhumun eser-i mahâreti olan bu yazının esâsen güzel ve itînâlı bir tashîh gördü ü zâhir ise de, harekelerde bir kabalık ve âhenksizlik me hûd olmaktadır. Bu yüzden eser, bir kenara atılmak bedbahtlı ina u ramıdır. Satır altı ile satır üstü harekelerdeki âhenksizlikden dolayı ikiye bölünmü gibi birer durum arz etmektedirler. Bu hâl tâbîatıyla yazının zatî güzelli i üzerinde bir nevi' bu ulanma ihdas ediyor. Bilhassa tirfillerin hantal olmaları ve aralarında bir tesânüd ve insicâm bulunmaması, bu bu ulanma arasında menfî te'sirler yapmaktan hâlî kalmıyor. Fakat, yazıya biraz uzaktan bakınca bunlar pek göze batmıyorsa da, san'atkârın kendisi de be enmemi , tekrâr yazmaya lüzûm görmü tür. Bunun en güzel bir örne i üstâdın me hûr türkçe hilyesinde yer almıdır.

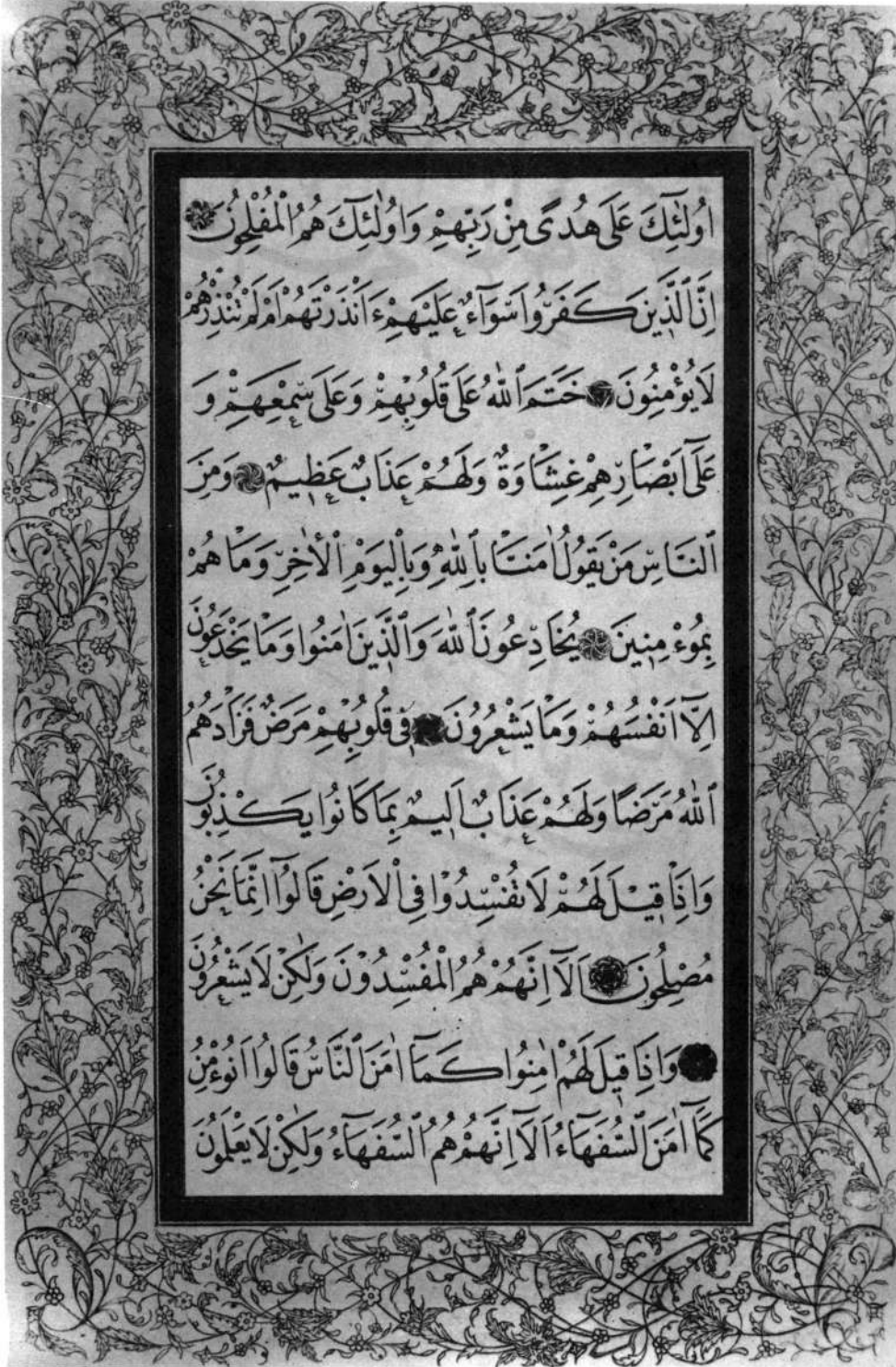
IV - (Resim: 263) ba dan nihâyete büyük bir dikkat ve itînâ ile yazıldı u gözden kaçmıyan bu levhada, hareke ve i âretlerin estetik erîtalara ne kadar riâyet edildi ini de göstermektedir. (Resim: 267) de, aynı mükemmeliyette bir ba ka örnektir.

V - (Resim: 264) de Sülûs hattına nisbetle harekeleri çok ince konmu ve süs i âretleri de terk edilmi oldu undan, bunda harekeler yazının bir tâbîî gibi yer almı lardır. Önce yazı nazara çarpıyor ve harekelerin rolleri bir gölge gibi kalıyor.

VI - (Resim: 265) de hareke ve i âretler ifrât denecek kadar çoktur. Bun-

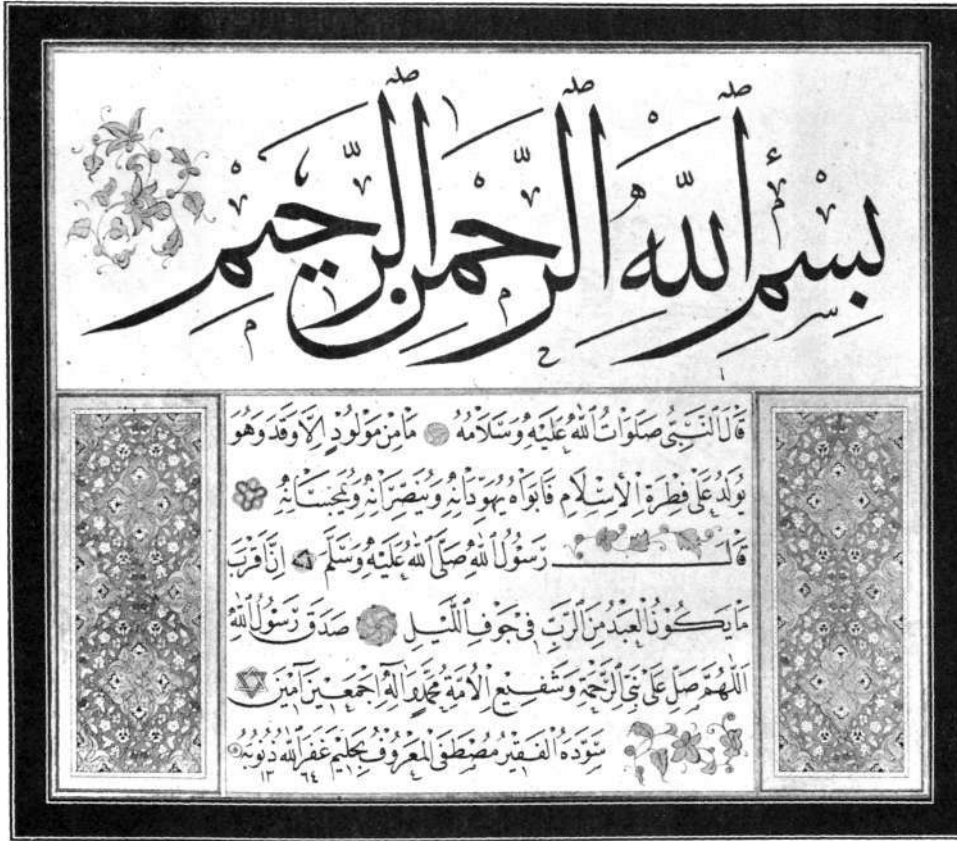
Resim: 260 — Mahmud Celâleddin (?-1829)'in Celi Sülüs hattıyla yazdığı ve Peygamberimizin ömrünü, nübüvvet müddetini, Mekke ve Medine'deki aylarını ebced hesabıyla gösteren levhada yazı ve hareketler, Mahmud Celâleddin'in sert üslubu içinde birbirleriyle âhenkli bir şekilde kaynaşmışlardır.

Resim: 261 — Hacı Kâmil Akdik (1861-1941)'den bir Nesih sayfa.

وَأَنْبَاءُ الْعَمَلِ خِلْفِ عَظِيمِ

Resim: 262 — Bakkal Ârif Efendi'nin metin içinde bahsî geçen, harekeleri ihmâl edilmi bir Sülüs satırı.

Resim: 263 — Halim Özyacı (1898-1964)'dan hattı ve harekeleriyle itinalı bir kıt'a.

Resim: 264— Lâz Ömer Efendi (? - 1824)'nin bahsi geçen levhası.

Resim: 265 — Hacı Nazif Bey'in hareke ve âir i aretleri sıkı ık olarak tertiplendi i bir levhası.

Resim: 266 — Müellife âid Celî Sülûs bir hat. (Celiyazı ile hareke ve i âretler arasında âhenkli bir tevzi' ve taksim ifâde eden bir misâl.

da hareke ve i âretler, yazının cüz'ü ve levâzımı gibi nazara alınmış dır. ki sa-tırda bu kadar sık bir vaziyeti, umûmî bünye üzerinde tevzi' ve taksîm etmek ve topunu bir âhenge tâbi' tutmak ise, cidden mühim bir i dir. Bu yazı esâsen güzeldir, tezyîni i âretlerin çoklu u bu

güzelli i ilk nazarda kolluyor ve dikkati üzerine çekiyor. Yazının estetik zevkini gere i gibi tatmak için uzun müddet mü âhedeye tâbi' tutmak lâzım geliyor. Kanaatimizce harekeler yarı yarıya azaltılmış olsaydı, yazı daha vâzih bir estetikle kendisini tanıttırdı.

(*) Kitabın bundan sonrası, ne re hazırlayan tarafından seçilip ilâve edilmiş foto raflara ayrılmıştır. İlk olarak, 358. sahifinin (*) ha iyesinde belirttiğimiz gibi Yesârîzâde Mustafa zzet Efendi (? - 1849) tarafından me k için yazılmış 48 beyitlik (24 kıt'alık) bu Hilye-i Hâkanî metnini veriyoruz. Hâlen Tanman Koleksiyonu'nda bulunan ve aslîb'âdında basılan bu "mürekkebât me kleri" ehemmiyeti dolayısıyla Nazîf Bey (1846 -1913), Aziz Efendi (1870 -1934) ve Ömer Vasfî Efendi (1880 -1928) gibi daha sonraki hat üstâdlarınca da nokta ölçülerine varana kadar aynen taklid edilerek yazılmıştır. Hâkanî Mehmed Bey (? - 1606)'in önce Besmele'yi, sonra da Peygamberimizi Türkçe olarak nazm ettiği i bu Hil-ye metninin, ölçü için konulan nokta ve i âret çoklu undan dolayı kolay sökülemeyece i endî esiyile, okunu unu da veriyorum:

Resim: 267

Besmele'yle îdelim feth-i kelâm
Feth ola tâ bu muammâ-yı benâm

Resim: 268

Bilmeyen evket-i Bismillâh'ı
Anlamaz sırr-ı Kelâmullâh'ı

Resim: 269

Göre izzetle sutûr-ı mushaf
Kar ı durur ana gûyâ saf saf

Resim: 270

Fikr edersen o hurûf-ı memdûd
Oldu sırr-ı hadd ekaalim-i uhûd

Resim: 271

Nâzır olsan ana âyine misâl
Görünür ârız-ı lutf-î müteâl

Resim: 272

Hem demi ler dürür e râf, el-hak
Ârız-î pâki arafnâk olıcak

Olmasa Besmele resmi memdûd
Cins-i e yada olur muydu vücûd

Bârekallah, zehî sırr-ı latîf
Bulur ânınla eref nazm-ı erîf

btidâsında olan ba'sı anın
Ba ları tâcîdürür âsumanın

Ba -ı vahdetde nem-i lütfle pür
Güyyâ Besmele bir sünbüldür

Gösterir âyinesi Besmele'nin
Hilye-î pâkin o vech-î hasenin

em'-i ruhsâre dönerdî mâha
ki kandil idi ar ullah'a

Resim: 273

Gark-âlûd olıcak ol sultan
Gül-i pür jaleye benzerdi heman

Resim: 274

Derledî ince olurdu ho bû
Berk-i gül gîbi o rûy-î nîgû

Resim: 275

Görünürdü gözü dâim mekhûl
Hadd-i zâtında siyeh-çe m idi ol

Resim: 276

Hem siyâhî idi, gâyet de edîd
Bir idî âna karîb ile baîd

Resim: 277

Mest-i a k olma ın ol çe m-i humar
Humrete mâil idi bir miktar

Resim: 278

Hasta-î a kı idî ser-tâ-ser
Kahramanı gözünün Rüstem'ler

Resim: 279

Görmemi tir rasat-engîz kadar
Gözlerî gibi Hudâyî gözler

Resim: 280

Küh-i kudretle mükâhhal idi ol
Her husûsiyle mükemmel idi ol

Resim: 281

Dahî Mâlikle Ebî Hâle dedi:
Mâh-i nev gîbi açık ka lı idî

Resim: 282

Tîr-i müjgâne siyah idî anın
Târ-ı gîsûsu gîbi hûrânın

Resim: 283

Ka ının gû e-i pîç û tâbi
Câmi-î hüsnün idî mihrâbı

Resim: 284

ki ebrularının arası hem
Sîm-i hâlis gîbi idî her dem

Resim: 285

Sûre-i Feth idi ol cebhe-i mâh
Medd-i ebrusu idî Bismillâh

Resim: 286

Tîg-ı tevhîd idî ebrû-yı Resul
Görünürdü iki seyfi-î meslûl

Resim: 287

Görünürdü o nebiyyü'l-arabî
Kar udan mürtefi'ü'l-enf gîbi

Resim: 288

Güyyâ enf-i habîb-î Rahman
Gonçe-î verd-i sefid idî heman

Resim: 289

Lâline vermi idî hüsn-i cemâl
Di len iki dizî incü misâl

Dâne-î dür gibi rûyinde teri
Ho nümâ eyler idî ol güheri

Dahi ol mefhar-i mevcudatın
Yâni peygamber-i ferruh-zâtın

Gû e-î çe mile ettikçe nigâh
Ga (y)* olurlardı surû -ı dergâh

(* y harfi dalgınlıkla unutulmu olacak.

Ol iki dîde-i bî-sürme siyâh
Dâim olmu tu nazargâh-ı ilâh

Devlet olmu tu o gözler dîne
Ayn-i ikbâl idî hürü'l-âyne

Baksa ol ilm-i ledün sultânı
Rûhun a zına gelirdi cânı

Muttasıl ol iki çe m-î ehbâz
Sâha-î ar a ederdî pervâz

Meyl-i kühl etmese de bîteklif
Ekhalü'l-ayn idi ol zât-ı erîf

Ham-ı ebrûsuna olmazdı mîsâl
Kanadın bükse hümâ-yı ikbâl

Mülk-î cân û dil-i u âka me er
Nâvek-endâz idi ol kirpikler

Ol mübarek ka ının resmi ayan
Hak Resulü i dü ün kıldı beyan

Ka ları arasın etmi ti Hudâ
Evc-i eflâk-i erîatta sühâ

Nice dikkatler olunsa her an
Mû îkâfân edemez kılça beyan

Anı etmi ti Hudâ-yı müteâl
O mehin evc-i cemâlînde hilâl

ol kadar hûb idî ol enf-i münîf
Edemez ehl-i maarif, târif

Dâim eylerdi o devletlü me âm
Kurb-ı Hak râyihasin isti mâm

Olmasa di leri misbâh-ı zulem
Zulemât içre kalırdı âlem

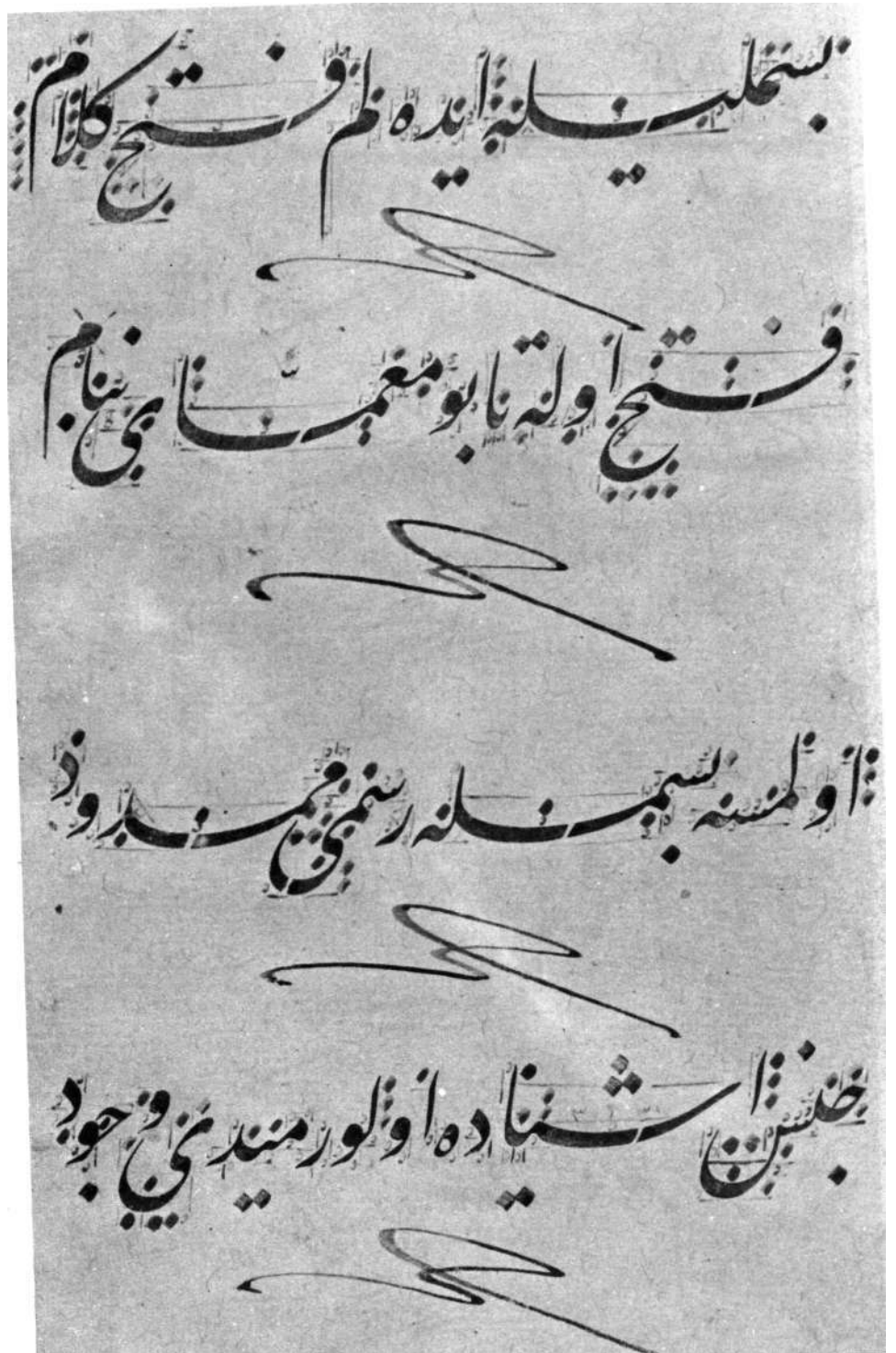
Resim: 267 — Neyzen Emin Yazıcı (1883-1945)'nin îtinâlı bir Sülüs levhası.

Resim: 290

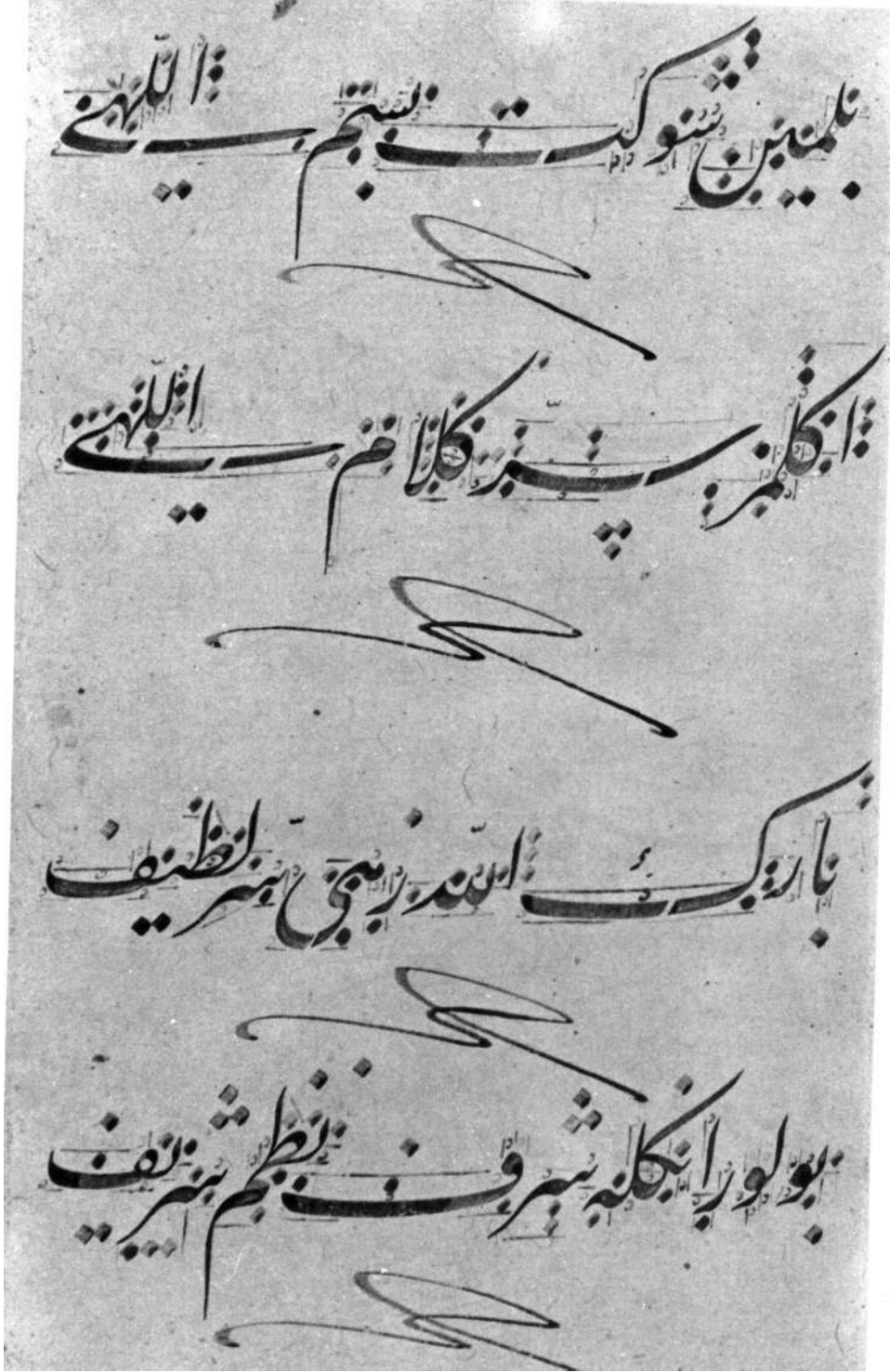
Güiyâ ol dürr-i dendân-ı nefis
ki mısra îdi mevzûn-ı selis

öyle effaf idi ol cevher-i sâf
ncilâsiyle dolardı etraf.

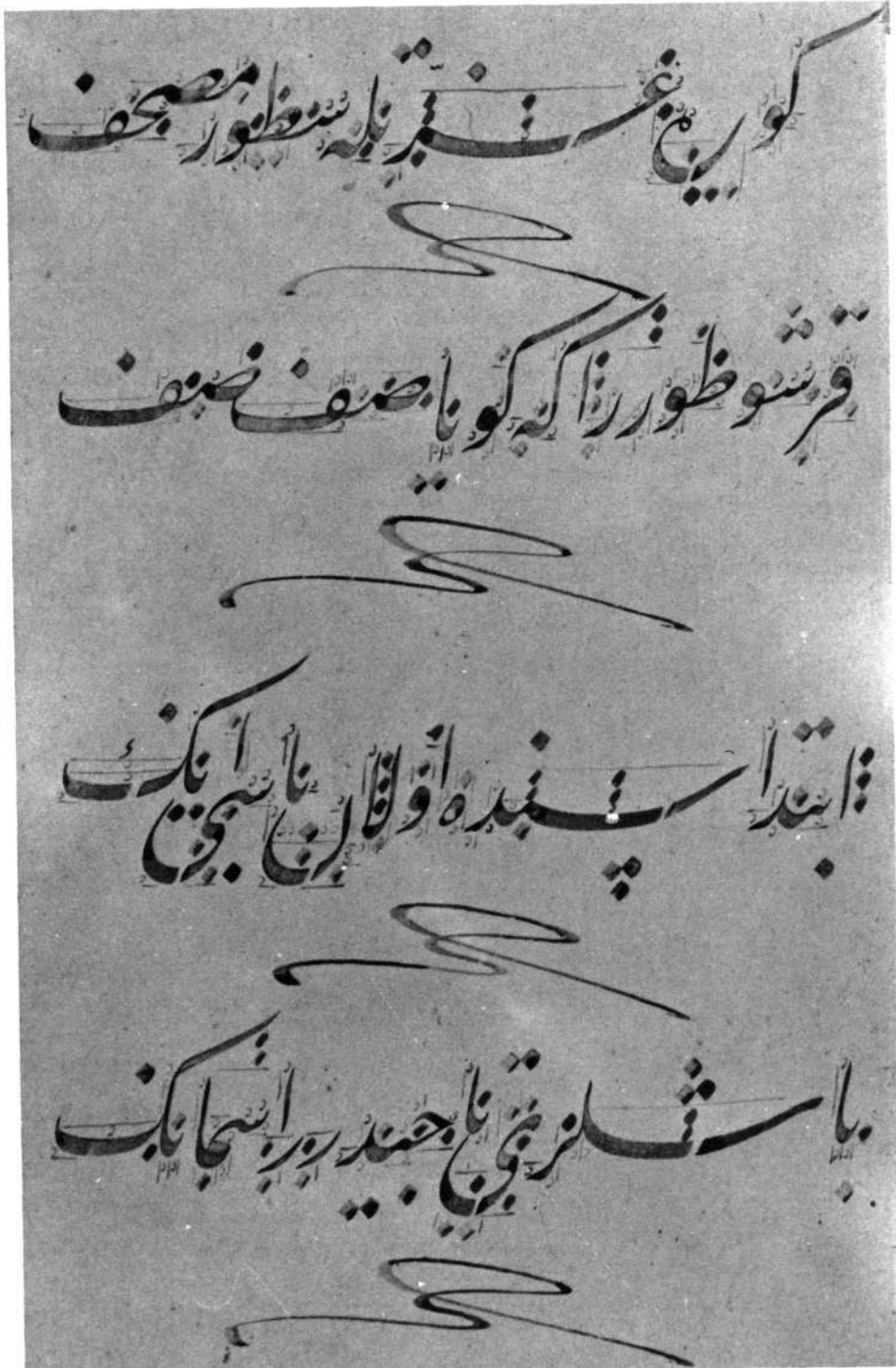
Hilye-i Hâkanî'nin devâmını Yesârizâde'nin yazıp yazmadı ı belli olmadı ı gibi, imzâsının bulundu u kıt'a da elde mevcut de ildir. Ancak, "müfredât"ı ikmâl etmi bir hat müntesibiTa'lik'in bütün nükte ve ölçülerini bu kıt'alarda görüp istifâde edebilir. Bu foto raflardan sonra, örnek olarak di er yazı resimleri de sırayla verilecektir.— U ur DERMAN

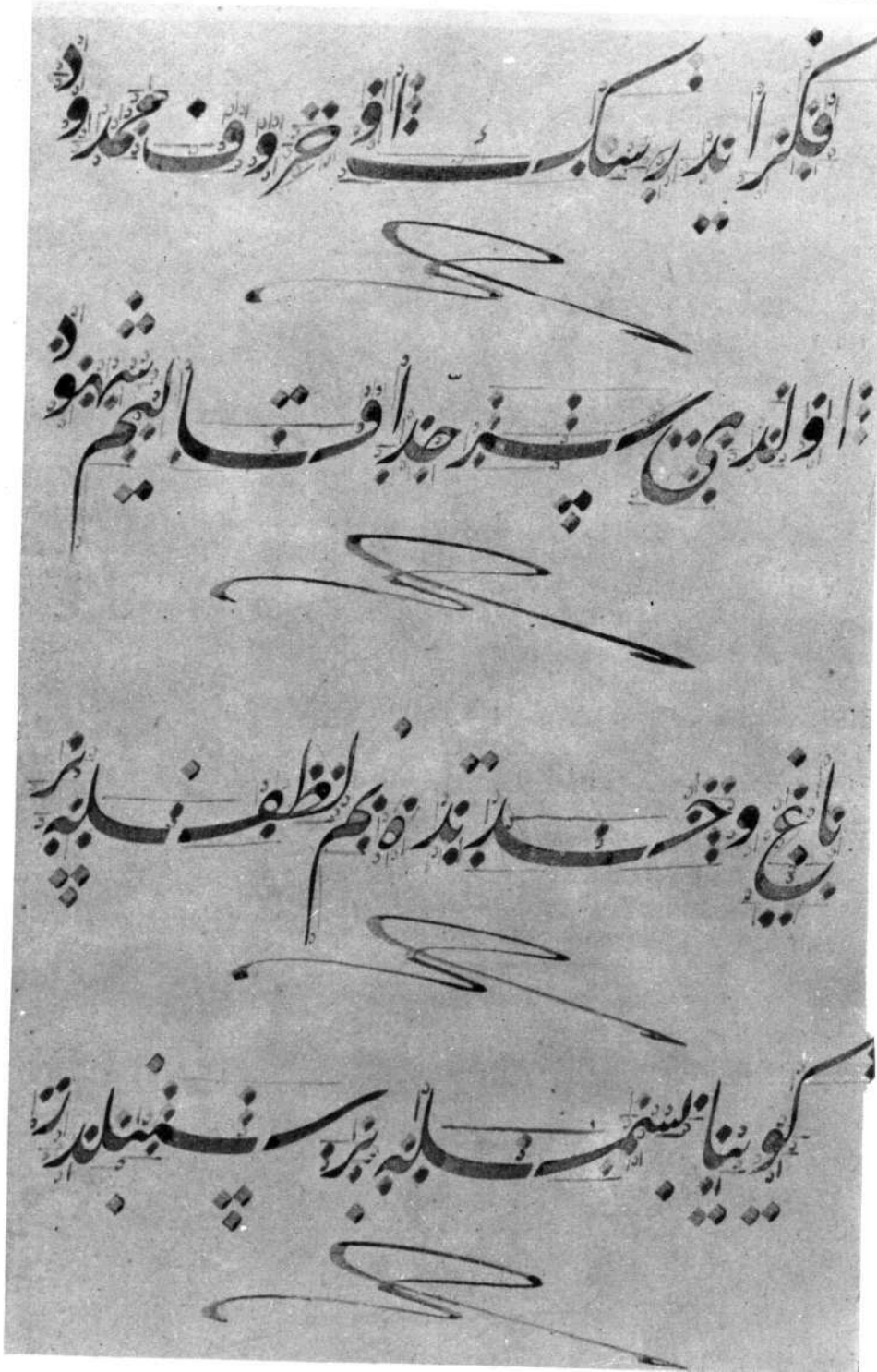
Resim: 268 - Yesârîzâde'nin Hilye-i Hâkanî me ki (1)

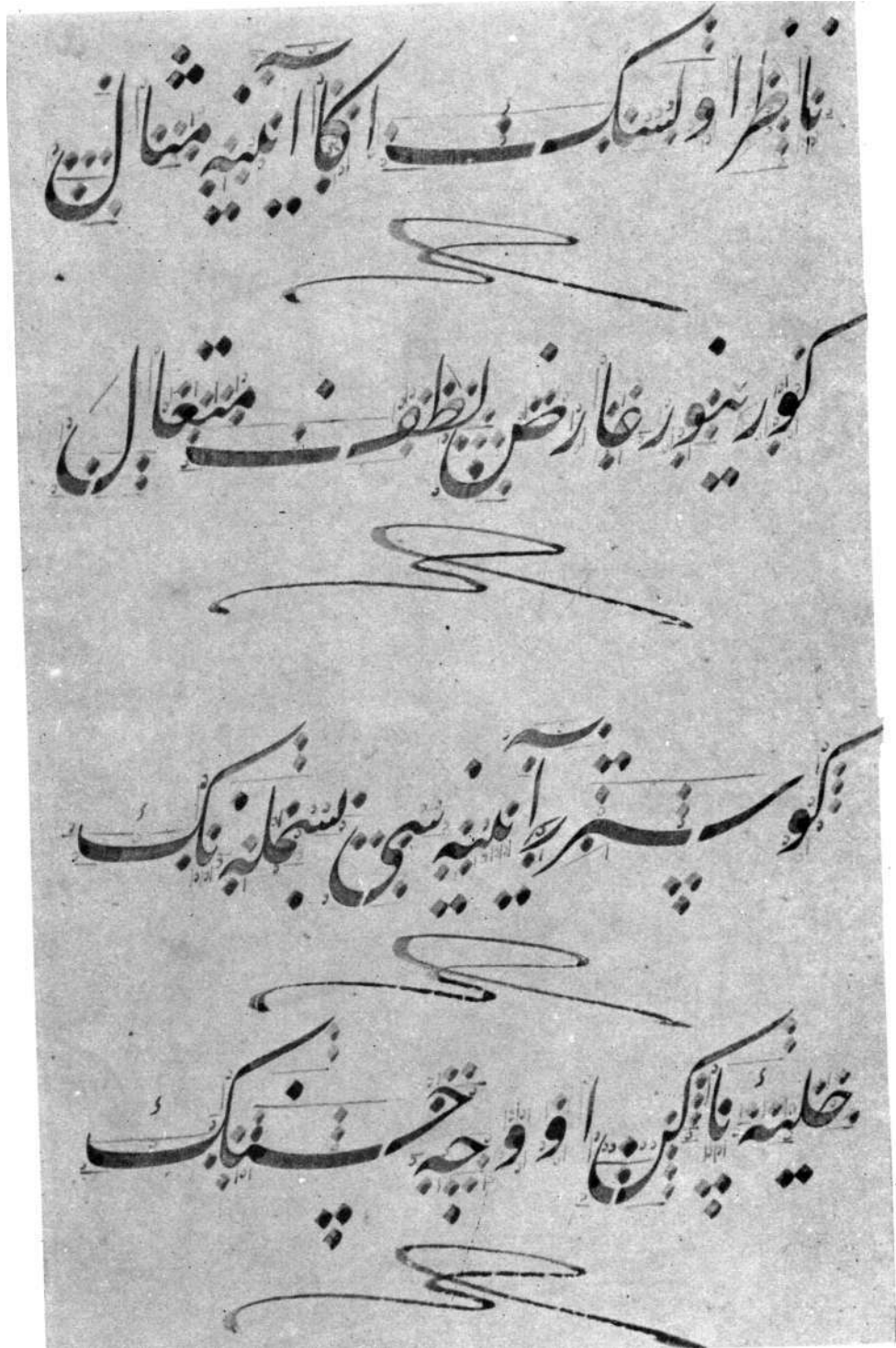
Resim: 269 — Yesârîzâde'nin Hilye-i Hâkanî me ki (2)

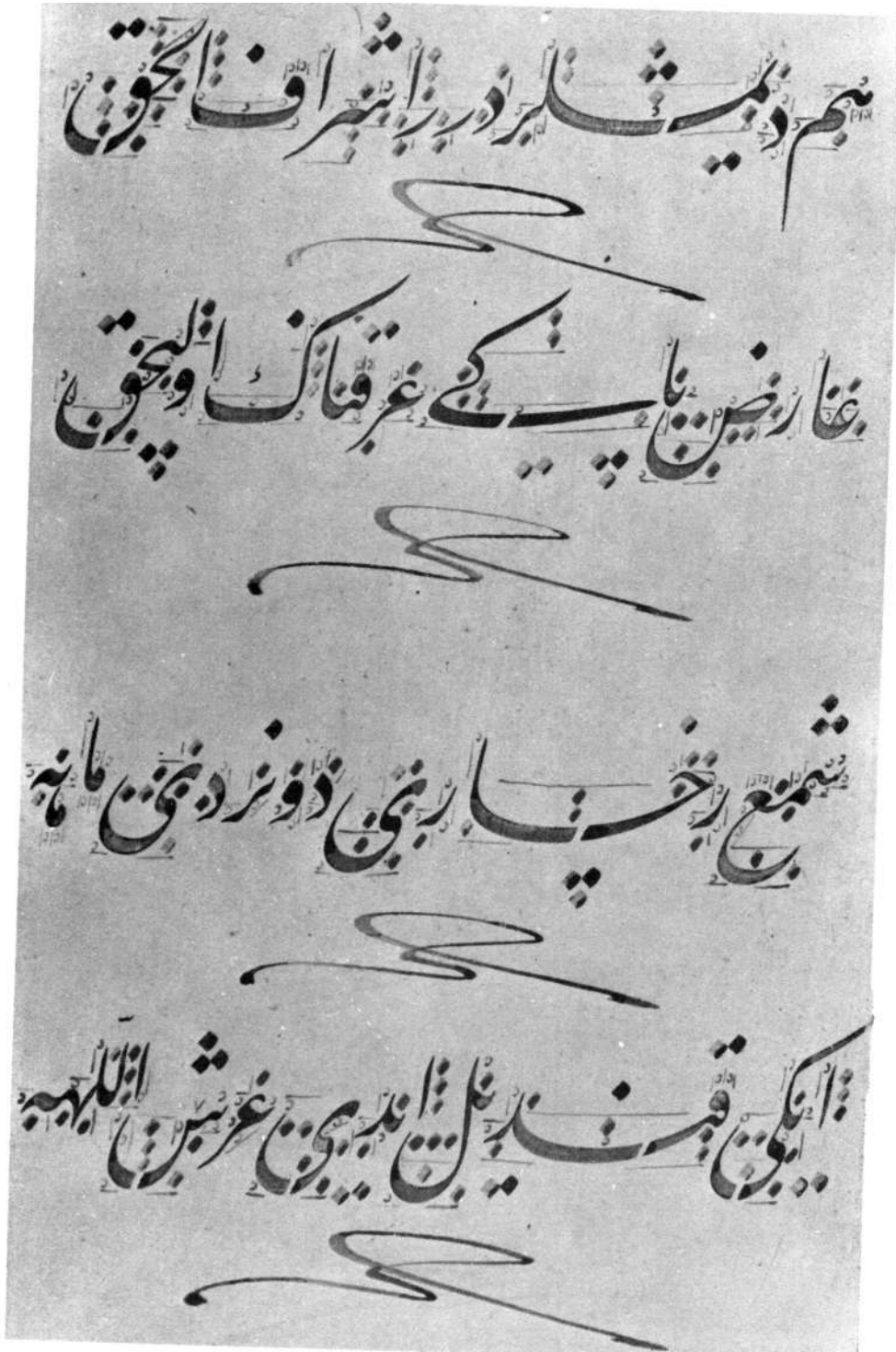
Resim: 270 — Yesârîzâde'nin Hilye-i Hâkanî me ki (3)

Resim: 271 — Yesârîzâde'nin Hilye-i Hâkanî me ki (4)

Resim: 272 — Yesârîzâde'nin Hilye-i Hâkanî me ki (5)

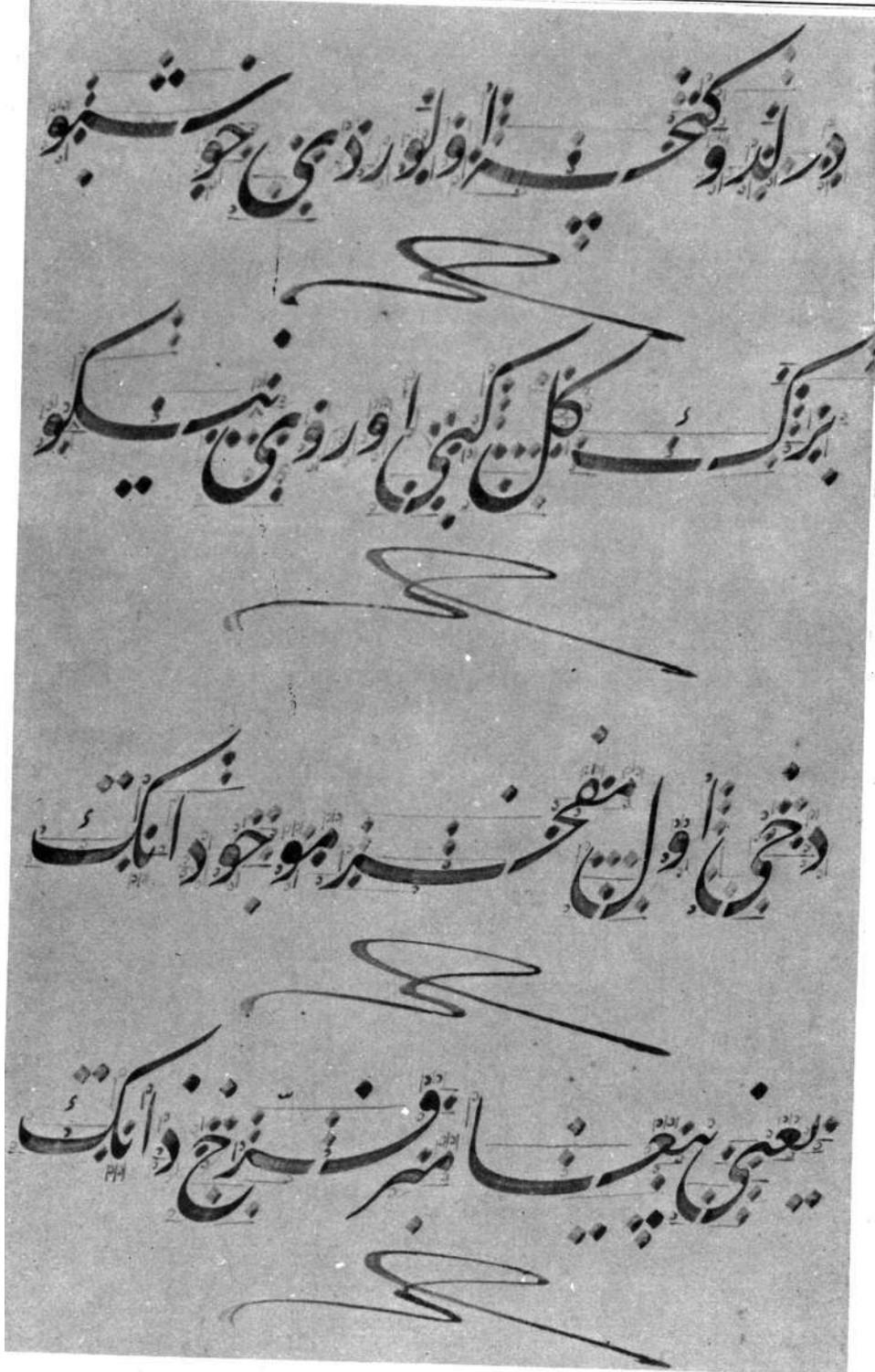
عزیز الودود الیوم والیوم والیوم
سلطان

کلین نیر ز الیوم الیوم الیوم
سپاس

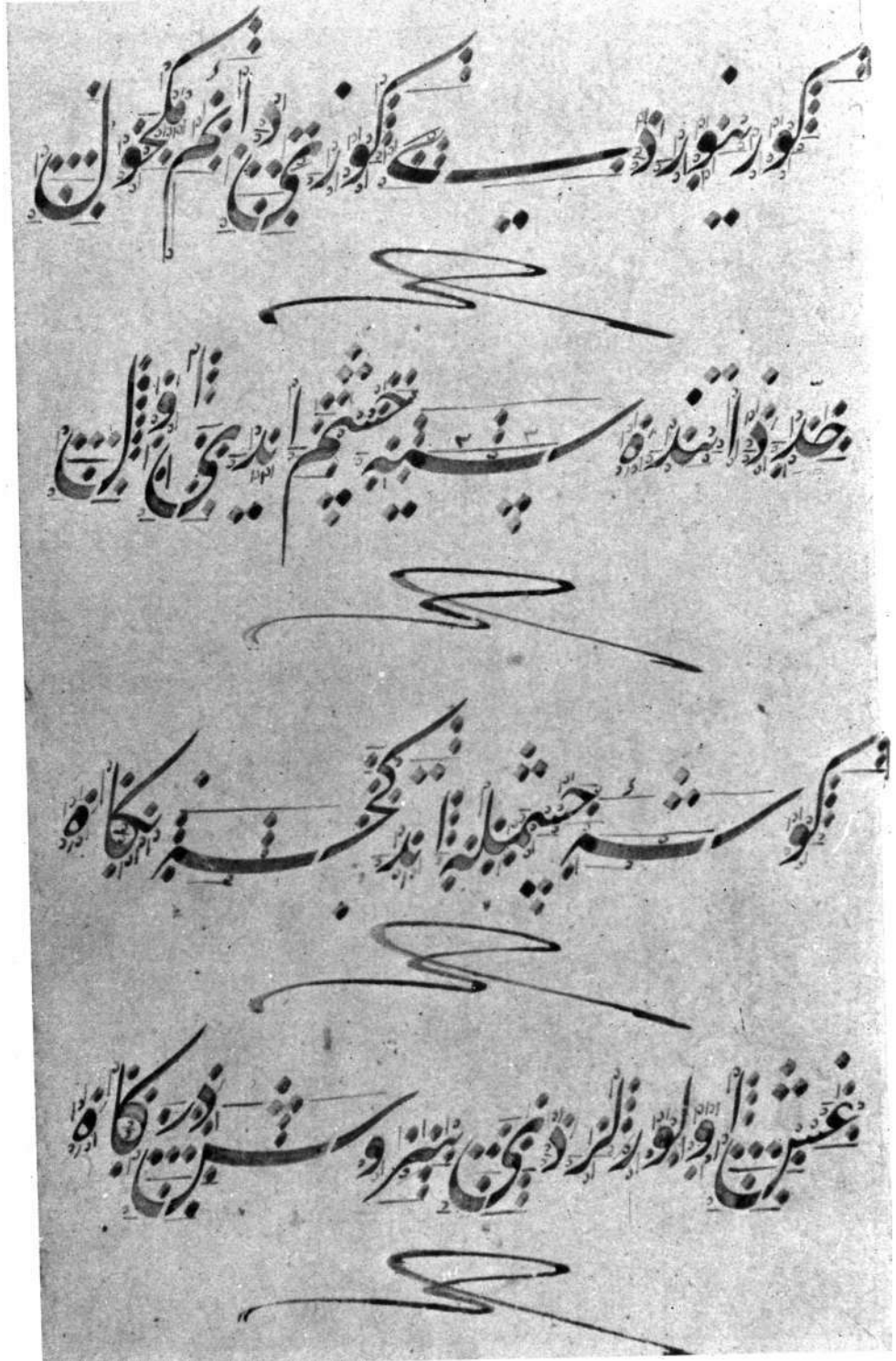
دوانه الیوم الیوم الیوم
سپاس

خوشنما الیوم الیوم الیوم
سپاس

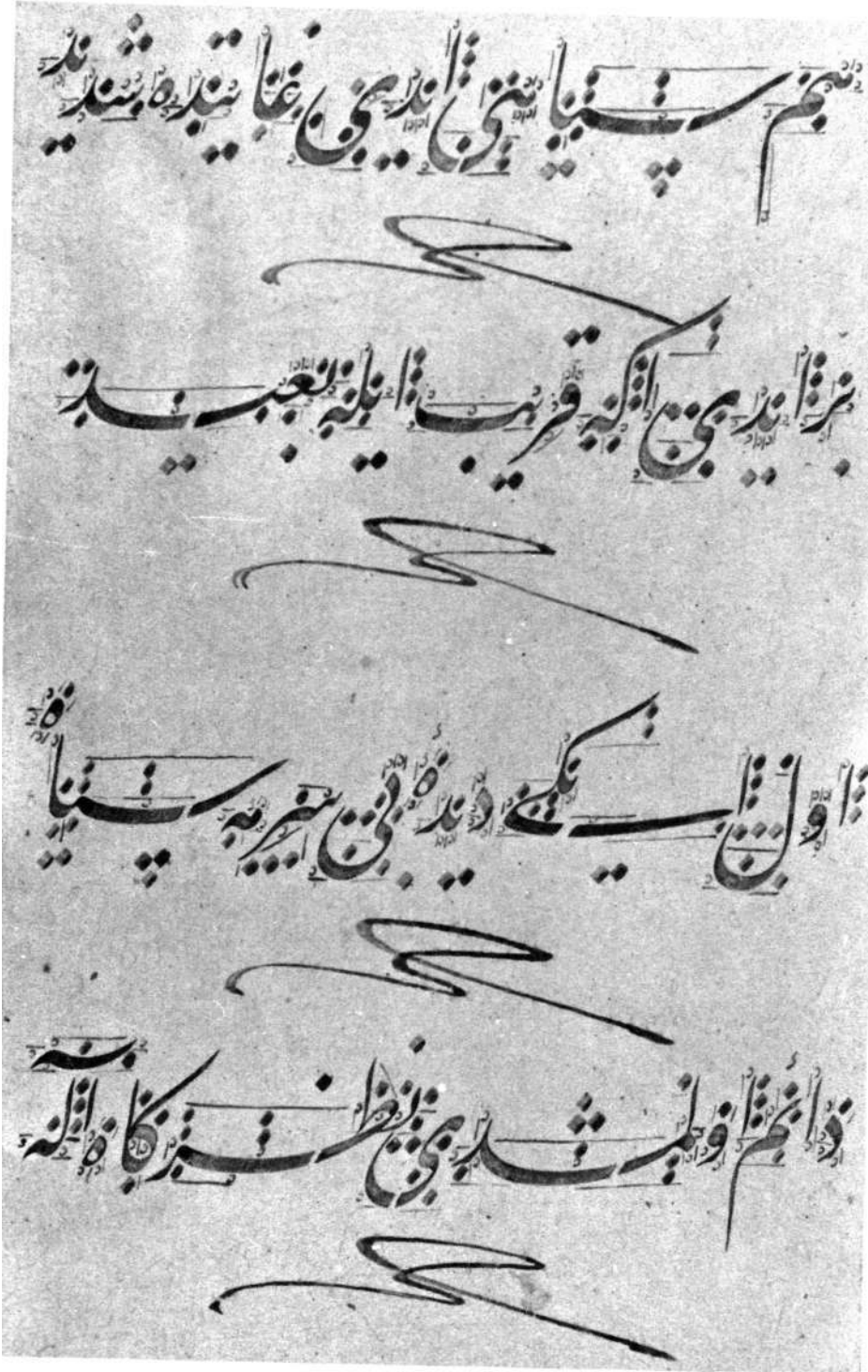
Resim: 274 — Yesârîzâde'nin Hilye-i Hâkanî me ki (7)

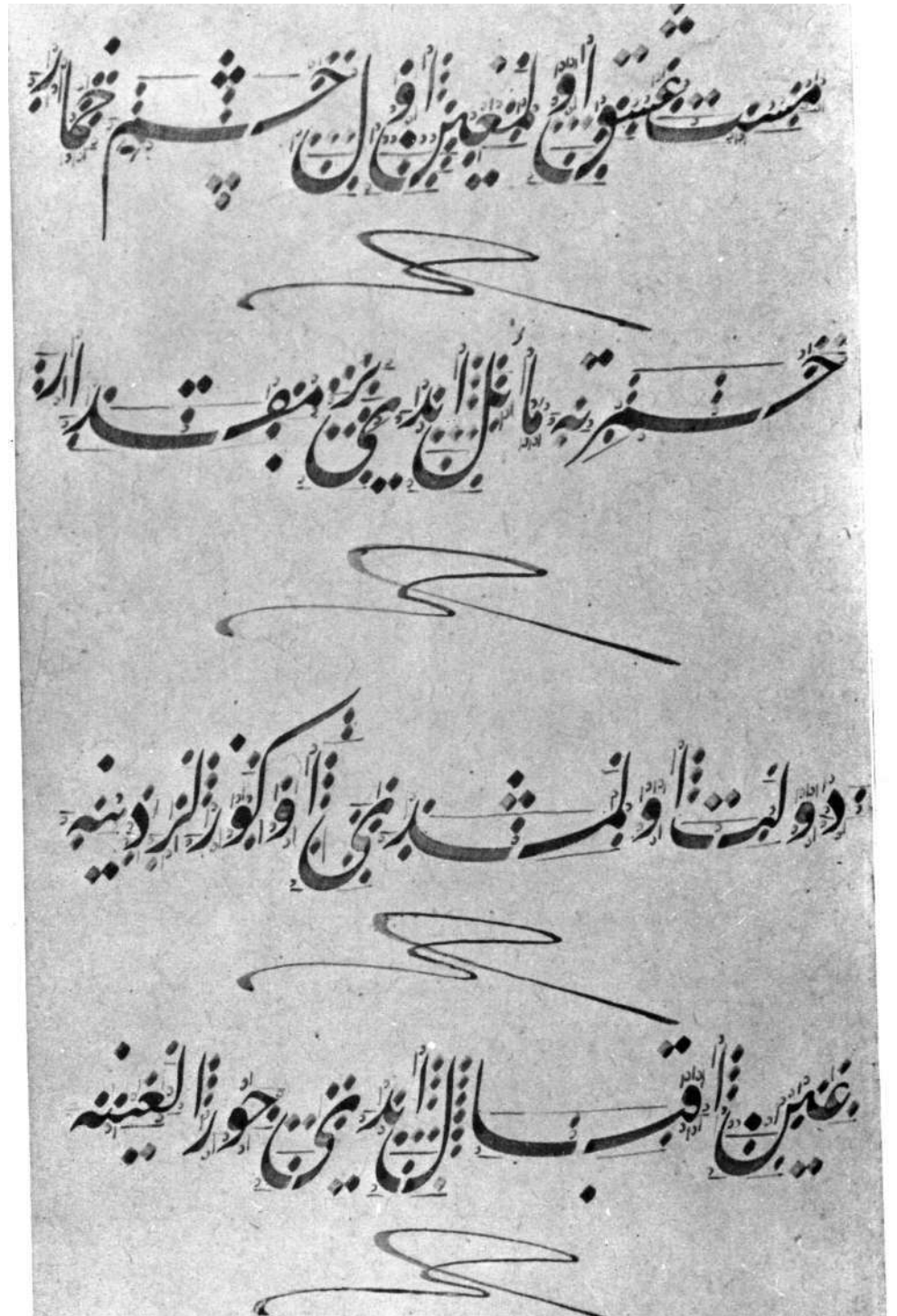
Resim: 275 - Yesârîzâde'nin Hilye-i Hâkanî me ki (8)

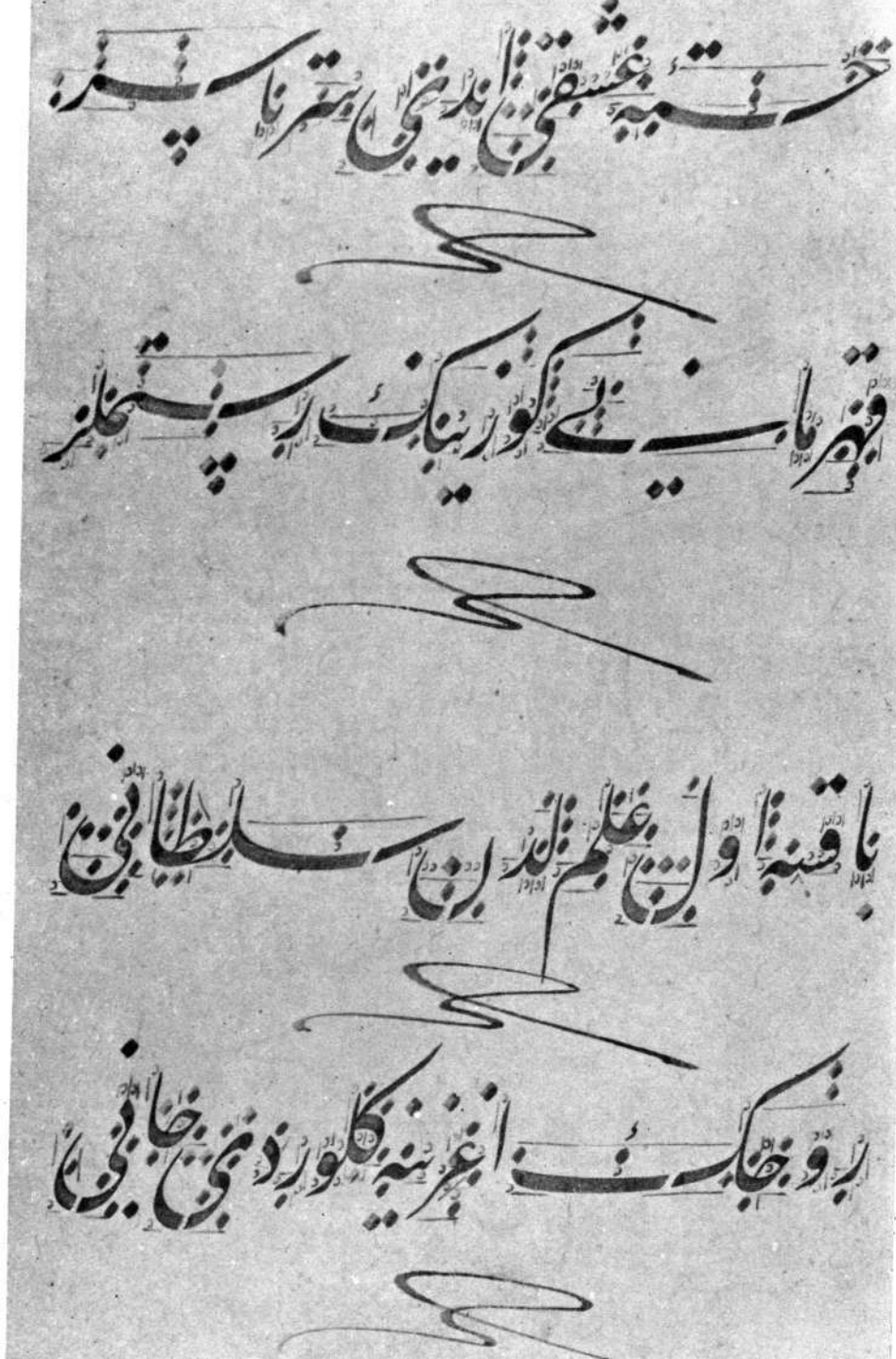
Resim: 276 — Yesârîzâde'nin Hilye-i Hâkanî me ki (9)

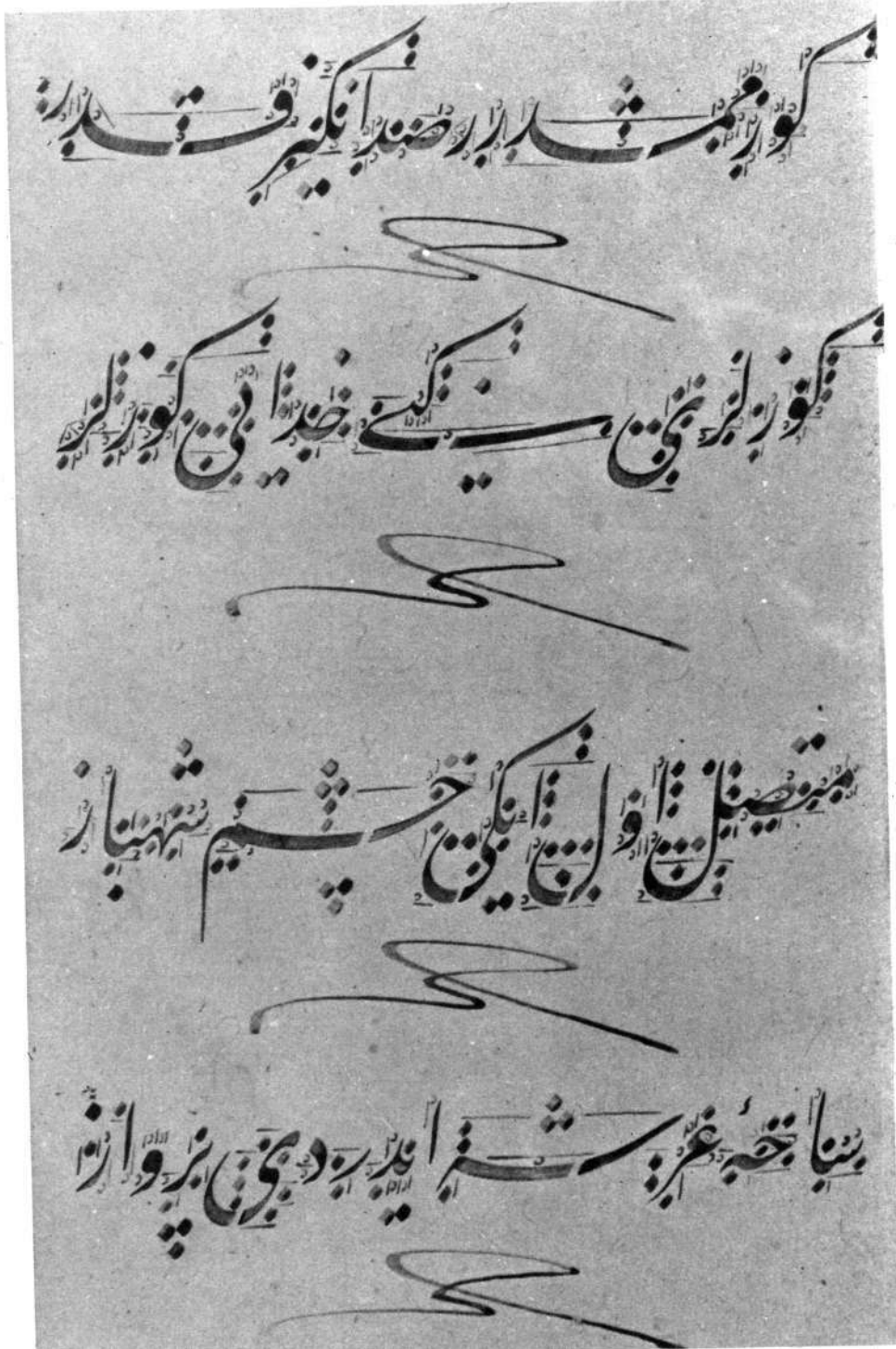
Resim: 277 — Yesârîzâde'nin Hilye-i Hâkanî me ki (10)

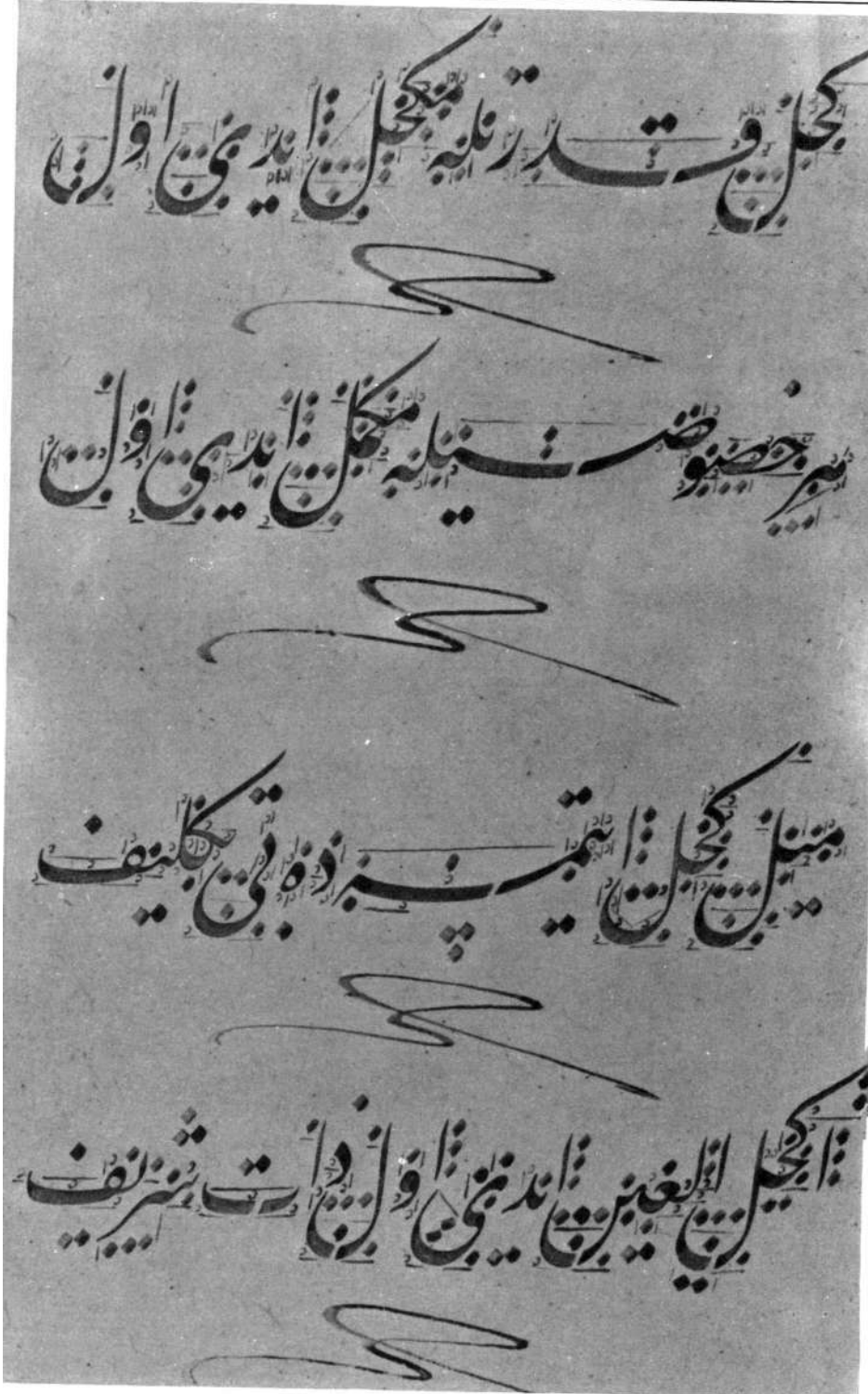
Resim: 278 — Yesârîzâde'nin Hilye-i Hâkanî me ki (11)

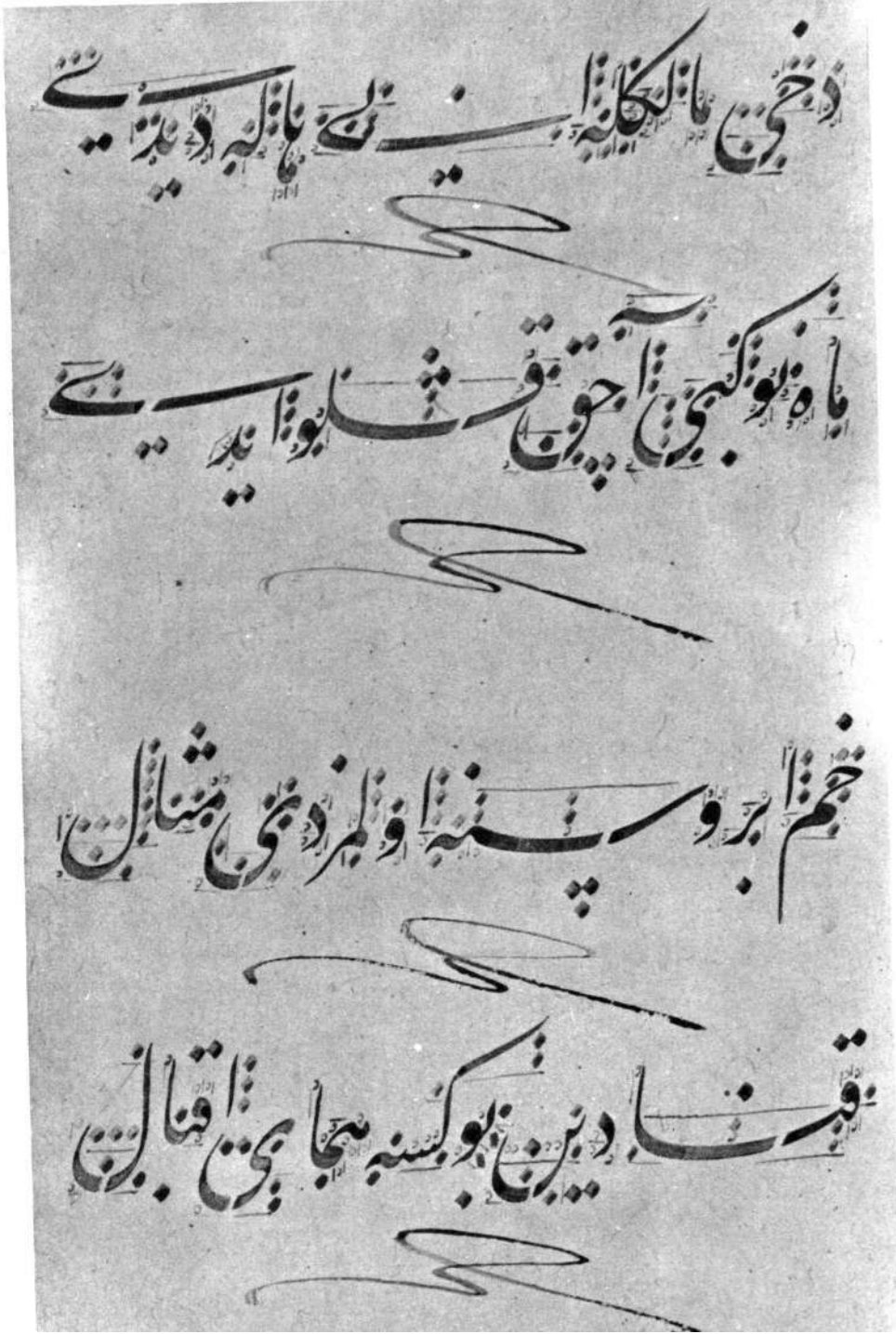
Resim: 279 — Yesârîzâde'nin Hilye-i Hâkanî me ki (12)

Resim: 280 — Yesârîzâde'nin Hilye-i Hâkânî me ki (13)

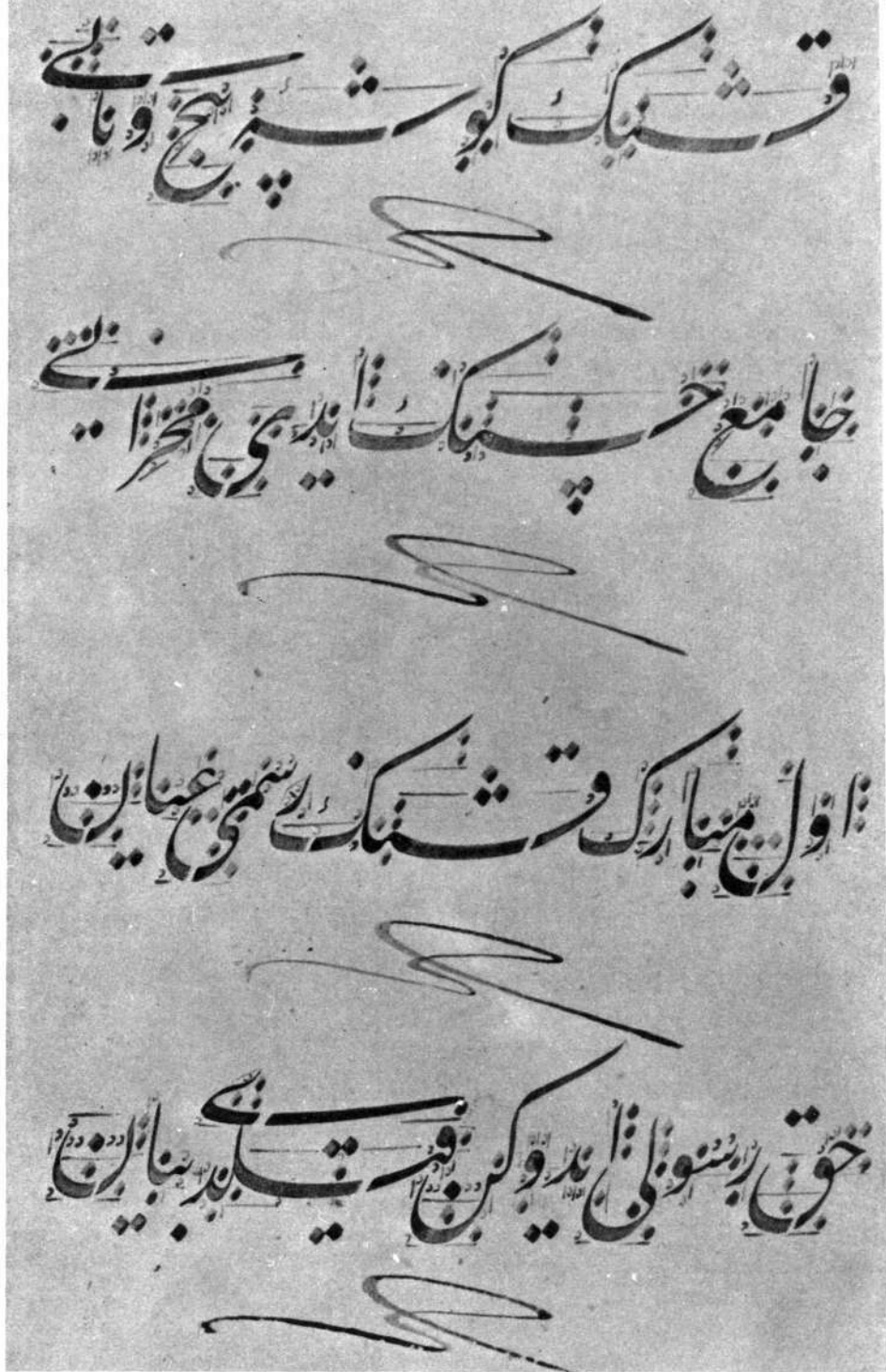
Resim: 281 — Yesârîzâde'nin Hilye-i Hâkanî me ki (14)

Resim: 282 — Yesârîzâde'nin Hilye-i Hâkanî me ki (15)

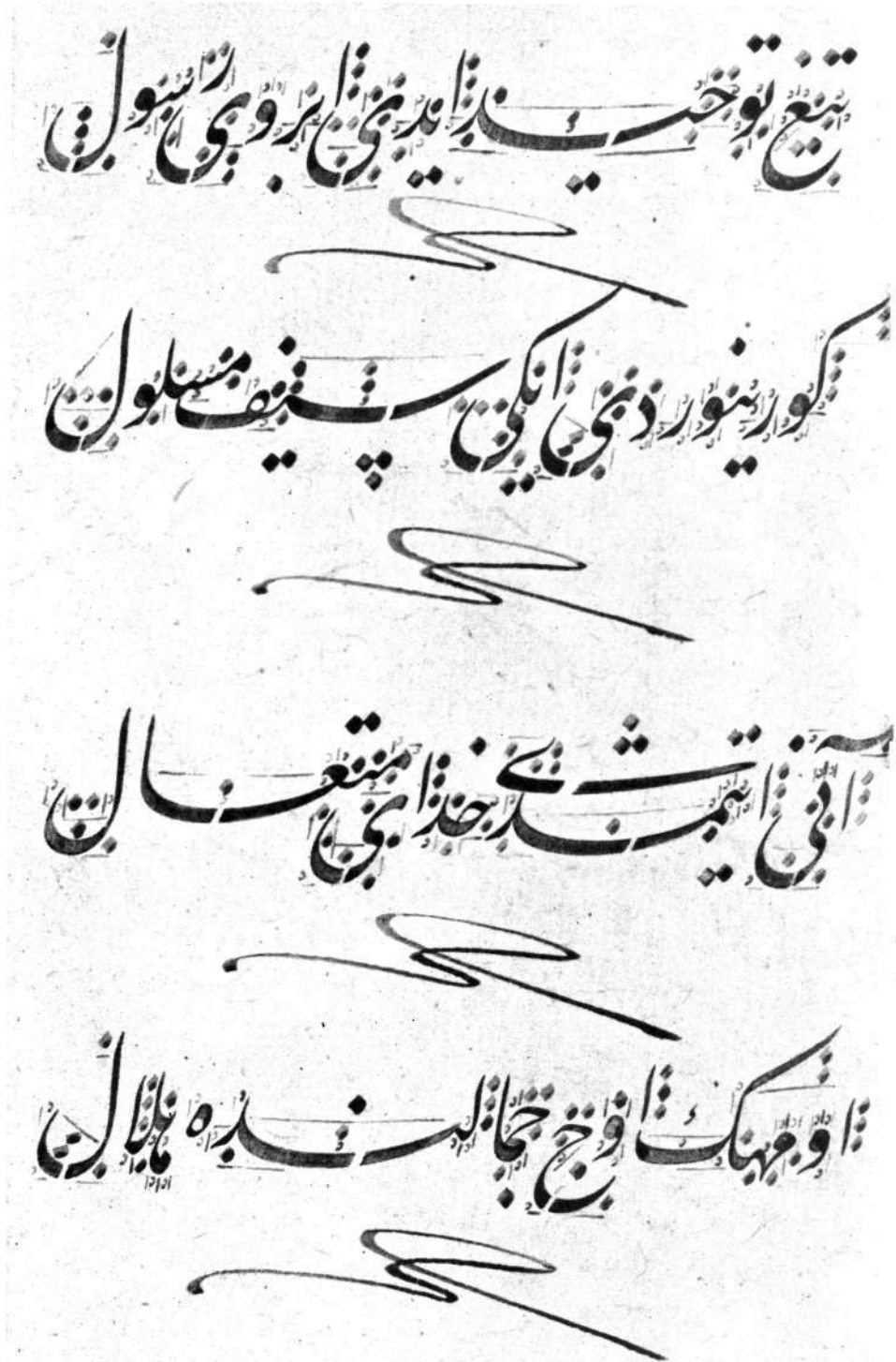
Resim: 283 — Yesârîzâde'nin Hilye-i Hâkanî me ki (16)

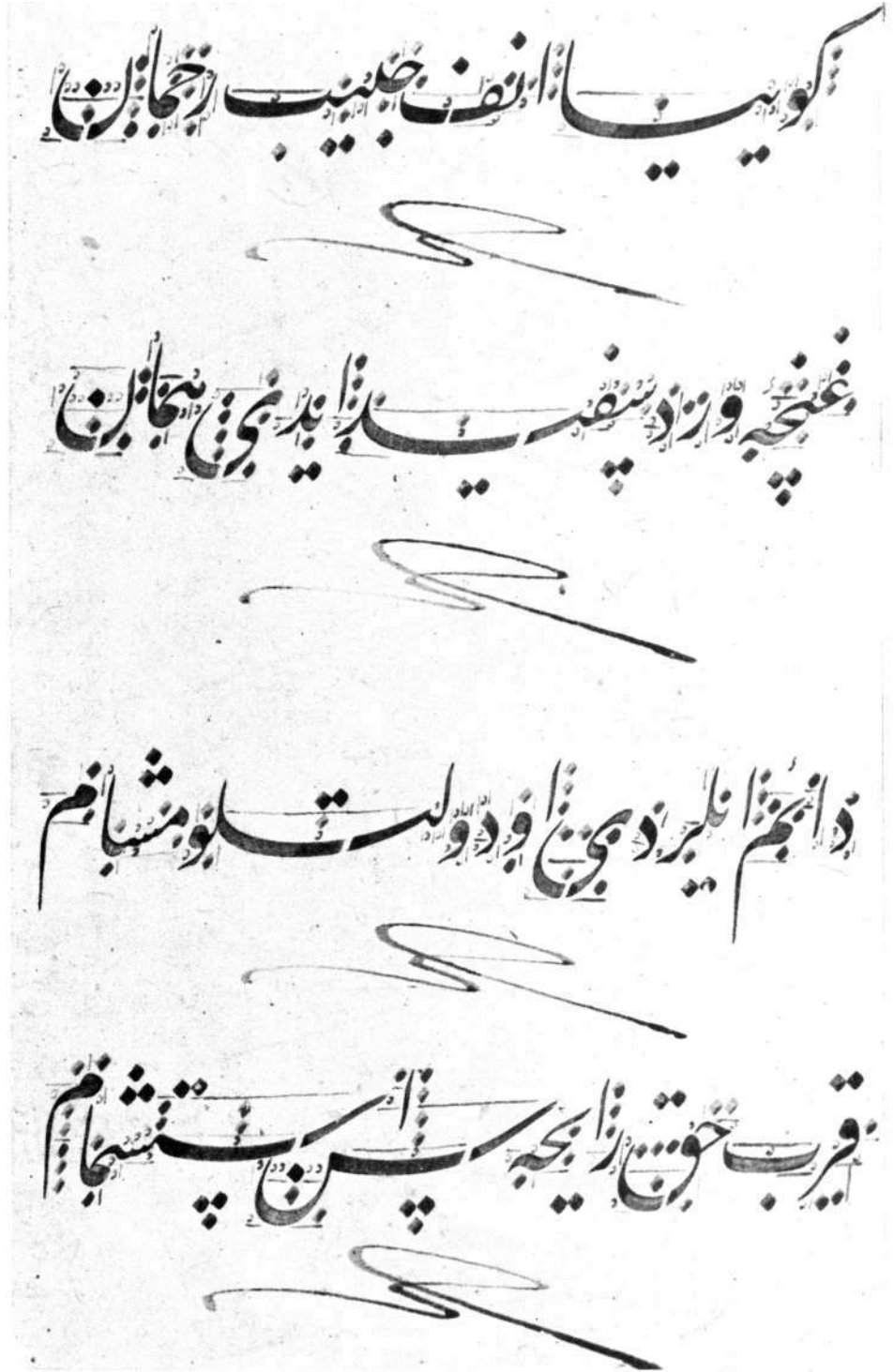

Resim: 284 — Yesârîzâde'nin Hilye-i Hâkanî me ki (17)

Resim: 285 — Yesârîzâde'nin Hilye-i Hâkanî me ki (18)

Resim: 289 — Yesârîzâde'nin Hilye-i Hâkanî me ki (22)

کبوری نیورده بیجی او بیجی العزیز بیجی

میرشود این مرتفع از این نظر کبجی

بشود تقدیر خوب ناید بیجی اول این مرتفع

ناید میرزا نعل معارف نعرف

تعلینہ ویر مشیر اید حیح سزین جمال

دیشلر می ای کی دینی انجو مشالین

اولیسنه دیشلر می مصر سبناخ ظلم

ظلمایه ای پخره قانلور دینی غاظم

کوی پیسا اول درخ زندان نفس برین

انکی مصرع اند می ان منور و برین سلسله برین

بشویله شفا و ن ایدمی اول حرم بر صبا

انجیلنا سپیده طو لرد می ان طراف

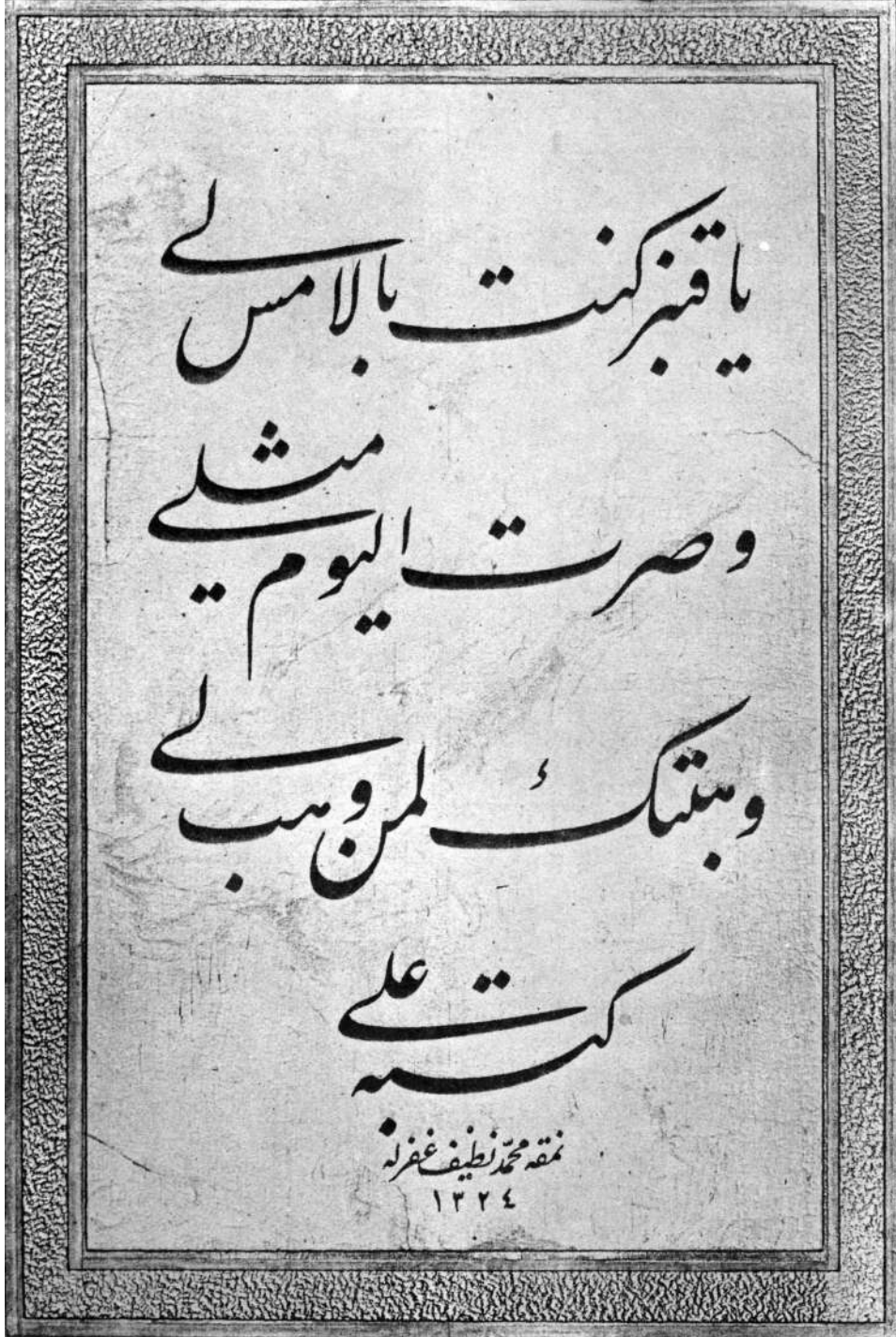

Resim: 292 - Ahmed Karahisârî (1469-1556)'nin Muhakkak, Nesih ve Sülüs hatlarıyla yazdığı mushaftan bir sahife (Topkapı Sarayı)

اصْبِحْنَا عَلَى فِطْرَةِ الْأَسْمَاءِ وَكَلِمَةِ الْأَخْلَاصِ عَلَيْنَا نَبِيِّنَا
 مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى مِلَّةِ إِبْنِنَا إِبْرَاهِيمَ حَنِيفِنَا
 مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ صَلَوَاتُ اللَّهِ وَمَلَائِكَتُهُ
 وَأَنْبِيَآئِهِ وَرُسُلِهِ وَجَمَلَةِ عَرْشِهِ وَجَمِيعِ خَلْقِهِ عَلَيَّ سَيِّدِنَا
 مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ الطَّاهِرِينَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ
 فِي الْأَوَّلِ وَالْآخِرِ وَعَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ فِي الْآخِرِ وَصَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا
 مُحَمَّدٍ فِي الْمَلَأِ الْأَعْلَى الْيَوْمَ الَّذِي وَصَلْتَ عَلَيَّ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ فِي كَأْفِ
 وَحَيْزِ وَصَلِّ عَلَيَّ جَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
 كَتَبَهُ الْعَبْدُ الْمَذْنُوبُ الْمُجْتَبِحُ إِلَى رَحْمَةِ الْمَلِكِ الْبَارِي
 حَسَنُ بْنُ حَمْدٍ الْقُرْهُ حِصَارِي سَنَةِ أَرْبَعٍ وَسَبْعِينَ لِسَبْعِينَ

Resim: 294 — Yesari Es'ad Efendi (?-1798)'den mâil Ta'lik küt'a.

Resim: 295 — Nazif Bey (1846-1913)'in ran üslûbunda yazdı ı düz satirli Ta'lik kıt'a (1324 H.-1906 M. tarihli).

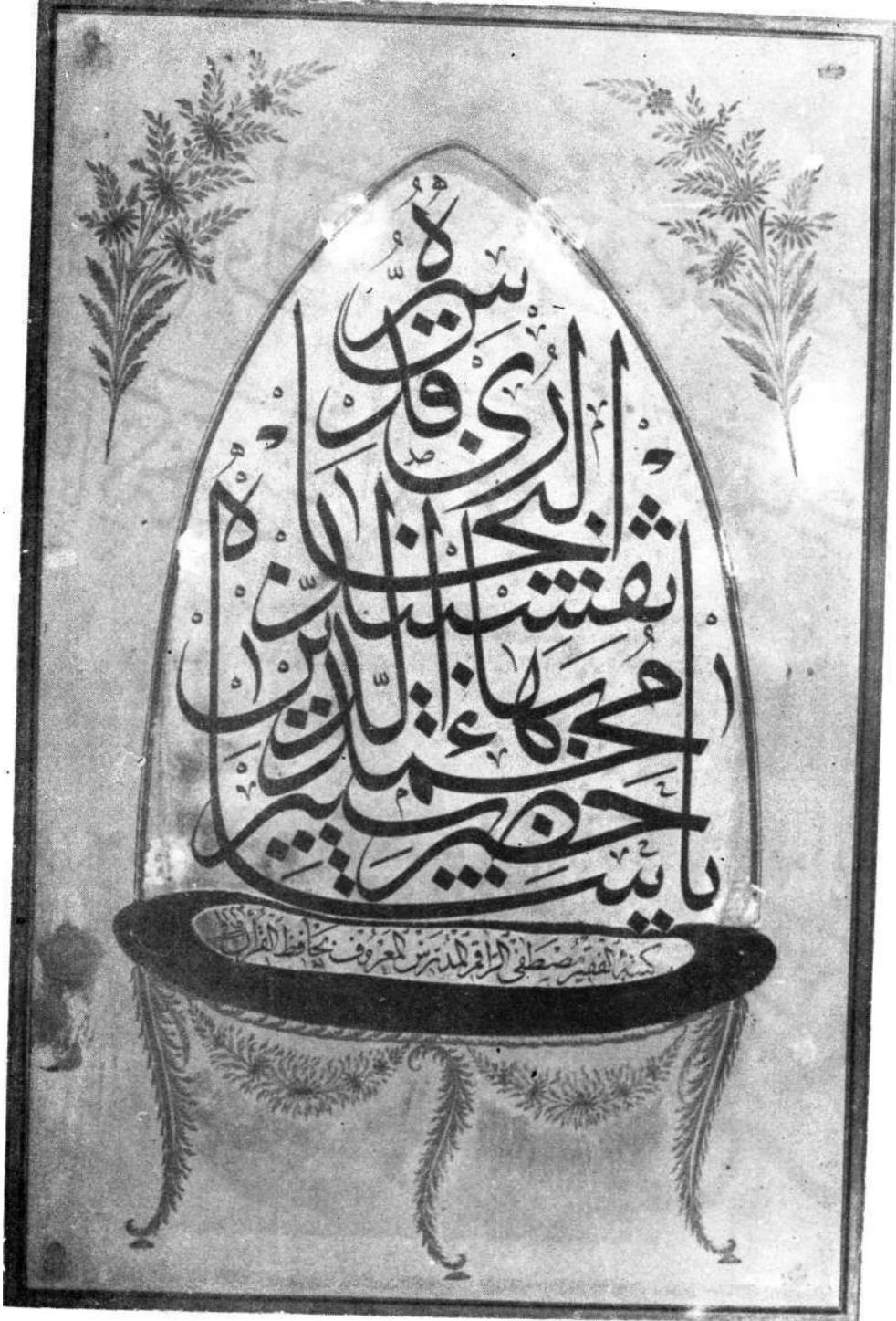
Resim: 297 — Mustafa Râkım (1757-1826)'ın Cefî Sülûs'le yazdığı bir mezar kitâbesi aheseri. (Aslı Eyüp Sultan Câmii'nin naziresinde olup 1234 H.-1819 M. tarihlidir).

Resim: 298 — Sâmi Efendi (1838-1912)'nin Cefî Sülûs'le yazdığı lâtif bir mezar kitâbesi. (Aslı Karacaahmed kabristan'ında olup 1322 H.-1904 M. tarihlidir).

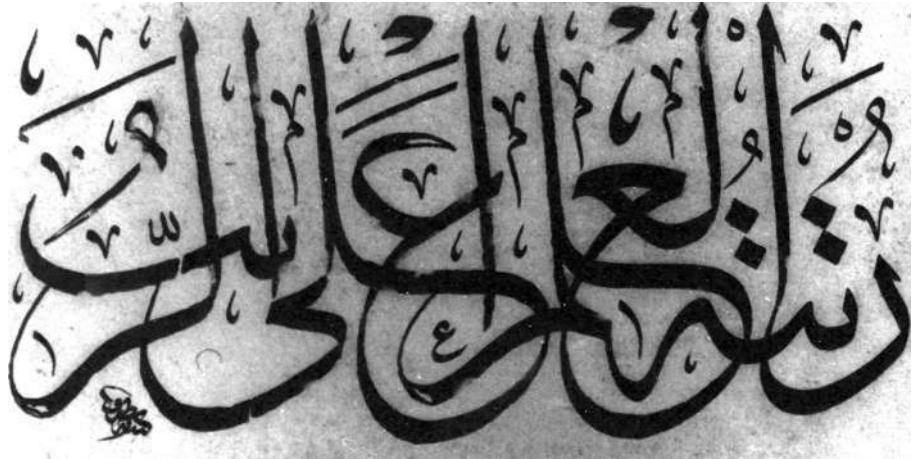
Resim: 296 — Hâmid Aytâç (1891-1982)'ın Türk üslûbunda yazdı ı mâil Ta'lik kıt'a (1360 H-1942 M. tarihli).

Resim: 299 — Mustafa Râkım'ın Nak î tâcî ekînde istifledi i Cefî Sülûs bir aheser (Topkapı Sarayı).

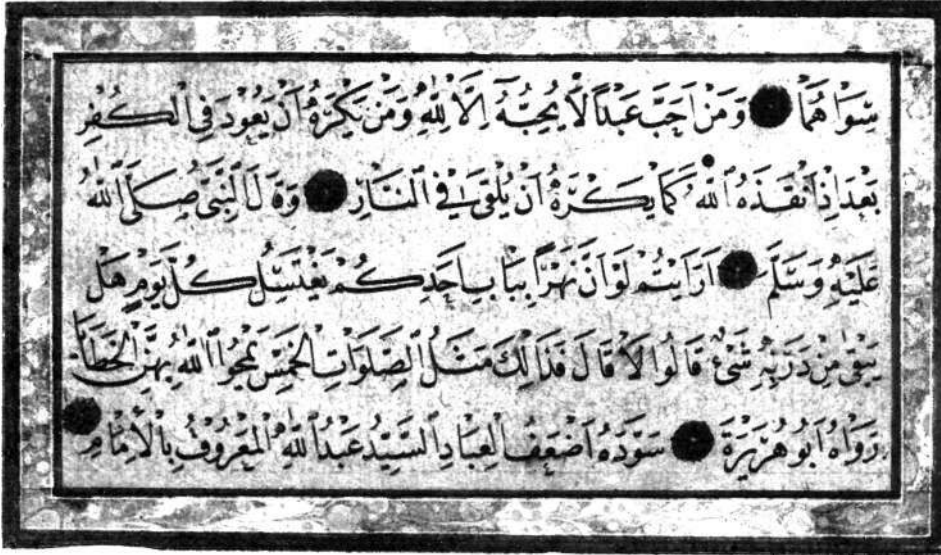
Resim: 300 — Nazif Bey'in Celi Sülüs'le yazdı ı nefes bir beyit:
"Fari ol, aybın gözetme kimsenin,
Ta ki Hak setr eyleye aybın senin."

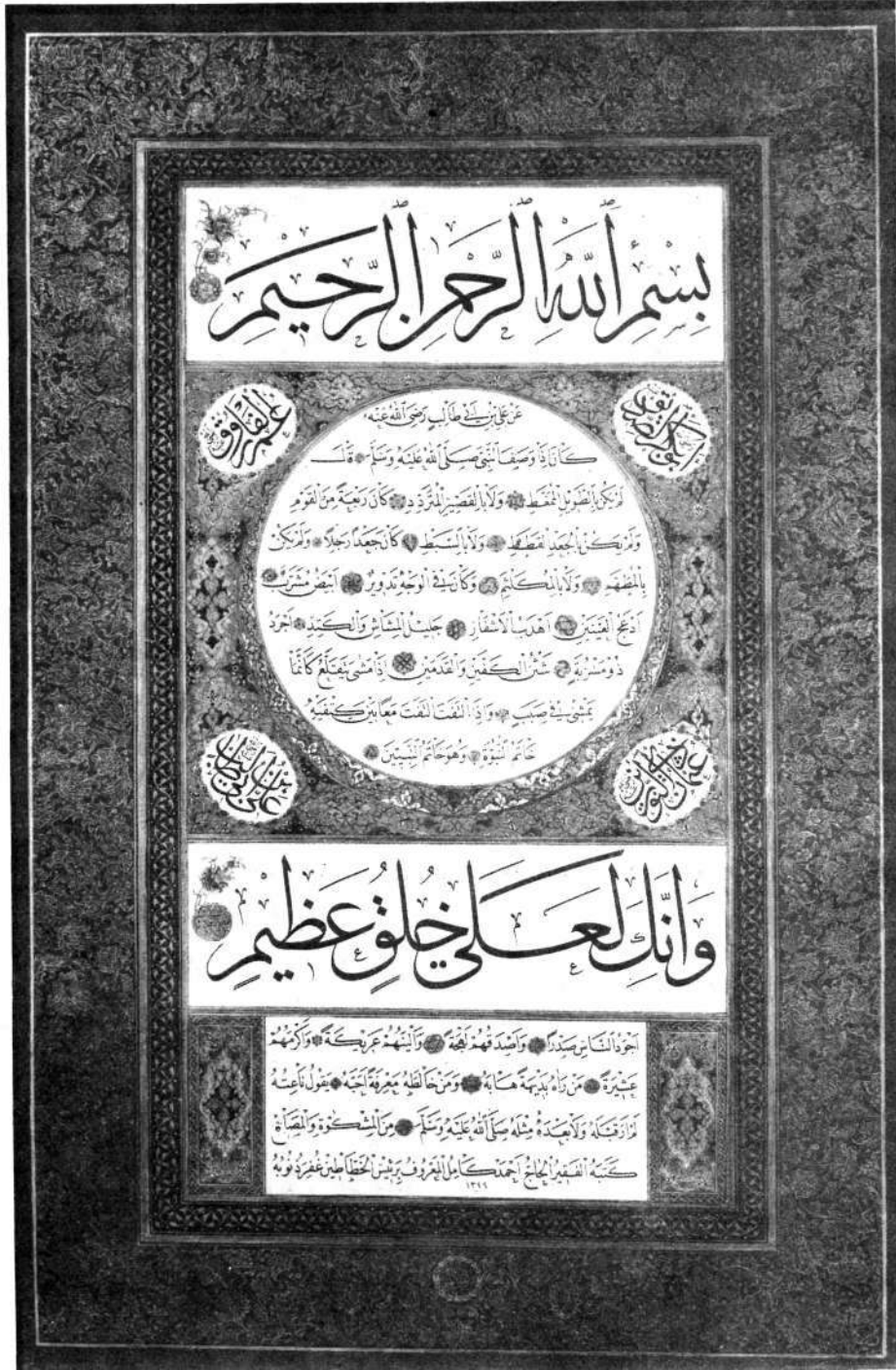
Resim: 301 — Nazif Bey'in elden çıktığı gibi kalmış Celi Sülüs bir istifi (Ancak baştan birkaç harf tashih edilmiştir).

Resim: 302 — Hâfız Osman (1652-1698)'den Sülüs-Nesih bir kıt'a.

Resim: 303 — Yedikuleli Abdullah (1670-1731)'dan Nesih bir kıt'a.

Resim: 304 — Hacı Kâmil Efendi'nin Sülüs-Nesih Hilyesi.

Resim: 305 — Necmeddin Okyay (1883-1976)'ın Cefî Ta'lik'ıyla "ism-i Nebî"

ÜÇÜNCÜ KISMIN SONU